

UMJETNOST I POJAM LJEPOTE U HRVATSKOJ NEOSKOLASTICI

ZLATKO POSAVAC

(*Institut za filozofiju, Zagreb*)

UDK 111.85

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 14. XII. 2000.

4.

Ante Bauer

prva 'Theodicea' i 'Metaphysica generalis' pisana hrvatskim jezikom

Odnedavno hrvatska historiografija u kulturološkom i filozofijskom, a dijelom čak i sociološko-političkom aspektu *interpretativno* redefinira i nanovo formira pojam hrvatske neoskolastike kao stanovite izdiferencirane *filozofijske struje, pravca* ili čak *škole*. Poslije davne inauguracije naziva 20-ih godina 20. stoljeća dobivamo novije prikaze: Ivan Čehok 1993, Marko Josipović 1994, Željko Pavić 1994. te još eksplicitnije Ivan Macan 1999. Ne bi odgovaralo istini reći da se ta filozofijska tendencija, koja je već početkom 20. stoljeća imala europski legitimitet, nije više-manje povremeno spominjala odnosno identificirala i u Hrvatskoj, ali se ipak vezala uglavnom tek uz pojedina imena (eventualno institucije), od kojih se neke »previdjelo«, a uz neke se oscilativno terminološki vezalo različite nazive (skolastika, neotomizam, neoskolastika, integralna neoskolastika i sl.). Objašnjavala se geneza naziva (»u europskom kontekstu«), ali bez napora historiografske artikulacije i potrebne profilacije. I dok se »izvana«, s antitetičkih pozicija nije uočavalo gotovo nikakvih internih diferencija, unutar same struje ili škole, čak se i previše insistiralo gotovo samo na razlikama. *Modo skolastico*. Rezerviranost spram historiografske artikulacije ostaje, a o estetičkoj tematici uglavnom ni riječi.

U specifičnom interesu razmatranja estetičkih problema unutar sad već ipak barem u glavnim obrisima akceptirane neoskolastike u Hrvatskoj kao određene filozofijske i misaone komponente zadnje četvrti 19. i prve polovice 20. stoljeća, koja se, nadajmo se, ubuduće više neće opet moći naprosto prešućivati, nakon već prikazanih prethodnika (A. Kržan, A. Petrić), kro-

nološko »napredovanje« i pomak u razdoblje nakon enciklike Pape Lava XIII *Aeterni Patris* 1879. otvara ipak niz posebnih historiografsko-metodoloških, nu i smisleno interpretativnih problema. Oni se oštrije konturiraju iz perspektive u drugi odnosno treći plan gurnutih estetičkih tema, što je postalo »uobičajeno« u nekoliko posljednjih desetljeća hrvatske filozofije uopće, a s obzirom na neoskolastiku napose. Međutim, oni zato nisu manje relevantni za samu filozofijsku ili čak teologijsku okosnicu strujanja. Naprotiv, prizma estetičke tematike nužno »uvlači« u vidokrug povijesne hermeneutike niz i bogatstvo problema, problema zbilje svijeta na koji se odnose zajedno s teorijskom i historiografskom dimenzijom, koju će »čisto filozofijska« vizura »lakše« mimoići odnosno previdjeti u visokoj razini apstrakcije razgovora (»s bitkom«!) »o bitnom« u svom »univerzalnom« horizontu. Aspekti estetičke tematike problematsku svezu čine ne samo širom, punijom, nego i reljefnijom, jače uočljivom i nezaobilaznom.

Apstrofirani problemi ne proizlaze iz neke puke faktografsko-pozitivističke ili »historicističke« pedanterije, kao što periodizacijske determinante nisu puki formalizam; bez obzira na to stavlja li se težište razmatranja unutar nastanka i razvitka neoskolastike ili se vidi generalno promatrajući razvitak različitih misaonih strujanja unutar novije povijesti hrvatske filozofije uopće, te napokon i estetike posebno, koja, htjeli-nehtjeli, za valjano razumijevanje ulazi u kompleksan kulturnopovijesni splet što ga ne mogu zaobići ni relacije spram različitih (zapravo svih!) područja umjetnosti, koje sačinjavaju epohu.

Historiografsko artikuliranje geneze (podrijetla), nastanka, formiranja i razvitka hrvatske neoskolastike ne sastoji se, naravno, u pukoj kronologiji, premda i u toj najsimpliciranijoj dimenziji počinju teškoće. Naime, već s obzirom na uvodom naznačenu »prvu fazu« – koja sada, nakon što smo prikazali *prethodnike*, a znajući na temelju dosadašnjih istraživanja općepoznate datume, autore i više-manje barem po naslovu poznata njihova djela – iskrsavaju evidentne kronološke, vremensko-kalendarske *inverzije*. Generacijski prema godini rođenja na prvom bi mjestu bio Komižanin Ante Petrić (1829–1938), a tek na drugom Antun Kržan (1835–1888). Međutim, nadamo se da je pokazano (Prilozi 1998. i 1999) kako anticipativni povijesni primat i prioritet pripada Kržanu, ne samo stoga što je bio prvi redoviti profesor bogoslovije (ordinarius) na obnovljenom hrvatskom (zagrebačkom) sveučilištu, nego također po godinama objavljivanja i po karakteru svoga djela. Navlastito s obzirom na estetičku tematiku. Njega u tom pogledu valja smatrati, a sad to već smijemo istaknuti, ujedno *začetnikom* zagrebačke neoskolastičke škole. S obzirom na estetičke aspekte izrazito markantno, tipično, a s obzirom na cjelinu pravca unošenjem duha najpozitivnijih karakteristika. Napori i ambicije Ante Petrića, smatramo, ne mogu se zaobići u toj historiografskoj vizuri premda njegovo djelo doista stoji donekle po strani od onoga, kako bismo danas rekli, *main-streama* hrvatske neoskolastike.

Antuna Kržana i Antu Petrića smatramo dakle prethodnicima i anticipatorima hrvatske neoskolastike, i oni čine *prvu etapu* prve periodizacijske cjeeline neovisno spram godine u kojoj se tek nakon njihovih već objavljenih djela pojavila enciklika Lava XIII *Aeterni patris*, tako da *drugom etapom* i definitivnim »legitimnim« formiranjem pravca smatramo zbivanja nakon enciklike, ali s pomakom od jednog desetljeća. Za estetiku to nije nevažno, jer tada nastupa razdoblje koje se u hrvatskoj kulturnoj povijesti, a navlastito u povijesti književnosti, označava kao Moderna (1890–1910), strukturirana s obzirom na filozofijske, ideološke, no i umjetničke pravce kao epoha »pluralizma« »izama«; etapa i epoha u kojoj se pojavljuju kao cjelovita djela knjige Josipa Stadlera (1843–1918) i Antuna Bauera (1856–1937). Danas više nema nikakve sumnje u to kako nominalno, nu također i povijesno zbiljski, definitivnim oblikovanjem hrvatske neoskolastike možemo držati tek pojavljivanje Stadlerovih i Bauerovih djela. Međutim, valja uočiti kako je i ovdje, stjecanjem okolnosti, premda se i Stadler i Bauer najneposrednije, ma i tacite, oslanjaju na Kržana (u tome treba vidjeti kontinuitet »zagrebačke škole«, kojoj će se pridružiti Sarajevo, ali ne i Komžanin Petrić!), na djelu postulat nužne kronološko-historiografske *inverzije*, makar su se svi dosadašnji prikazivači, doduše ne bez nekih razloga (no uglavnom bez obrazloženja), služili samo pukom kronologijom; ponajviše očito s osloncem na godinu rođenja, kalendarsko-generacijski, manje s obzirom na godine objavljivanja i karakter njihovih djela. Čine to svi: S Zimmermann, T. Harapin, K. Krstić, A. Bazala, B. Bošnjak, M. Josipović, I. Čehok, I. Macan.

U čemu je problem kronološko-historiografske inverzije? Stadler, koji je rođenjem stariji, objavljivanjem je prvi, jer već 1871. publicira *Logiku*, koju je »iz latinskog jezika preveo, a stranom i preradio...«, čemu se posebice još mora pridodati niz nastavaka u listu Hrvatski učitelj tijekom 1880, 1881 i 1882 godine pod naslovom *Prinosak k naučavanju dušoslovja*. Osim toga, Stadler u Zagrebu na teološkom fakultetu od 1874. do 1881. predaje filozofiju, a uglavnom već ima u rukopisu svoje filozofske spise, dakle prije nego što je Bauer uopće započeo predavati filozofiju i, dakako, znatno prije objavljivanja glavnih (i ovdje za estetički aspekt relevantnih) Bauerovih knjiga. Međutim, *Logika* i kao »prerada« s obzirom na moguće osobne crte Stadlerovih zahvata datumski prethodi enciklici *Aeterni patris*, dok, barem zasad, ostaje specijalističkim istraživanjima koliko *Prinosak k naučavanju dušoslovja* (= psihologije) sadržajno može respektirati encikliku. Činjenica je, nadalje, da dr. Antun Bauer postaje profesor i predaje filozofiju na bogosloviji zagrebačkog sveučilišta od 1887. do 1910, čime je izrazito naglašeno njegovo djelovanje u razdoblju tzv. *Jahrhundertwende*, dakle hrvatske Moderne, a dijelom se poklapa s imenovanjem Josipa Stadlera godine 1881. za vrhobosanskog nadbiskupa, što Stadleru tek naknadno u istom povijesno-epohalnom

intervalu omogućuje samostalno istupanje i ujedno publiciranje svih njegovih filozofijskih djela (izuzev *Etike*).

Povijesno-zbiljski, no i historiografski, kad je riječ o mogućem prizivu na eksplicacije s eventualnim emanacijama kategorijâ ljepote i umjetnosti, mora, na temelju netom apostrofiranih fakata, biti respektirana okolnost da se prvo izdanje Bauerove knjige *Naravno bogoslovje* pojavilo 1892, a *Opća metafizika ili ontologija* 1894. godine (što baš i nije »normalan« redoslijed), dok je cjelokupni (dosad jedini!) na hrvatskom jeziku objavljeni (neoskolastički) sustav filozofije ugledao svjetlo dana u rasponu od 1904. do 1915. godine. Za poimanje ljepote i umjetnosti u tom sustavu nema posebne knjige koja bi posvećena bila estetici, ali je za temu temeljni dio pod naslovom *Opća metafizika ili ontologija* kao knjiga objavljen »nakladom kaptola vrhbosanskog« u Sarajevu 1907. godine – dakle, s korijenima, povijesno-genetički, u začetcima neoskolastike, ali u okviru razdoblja *Jahrhundertwende*; riječ je, dakle, i kod Stadlera s jedne strane o razdoblju hrvatske Moderne, a s druge pak evidentno o »zagrebačkoj školi«, premda Stadler svoje knjige publicira u Sarajevu (o čemu će biti govora posebno), kao što će se slično na »zagrebačku školu« vezati i niz drugih fenomena, koji čak genetički nisu »zagrebački«, ne jedino na početku oblikovanja hrvatske neoskolastike kao struje i razdoblja hrvatske Moderne u smislu kulturnopovijesnog momenta, nego baš u »opkoračenju« dvaju stoljeća, na samom početku dvadesetog. Neoskolastika je tako stjecajem okolnosti postala legitimna komponenta hrvatske Moderne premda se upravo kao neoskolastika dijelom sama spram nje nerijetko sasvim eksplicitno postavlja i deklarira kao antiteza, kao antimoderna. Ne spominjući zasada drugih autora, ostajući ovdje kod Stadlera i Bauera u njihovoj funkciji kao neprijepornih utemeljivača hrvatske neoskolastike koji svjesnim »svojim naporima« eksplicitno imaju kao podlogu encikliku *Aeterni patris*, po historiografskom redoslijedu stoje Bauerove knjige iz 1892. i 1894. godine na prvome mjestu, ne samo kao dokument epohe, nego kao svjetonazor i tekst promoviran svršetkom 19. stoljeća, s uvažavanjem pozitivnih i negativnih odjeka, reakcija, recepcija i ocjena.

a

Ukoliko se želi slijediti povijesni nexus nastanka i razvitka hrvatske neoskolastike, čak i uz nužnu sadržajno-formalnu vremensku inverziju redoslijeda Bauer-Stadler, ipak se ne smiju izostaviti još neke važne objeckije i činjenice kojima značenje također ni u kojem slučaju nije samo pukom pozitivističkom faktografijom. Naime, nije teško uočiti da je nakon enciklike *Aeterni Patris* 1979. do pojave prve Bauerove knjige proteklo više od jednog desetljeća. Teško je pretpostaviti kako je na bogoslovnom fakultetu, na ko-

jem se predavala filozofija za bogoslove, trebalo puno desetljeća za pojavljivanje Bauerove knjige, makar ona i bila prva te vrsti na hrvatskom jeziku, tj. na jednoj od tada mogućih normi hrvatskog jezika.

Kad se jednom bude pisao neki potpuniji pregled hrvatske filozofije 19. stoljeća, onda doista neće biti moguće zaobići podatak što ga navode noviji pregledi hrvatske neoskolastike. Naime, odmah, promptno nakon što se 4. kolovoza 1979. pojavila enciklika Lava XIII *Aeterni patris* u zagrebačkom je Katoličkom listu objavljena »već u rujnu i početkom listopada u hrvatskom prijevodu«¹. Poslije toga je već 1880. Cvjetko GRUBER (1843–1914), župnik iz Lađevca, »koji doduše nije bio ni profesor ni filozof, ali je dosta rano« (!? – op. Z. P.) »upozorio na važnost filozofije« neoskolastičkog smjera² napisavši, također u zagrebačkom Katoličkom listu, raspravu pod naslovom *Kršćanska filozofija po katoličkim školama u duhu angjeoskog učitelja sv. Tome Akvinjanina obzirom na najnoviju encikliku Aeterni Patris*, raspravu koja je kao komentar »po dru Fuchsu i dru Hiptmairu« još iste godine objavljena i kao posebna publikacija³. Bez obzira na kompilatorski karakter i stupanj »filozofičnosti« Ivan Macan s pravom ne zaobilazi Gruberovo razmatranje jer ono sadrži, kako navodi Macan, sljedeće naslove poglavlja: »Što se razumijeva pod filozofijom sv. Tome? 2. Trebamo li filozofiju uopće? 3. Trebamo li filozofiju za teologiju? 4. Koju filozofiju da odaberemo? 5. Kako sudi o toj filozofiji Katolički svijet? 6. Ukoliko da krenemo u filozofiju sv. Tome?«⁴.

Ostavljajući prosudbu Gruberovog spisa jednom kasnijem, budućem i potpunijem, ne više pretežno faktografskom pregledu hrvatske neoskolastike, ponoviti nam je da Macan s pravom upozorava na Gruberov tekst, no ujedno i napomenuti s upitnim čuđenjem zašto ga ni u naslovu ni u citatu ne navodi originalno, budući da je očito pisan (vidljivo iz Josipovićeve navoda naslova) u duhu tada još važeće filološke norme »zagrebačke škole« (!? Čini se da tu možda nije baš sve transparentno, jer se na encikliku *Aeterni Patris* reagiralo, kako vidjesmo, u Hrvatskoj promptno i o čemu znamo već mnogo toga, no ipak se u razvitku hrvatske neoskolastike javlja neregistrirani neke vrsti desetljetni hiatus. Naime, paralelno uglavnom nije poznato, niti se spominje, da je sljedeće godine, dakle u vrijeme kada izlazi Gruberov komentar papa Leo XIII obznanio još jednu encikliku o kojoj se u Hrvatskoj kultur-

¹ Daticije prema tekstu Marko JOSIPOVIĆ, *Pojam i pregled razvoja neoskolastike*, Filozofska istraživanja, časopis Hrvatskog filozofskog društva, Zagreb XIV/1994, sv. 2–3, broj 53–54, str. 445, bilješka 35.

² MACAN, Ivan, *Neoskolastika u Hrvatskoj od 1874–1945*, Zbornik znanstvenog skupa *Otvorena pitanja hrvatske filozofije*, Zagreb 2000, str. 337.

³ JOSIPOVIĆ, Marko, *Filozofska istraživanja* 1994, broj 53–54, op. cit., str. 445, bilješka 36.

⁴ MACAN, Ivan, *Zbornik znanstvenog skupa Otvorena pitanja hrvatske filozofije*, Zagreb 2000, op. cit., str. 338.

no-povijesno zna malo pa ništa: riječ je o enciklici *Grande Manus* iz 1880. gdje se Papa tematski »bavio sv. Ćirilom i Metodom i mjestom Slavena u Crkvi«, za što, ako možda i nije naročito filozofijski zanimljivo, nije moguće ni pretpostaviti da je bez ikakvih relacija spram vjerskih, političkih pa i kulturoloških prilika u Hrvatskoj. Napokon, ne treba zaboraviti barem asocijativni moment da je Ćiril, jedan od »slavenske braće«, solunski Grk pod imenom Konstantin, »zbog učenosti prozvan filozof«, te koliko se oko uspostave ćirilo-metodske »legende« (mita, mitologije?) trudio Strossmayerov tajnik Franjo Rački, koji je također svoju karijeru započeo s filozofijom! Nije li jedan cijeli filozofijski projekt, jedan smjer u Hrvatskoj zapeo, tj. zastao jer bi možda ometao »Strossmayerovu kampanju uvođenja slavenske liturgije«, budući da su »mnogi u Crkvi... u svakom 'slavenskom projektu' vidjeli nešto zloslutno i nekatoličko«⁵. Dakako, sličnih je mišljenja iz drugih razloga bilo i u Hrvatskoj, kod Starčevićanaca izvan Crkve, no tad već i u Crkvi. Strossmayera zapravo i nije uopće zanimala filozofija, a u to je vrijeme osim »slavenskog bogoslužja« (što je to uistinu? – op. Z. P.) 80-ih »vladika« Strossmayer bio zauzet još i uvođenjem »redovite crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini nakon aneksije Austriji 1878« koju je proveo tako nasilno da »sukobi koji su nastali između svećenstva biskupije i (bosanskih) franjevacu traju do današnjega dana, posebno u Mostarskoj biskupiji«. Provodio je to k tomu još uz »najveću manu«, koju priznaje i Brooks, što Strossmayer »brojno slavensko stanovništvo muslimansko ni ne spominje« jer je itekako poznata »njegova odbojnost prema islamu«. Ostavljajući po strani zaključak da Strossmayer po svemu sudeći snosi dodatno najveći dio povijesno-ideološke krivnje za hrvatske izvorno katoličke nesporazume s Bosnom, Hercegovinom i Sandžakom sve do danas, tj. za podržavanje posve nepotrebnog konflikta s muslimanima (na temelju podataka koje uvodi Brooks, *Vjesnik* 24. XI. 2000), evidentno je

⁵ Navodi prema tekstu William BROOKS TOMLJANOVICH, *Biskup J. J. Strossmayer, nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj*, ulomci iz dizertacije (obranjene kod dr Ive Banca, SAD); citirano prema *Vjesnik* LXI/2000, broj 19.051 od 23. studenog 2000, str. 19; pripremio i preveo Tomislav BUTORAC. – Očito u desetljeću o kojemu je riječ uz vjerske momente snažno djeluju i druge ideološke, pa dakako i političke komponente, koje utječu kako na intelektualno-kulturni život katoličkog svijeta i Hrvatske, tako i na osobne profile protagonista u Hrvatskoj. Za Hrvatsku navlastito ako je riječ o »slavenstvu«. Važno je stoga za razumijevanje situacije kao i nesporazuma oko nekih momenata Bauerove biografije zabilježiti: »Pogrešno je govoriti i pisati da je Ante Bauer usisao duh starčevićanstva i pravaštva u (bogoslovnom) zagrebačkom seminaru još u doba svog klerikovanja, kad u ono doba (u tom seminaru) nije bilo još ni traga starčevićanstvu. – Starčevićanstvo je provalilo u (bogoslovni) zagrebački seminar tek nekoliko godina iza toga, negdje od osamdesetih godina i na juriš ga osvojilo i zadržalo ga u svojim rukama sve nekako do god. 1906. U ono doba (u razdoblju između g. 1879–1889) počela je iz zagrebačkog (bogoslovnog) seminarara izlaziti generacija starčevićanskog svećenstva ...«; Dragutin HRVOJ, odvjetnik iz Klanjca, *Dr Ante Bauer kao političar*, Hrvatski Zagorac, 1937, godište IV., knj. 167, str. 5–6.

kako Strossmayer 80-ih godina hrvatskom svećenstvu nameće preokupacije koje ne pogoduju razvitku filozofije, niti su poticaj neoskolastici.

Za cijelo jedno desetljeće po dosadašnjim prikazima filozofijskih kretanja u Hrvatskoj, barem što se tiče dosadašnjih istraživanja i onoga što je dopiralo u javnost, ne znamo kakvi su odjeci na encikliku *Aeterni Patris* stvarno bili, a kakvi na onu *Grande Manus* i da li su za Hrvatsku imali, a očito su imali, nekakvu međusobnu svezu. Kako pak sadržajno tada izgledahu predavanja i seminari filozofije na zagrebačkom »kraljevskom hrvatskom sveučilištu Franje Josipa« unutar bogoslovije, pa i na filozofijskoj katedri, ne znamo još ni danas, jer za takve aspekte historiografije i sveučilišta i filozofije, nema izgleda kod Hrvata relevantnog interesa – jer zahtijeva, čini se, uz moguću neugodnost nepredviđenih otkrića, odviše truda. Ono pak što znamo, s obzirom na neoskolastiku, to je već tematizirano uvodnim dijelom ovog istraživačkog projekta (Prilozi, 1998, br. 47–48, Pod 3, str. 107): rektorski govor iz 1891. dr. Ivana Bujanovića (1852–1927), teološkog pisca, koji od 1882. djeluje na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a bio je rektorom i škol. godine 1903–1904 (1922. odlikovan ordenom III. reda sv. Save), bijaše oficijalna inauguracija i oficijalno institucionalno etabliranje neotomizma tj. neoskolastike u Hrvatskoj, u početnoj fazi – jer Cvjetko Gruber je ipak bio seoski župnik.

Postaje stoga posebno ne samo zanimljivim, nego baš i relevantnim podsjetiti što se na hrvatskom filozofijskom planu događalo u desetljeću bez neoskolastičkih poticaja.

Početak 80-ih objavljen je glasoviti rektorski govor Franje pl. Markovića *Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV do XVII*, a nakon Arnoldove rasprave *Etika i povijest*, koja se pojavila iste godine kada i enciklika Lava XIII, svršetkom 80-ih izlazi u Radu Akademije također još i Arnoldova »metafizička razprava« *Zadnja bića* (1888, knj. 93). Međutim, čini se da su preokupacijom Strassmayerove (!) Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti bili sredinom 80-ih naslovi *U proslavu pedesetgodšnjice preporoda hrvatske knjige*, tj. »ilirizma« (1885, Rad, knj. 80) gdje Špiro, tj. Spiridon Brusina (1845–1908) objavljuje članak *Zoologija i Hrvati*, a Bogoslav Šulek (1816–1895), znamenitiji po svojem *Rječniku... znanstvenog nazivlja* (1874–75), preglednu studiju *Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih pedeset godina*. Već ranije u Radu JAZU (knj. 72 i 75), no i posebno, publicirao je Šulek tekst *Predteče Darwinizma*, a zatim također u Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1888 (knj. 92. str. 1–72) *Područje materijalizma* (dakle iste godine kada se pojavljuje Arnoldova »metafizička razprava«)⁶.

⁶ Za »historiografski pregled« s uvidom u faktografiju vidjeti Zlatko POSAVAC, *Filozofija u Hrvatskoj 19. stoljeća*, Praxis, Zagreb, 1967, br. 3, osobito str. 398–400. Iz perspektive naknadnih

Faktografija upućuje na okolnosti koje će Bauera povesti u polemiku sa Šulekom, samo što to više neće biti kao u slučaju Kržana izvorna inicijativa *O postanku čovjeka*, nego će, ponavljajući eventualno antidarwinističke teme⁷, zaći u područje raspravljanja tipa Ernst Häckel (1834–1911) očito zbog Häckelove teze »Gdje vjera započinje, znanost završava«. Häckel naime i njegov »monizam« nije bio popularan jedino u Njemačkoj, nego i u nekim »hrvatskim«, doduše ne tek širim, nego baš »višim krugovima«. Polemika Bauer-Šulek s naslovom *Područje materijalizma* izbila je u prvi plan i razvlačila se prilično dugo, no estetičke probleme ona po prirodi stvari nije mogla artikulirati korisno. Ali se ne smije faktografski prešutjeti, makar da cijeli taj kompleks nije do danas obrađen historiografski nepristrano. Prešućivanje nije preporučljivo ni zbog samog Bauera, no niti u pogledu dijagnosticiranja hrvatske »intelektualne« situacije toga doba⁸.

Važno je historiografski držati pred očima situaciju desetljeća bez neoskolastičkih poticaja (!?), jer samo tako možemo razabrati što su tada filozofijski značili Franjo pl. Marković i Gjuro Arnold kao što je shvatljivije zašto je Ante Starčević Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti izvirgavao ruglu. Važno je to znati također i stoga jer će Häckela u Hrvatskoj »aristokracija« i »kulturalna elita« čitati još i tijekom razdoblja Moderne kada se mimo skolastike i neoskolastike o Häckelovu rangu moglo i moralo bolje informi-

istraživanja prikaz je 19. stoljeća očito insuficijentan u nekim uvodnim objekcijama i faktografiji prve polovice 19. stoljeća. Istraživanja su obogaćena novim spoznajama i za prvu i za drugu polovicu, no faktografski je za drugu polovicu navedeni prikaz načelno pouzdan, tj. ne daje deformiranu sliku stoljeća. Sam članak zajedno s početnom bilješkom uz podnaslov odigrao je svojedobno važnu poticajnu ulogu za istraživanje i poznavanje povijesti hrvatske filozofije, budući da se poziva na skromne, ali raspoložive historiografske izvore odnosno preglede, o kojima ni javnost ni studenti toga vremena nisu znali ama baš ništa.

⁷ Prema *Bibliografiji* u knjizi Zora KRIŽANIĆ, *A. Bauer i njegova filozofija*, pod *Članci objavljeni u »Katoličkom listu«*, edicija »Kršćanska sadašnjost«, Biblioteka »Eseji«, knjiga 10, Zagreb, 1986. Gđa Križanić navodi članke za 1888. *Religija Darwinovaca*, br. 9; *Na kojih se temeljnih pojmovih osniva religija Darwinovaca*, brojevi 10–19 i 20–22. – U monografiji gđe Zore KRIŽANIĆ nema bilješke o autoru iz koje bi čitatelj doznao da je gđa Križanić bila dugogodišnja pouzdana tajnica dr. Vladimira Filipovića, kao što nema ni bilješke o tome da je studija napravljena u okviru projekta Instituta za filozofiju, tada još u sastavu Filozofskog fakulteta Zagrebačkog Sveučilišta. Budući da Institut u vrijeme dovršenja rada gđe Križanić nije kanio publicirati njenu radnju, ostalo je nejasno je li ju ona sama ili netko drugi odnio »Kršćanskoj sadašnjosti«. Napomena je važna jer su očite neke intervencije u tekst i jer nije bilo stručnog, kritičkog, a ni potrebnog tehničkog doručivanja, tako da je i bibliografija ostala neuredna, čak dijelom nepotpuna, što je teško zamisliti onima koji su poznavali marljivost i savjesnost gđe Križanić. Njen je »domet« filozofijski (po struci pedagog) evidentno skromniji, ali prigovor savjesnosti ne bi smio teretiti njeno ime i njen rad.

⁸ Stjepan Zimmermann polemiku negdje spominje, a negdje izostavlja. Primjerice, povodom jubileja 28. srpnja 1929. u članku *Nadbiskup kao filozofski pisac* (str. 25–29) nema napomena o polemici. Vidjeti Zbornik koji su sabrali i uredili Janko BARLÉ i Svetozar RITIĆ, Zagreb 1929.

rati već i u hrvatskim filozofijskim knjigama. Primjerice kod – Bazale. (Pitanje ranga ostaje i uz uvažavanje Häckelove kongenijalne ‘formule’ »ontogeneza je kratka rekapitulacija filogeneze«) Albert Bazala će, naime, u treći svezak svoje *Povijesti filozofije* unijeti prikaz Häckelova nauka, no na isti način korektno citirati neke respektabilne njemačke autore. Tako primjerice Bazala navodi mišljenje O. Külpea po kojem Häckelova knjiga »ima isti pečat prirodoznanstvene preuzetnosti... isto neprijateljsko držanje prema tradicionalnoj i vladajućoj filozofijskoj struji, (tako da) odaje nedopustivu ignoranciju u predmetu povijesti filozofije, religije i crkve... pa se može razumjeti što Paulsen kaže da je to djelo čitao s pečalnim stidom radi općene i filozofijske obrazovanosti u njemačkom narodu. Da je ovakova knjiga moguća, da se piše, štampa, kupuje, čita, da joj se ljudi dive i da vjeruju u nju u narodu, koji ima jednoga Kanta, Goethea, Schopenhauera, to da je bolno. Ali dakako svaki narod i svako doba ima literaturu kakovu zaslužuje«⁹. Bolno je to bilo ne manje i za hrvatsku knjigu, čije bolje štivo valja tražiti tada 80-ih godina u beletristici, primjerice kod Eugena Kumičića ili Ante Kovačića. Nu ne manje ni kod Augusta Harambašića ili tada još posve mladog S. S. Kranjčevića, koji će 1884. tvrditi »pjesma je da kažem, ne da tajim puku«.

Iz ocrtane povijesne perspektive »duhovne situacije vremena« u pokušaju identificiranja estetičkih nazora hrvatske neoskolastike postaje vidljivo kako zasad još nije moguće, ali zapravo uopće ni potrebno baš svaki put upuštati se u šire monografske zahvate, pa tako i u pogledu stanovitih kulturnopovijesnih transformacija početkom 90-ih godina 19. stoljeća neće više biti zanimljivo, pa često ni vrijedno spomena (katkada možda čak samo s negativnim predznakom) mnogo od svega onoga što je uz evidentne zasluge za formiranje hrvatske neoskolastike i zasluge za svoj udio u povijesti hrvatske filozofije pa i povijesti hrvatske kulture u razdoblju hrvatske Moderne, ma kako to zvučalo neobično, napisao Antun BAUER (1856–1937). Rođenjem iz Hrvatskog Zagorja (roditelji podrijetlom iz Burgenlanda, tj. Gradišća u Austriji), mladi je Bauer raspravama *Područje materijalizma* 1889 (najprije u Katoličkom listu kroz brojeve 8–18 i 20–23, zatim p.o.), te *Sulek kao filozof i polemik*, 1890, aktualno možda bio u Hrvatskoj vrlo poznat, ali to ga filozofijski, poslije Kržana, ne bi činilo važnim. Svakako je važnija njegova profesorska djelatnost na zagrebačkom sveučilištu od 1887. do 1910., (Katolički list ure-

⁹ BAZALA, Albert, *Povijest filozofije*, svezak III. *Povijest filozofije najnovijega doba*, Zagreb, Matica hrvatska, 1912, knjiga šesta: *Noviji sustavi*, str. 208. Ovdje dakako nije mjesto raspravljanju o filozofijskom »haeckelizmu« pa ni o Bazalinom stavu, ali radi korektnosti valja spomenuti kako je Danko Grlić u *Leksikonu filozofa*, ovdje s uvidom u III. izdanje, Zagreb, 1983, izričito naveo i citirao Lenjinovo pozitivno mišljenje o Häckelu i posebice njegovoj knjizi *Welt-rätsel*. Valja upravo stoga upozoriti na Bazalinu kratku raspravu *Spencer i Wundt*, u kojoj se mladi Bazala nasuprot Spenceru s jedne i Baueru s druge strane opredjeljuje za Wundta.

duje od 1886. do 1890), kada nastaju njegovi kritičko-polemički tekstovi o filozofiji W. Wundta (Rad JAZU 1896, knj. 127, 1897, knj. 132 i 1900, knj. 144), a zatim dva međusobno dopunjujuće analogna razmatranja *Religija i znanost* u zborniku *Spomen-cvijeće iz Hrvatskih i Slovenskih Dubrava* (MH, Zagreb, 1900) te nastupni rektorski govor 1906. *Vjera i znanost*, koji će Bauer tada kao pravaš završiti s usklikom *vivat, crescat, floreat croatica alma mater nostra Francesco Josephina* premda će se počevši zapravo kao »strojsmajerovac« i »obzoraš« tijekom svoje aktivne političke karijere u manipuliranoj pomutnji oko nekoliko verzija pravaških stranaka naći već 1908. u hrvatsko-srpskoj koaliciji, zbog čega će, no također i nekih drugih razloga dobiti kvalifikat »srbofil« (P. Grgec, I. Macan). Po tvrdnji Josipa Butorca »postao nadbiskupom kao politički čovjek iako se za vrijeme svog biskupovanja nije stranački isticao ni opredijelio« (!?); (Encikl. Jug., Zagreb 1955, sv. I.). Pravu povijesno-filozofijsku funkciju imaju međutim dvije njegove po svojoj namijeni zapravo školske knjige: prva iz 1892. pod naslovom *Naravno bogoslovlje* koja ima ekstenzivni tekstualni podnaslov »koliko može čovjek samim razumom spoznati Boga«; drugo izdanje 1918. priredio je Stjepan Zimmermann s bitno promijenjenim naslovom *Teodiceja ili nauka o razumnoj spoznaji Boga*. Filozofijski je primarnija i za hrvatsku povijest filozofije važnija *Opća metafizika ili ontologija* iz 1894, koja ni u drugom izdanju neće mijenjati naslov.

Važnost je tih dviju knjiga – makar po svojoj namjeni i studijskoj porabi ne teže originalnosti – višestruka. Ponajprije, to su prve dvije takove *sustavne filozofijske strukovno lege artis* napisane knjige i *tiskom objavljene hrvatskim jezikom*. Što je Franjo pl. Marković imao završeno u to vrijeme kao gotove rukopise, javnosti nije dostupno ni danas, prem je poznato, jer je odavno registrirano bibliografskim dodatkom u ne baš blistavoj monografiji Krste Pavletića, da postoji niz takvih rukopisa. Zasada znamo nešto više jedino o postojanju i nastanku »velike« *Logike* iz sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća, što imamo zahvaliti trudu dr. Srećka Kovača¹⁰. Drugo, navedene Bauerove knjige, kako je rečeno, sustavno su pisane, no istodobno s deklarativnim prizivom na encikliku *Aeterni Patris*, tako da u tom pogledu predstavljaju, navlastito zbog *Opće metafizike ili ontologije* temelj hrvatskoj struji neoskolastike. Nadalje, važna su oba djela i u pogledu afirmacije jedne varijante

¹⁰ KOVAČ, Srećko, *Formalizam i realizam u logici, Franjo pl. Marković i Gjuro Arnold*, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, Zagreb, 1992, broj 35–36, str. 141 i dalje. Dr. Kovač govori čak o *litografiranim* primjercima što je također neka vrst umnožavanja »tiskom«, no ipak nije tisak. Dr. Srećko Kovač je napomenuo također kako se u Arhivu JAZU (sada HAZU) čuvaju »osim logike, uz ostalo i rukopisi iz povijesti filozofije, psihologije, pedagogije i nauke o spoznaji«. Nominaciju »velika« *Logika* navodimo stoga jer je riječ o visokoškolskom priručniku, dok su primjerce Pacelova (1968), Stadlerova (1870) i napokon Arnoldova *Logika* ipak školske knjige namijenjene rangu gimnazijske nastave.

hrvatske filozofijske terminologije, premda se ona postupno formulirala tijekom 19. stoljeća, no dijelom i ranije, pri čemu treba razlikovati realno postojeće tendencije, što ih nije moguće odvajati od »sudbinā« tzv. filoloških škola 19. stoljeća¹¹. I napokon, koliko god se razmatranja svodila na neveliki broj stranica te dvije Bauerove knjige daju jasan temelj, profil i okvir za ono što smislaono tražimo kao neoskolastičku estetiku ili, da ne bude zabune zbog disciplinarnog naziva estetika, točnije ono što i kako neoskolastika, s osloncem na skolastičku tradiciju, kaže, u hrvatskoj verziji, o svom poimanju ljepote i umjetnosti.

Za prikaz estetičkih nazora u sklopu utemeljenja hrvatske neoskolastičke struje bit će uzeta u obzir *prva izdanja* Bauerovih knjiga. Na njih će se pozivati sva ovdje izvedena izlaganja uključujući citate. Smatramo, naime, da su prva izdanja ne samo izvorno Bauerova (dakle bez eventualnog redigiranja Zimmermanovog), nego još više izvorna su i povijesno u svojoj funkciji 90-ih godina 19. stoljeća i njihovom ehu početkom dvadesetog kada se već počinju ispreplitati s nekim dodatnim komponentama te kada se javljaju već i nova imena, nove implikacije i nove relacije. U tome se izlaganja ovdje razlikuju, premda po sadržaju možda neznatno, spram uvjerenja gđe Križanić, koja voli citirati drugo izdanje, smatrajući ga očito dovršenijim. Nema razloga sumnjati da je Bauer odobrio Zimmermanove zahvate, ali u to doba Bauer sam više nije zainteresirani predavač, a i povijesni kontekst posve je drugačiji, kao što je i uloga neoskolastike svršetkom Prvog svjetskog rata imala pred sobom novu situaciju. Ne držimo slučajnim da se Bauerove knjige pojavljuju kao legitimna verzija neoskolastičke filozofijske i esetičke hrvatske Moderne (1890–1910), jer nije bilo nikakvog razloga da se ne jave bilo u Stadlerovom bilo Bauerovom autorstvu već osamdesetih godina. Tako imamo estetiku neoskolastike hrvatske Moderne, koja nije bila ni skolastički ni neoskolastički filozofijsko-teološki »modernizam« oko kojega su se vodile

¹¹ Problem hrvatske filozofijske terminologije nije baš jednostavan kako se čini u prvi mah. Marija Brida simplificirano, netočno i neargumentirano, zasluge pripisuje Bazali, dakako podrazumijevajući kao »rješenje« posljedak oktroiranog (nasilnog) sloma »zagrebačke filološke škole«. Damir Barbarić nastoji zadržati stanovitu distancu spram Bridine tvrdnje, no svi njegovi tekstovi na tu temu vode počevši od ilirizma u smjeru Maretić-Broz-Ivekovićeve varijante, dakle tendencijama »pobjede hrvatskih vukovaca«. Ergo, opet jednostrano. Naime, M. Cipra s pravom kaže kako su naporu Franje pl. Markovića išli drugim smjerom tako da »ilirsko«-hrvatski nastrojen Franjo pl. Marković vuk-daničićevu »normu« nije prihvatio ni kad je već bila »uvedena« službeno, kao što dokazuje njegova *Estetika* iz 1903. Zašto je baš na području bogoslovije došlo do akceptiranja sloma »zagrebačke škole« i kojim je putovima išla izgradnja hrvatske filozofijske, a time i estetičke terminologije nije još raspravljeno vjerodostojno podrobnije i s argumentima. Tematizaciju problema vidjeti u raspravi Zlatko POSAVAC, *Razmišljanja uz novo čitanje Krstićevog eseja »Filozofija i jezik«*, s podnaslovom *O hrvatskoj filozofijskoj i estetičkoj terminologiji*, Filozofska istraživanja, Zagreb 1999, godište 19, sv. 4, broj 75, str. 705–729.

bučne rasprave, a u kojima je aktivno sudjelovao i Antun Bauer. (Bauerova obrana svog nasljednika na katedri Frana Barca).

Dakako, horizontu Bauerovih estetičkih nazora valja dodati još i neke njegove »praktične« poteze, kao što je primjerice pomaganje, moralno i materijalno (dakle novčano) da se 1917. u okviru Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas HAZU), koja je u imenu imala naziv *umjetnost*, ali ne i ustrojene umjetničke odjele, osnuje između ostalih i razred za (likovne) umjetnosti. Bauer je pomagao također pozamašnim svotama i Strossmayerovu galeriju, koja tada nije bila jedino »galerija starih majstora«. Bilo bi, nadalje, vrijedno ustanoviti je li utjecao na profiliranje fundusa pri otkupu djela suvremenih autora, no još više koliko je i da li je sam osobno utjecao na estetske i urbane komponente značajnih graditeljskih podhvata u Zagrebu, što ih je on inicirao i financirao. Mora se osim toga očekivati kako će neko buduće sustavno istraživanje naći još poneke za estetičke probleme relevantne naslove ili mjesta u velikom broju Bauerovih tekstova, čime bi se dopunila lapidarnost rečenica o kojima će ovdje biti riječ. No to je posao novih istraživača i novih generacija bude li u njih – a trebalo bi! – još uopće nekog interesa za ovdje notirane naznake, kao i za Bauerove tekstove uopće.

b

Prije samog izlaganja onoga što je Bauer kazao u svojim knjigama o poimanju ljepote i umjetnosti, u ime samog autora valja fiksirati njegov način pristupa, kako ga je iznio u *Predgovoru* prvoj svojoj knjizi 1892. godine, koja je još pisana ortografijom »zagrebačke filološke škole«. Bauer na samom početku kaže: »Sastavljajući ovu knjigu koju evo s podporom visoke kraljevske zemaljske vlade šaljem u sviet, imao sam u prvom redu pred očima, da zadovoljim potrebe slušatelja svojih, kojima sam *dužan hrvatskim jezikom tumačiti* ovu nauku«. Riječ je o *Naravnom bogoslovju*. Zatim dodaje: »Mislio sam ipak, da bi predmet, o kojem se knjiga bavi, mogao pribaviti joj i drugih čitatelja, pa zato se u njoj tumače i takve stvari, koje bi se inače mogle prepuštiti tumačenju učitelja«. Ova će formulacija vrijediti još i više za kasniju *Opću metafiziku* 1894. jer evidentno ni Bauer ni oni koji su ga nukali na pisanje i objavljivanje nije, s pravom, imao pred očima samo i jedino (svoje) studente, dakle sveučilištarce.

U pogledu orijentacije, a to je važno ako imamo na umu definitivno utemeljenje i oblikovanje hrvatske neoskolastike, nije dopustivo zaobići eksplisitnu Bauerovu izjavu: »Sliedio sam sv. Tomu Akvinskoga i ponajbolje tumače njegove. To će razumjeti svako, ko znađe, koliko on vriedi crkvi katoličkoj i kako se cieni njegova nauka, osobito poslije poslanice slavnoga Leona XIII. *Aeterni Patris*; a upravo u ovoj se nauci ne može prestići. Za to sam i na-

vodio toliko iz sv. Tome, da se slušatelji (odnosno čitatelji – op. Z. P.) upute i pripreve za čitanje neumrlog ovog velikana¹². U pogledu orijentacije Bauer će isto reći na početku *Opće metafizike ili ontologije* 1894. godine, koja je okrenula leđa tradiciji »zagrebačke filološke škole«. »I ovu sam knjigu napisao prema nauci sv. Tome Akvinskoga i ponajboljih tumača njegovih. Hoće li ova knjiga štogod privrijediti nauci mudroslovnoj, hoće li napose štogod prinijeti k ispunjenju namjere i želji Oca Leona XIII, da se raširi nauka sv. Tome, radovat će me i kao katolika i kao Hrvata«¹³.

Iz citiranih riječi Bauerovih jasno je vidljivo kako je za njega ono što mi danas generalno nazivamo neoskolastikom zapravo, u duhu enciklike, *tomizam* ili – eventualno nešto šire i eventualno blaže – *neotomizam*.

U pogledu »estetičkih« shvaćanja bilo bi logičnije započeti s izlaganjem teza iz ontologije, pa onda samo dodati teze iz teodiceje (naravnog bogoslovlja), ali kad je već došlo do »inverzije« i osobnog javnog djelovanja tematskog redosljeda projicirane u godine izlaženja, ovdje će taj kronološki redosljed biti proveden u redosljedu izlaganja s obzirom na povijesni horizont i moment pojavljivanja, bez obzira na to što zasad nismo u mogućnosti konkretnije historiografski registrirati estetičke neposredne odjeke, podrazumijevajući neposrednu recepciju i eventualne sporove, kritiku. Sve što se javlja u istom smjeru, u smislu pristaša ili protivnika, javit će se i lako će se registrirati kasnije. I nije, ukoliko je o estetičkoj tematici riječ, vezano uz Bauerovo ime. Metodološki tek treba još napomenuti kako će se izlaganja ovdje držati filozofijske sfere, ne upuštajući se u probleme koji prelaze u teologiju.

Radi razumijevanja nekih elemenata povijesnog konteksta ne treba zaboraviti da će se upravo između objavljivanja *Naravnog bogoslovlja* i *Opće metafizike* godine 1893. pojaviti prvo izdanje *Psihologije* (za srednja učilišta), Bauerovog zagorskog »zemljaka« i prijatelja Gjure Arnolda, gdje Arnold izriče neke svoj nazore o lijepom i umjetnosti, a koji se nikako ne mogu svesti na teze tipa Bauer, kada se naknadno bude htjelo Arnolda podvesti pod naziv neoskolastike. Zbog povijesnog konteksta valja nadodati kako istodobno

¹² Sve citirano prema izvornom prvom izdanju BAUER dr Ante, kr. sveučilišni profesor, *Naravno bogoslovlje ili koliko može čovjek samim razumom spoznati Boga*, »s dopuštenjem duhovne oblasti«. Tisak i litografija C. Albrechta, Zagreb 1892 (Predgovor), str. III. Konstataciju »dužan hrvatskim jezikom tumačiti« u prvom citatu kurzivirao Z. P. Ne slučajno. Te su se discipline i u 20-om, a ne samo 19. stoljeću predavale nerijetko – latinskim jezikom. A za vrijeme Khuena nikako ne ni mađarskim (!), ni njemačkim (!), ali ni »hrvatsko-srpskim«, »ilirskim« ili »jugoslavenskim«. Zavod sv. Jeronima u Rimu ponovno je proglašen početkom 20. stoljeća ilirskim, nakon što je Papa već bio potpisao da zavod bude *hrvatski!* Otkud je mogao doći taj pritisak, jači od Pape?

¹³ BAUER dr Ante, sveučilišni profesor, *Opća metafizika ili ontologija*, »s dopuštenjem duhovne oblasti«, Tiskara i litografija C. Albrechta, Zagreb 1894 (Predgovor), str. III.

svoje još različitije, gotovo antitetičke nazore počinje u časopisu *Napredak* objavljivati Ljudevit Dvorniković, tako da u času kada Franjo pl. Marković bude držao svoje toliko tobože »ozloglašeno« predavanje uz prvu izložbu Hrvatskog salona 1898, da i ne spominjemo Kršnjavog, estetički nazori ni u kom slučaju nisu svedeni samo na »jedno slovo« niti se mogu reducirati na jednu orijentaciju, čak ukoliko je riječ o »konzervativnoj« strani odnosno »tradicionalistima« (što nisu bili npr. ni ljudi poput Ljudevita Dvornikovića, no čak ne više ni sam Iso Kršnjavi).

Ne smije se, međutim, u horizontu historiografije na dosad uobičajeni način zapostaviti osvještavanje okolnosti da upravo kada Bauer izjavljuje kako je svoj filozofsko-teološki predmet svojim slušačima na »hrvatskom kraljevskom sveučilištu« »dužan hrvatskim jezikom tumačiti« *po prvi put*, paralelno, Matica hrvatska 1892. objavljuje *Hrvatsku antologiju*, koju je »sastavio« Hugo Badalić, a koja obuhvaća »umjetno pjesništvo starijeg i novijeg doba«. Te iste godine ulazi u književni život bard moderne književnosti A. G. Matoš, a godine 1891. Janko Leskovar objavio je svoju pripovijest *Misao na vječnost*, koja nikako više ne može biti ni »romantična« ni »realistična«. Upravo godine 1891. održana je u Zagrebu iz naše perspektive jedva predočiva po svome uspjehu i važnosti *Jubilarna gospodarska izložba* koju je dr. Igor Gostl nakon jednog stoljeća (1996), opet jubilarno, s punim pravom opisao u zasebnoj, bogato i ne bez sentimentata ilustriranoj knjizi *Najsjanija zagrebačka predstava*; ta je, naime, »gospodarska izložba« inkorporirala i dostignuća umjetnog obrta i umjetnosti, prezentirajući stanje likovnog stvaralaštva umjetničkom izložbom kojoj je sačuvan katalog, izlažući djela »svih smjerovah« tako da je već sljedeće godine Dežman mogao pisati o novim pomacima u hrvatskoj umjetnosti. Napokon, nakon što je S. S. Kranjčević, kojeg se i danas želi »etiketirati« kao »realističku socialu« ili »refleksivni pesimizam« i kojekakvim drugim, rekli bi Zagrepčani, »baš iznucanim«, a »strukturalisti« zajedno s »postmodernistima« »već potrošenim« nazivima, dakle, nakon što je Silvije u prvoj strofi svoga *Gospodskog kastora* 1891. napisao

*Majčica Gea nešto je drukčja negli je bila,
Drukčiji danas treba Apolo.*

definitivno su, s mogućnošću da nekom drugom prilikom i opet nabrojimo još desetak-dvadesetak udarnih momenata koji su naviještali »novu epohu« razdoblja *Jahrhundertwende*, dakle razdoblja cca od 1890. do cca 1910, koje već odavno nazivamo hrvatska Moderna. Nisu, naime, nevažne godine razgraničenja, jer samo tako i *hrvatska neoskolastika* uz već postojeći herbartizam, naglašeni psihologizam, (svojevrne forme psihologizma), pozitivizam

te realizam, no i varijante idealizma, ulazi u doba Moderne. A upravo to čine i Bauerovi »školski priručnici«¹⁴.

U prvi mah može izgledati neobičnim, nekome možda čak apsurdnim, da se etabliranje misaone struje kao što je *neoskolastika*, u Bauerovom slučaju eksplicite nominirane kao (neo)tomizam, a k tome još u verziji koja se ni u teološkom pogledu nije deklarirala kao »modernizam« (iako ne ostade bez te optužbe!), historiografski želi eksponirati kao legitimna karakteristika i komponenta razdoblja hrvatske Moderne (1890–1910). Ipak, kroz prizmu povijesne hermeneutike u Hrvatskoj Bauerove su knjige novost, a novost su navlastito upravo za estetičko područje. I prije Bauera ne samo što su se predavala u visokom školstvu poglavlja o ljepoti unutar metafizike ili teodije, nego su se svećenici, pa i crkveni ljudi javljali estetičkim tekstovima, koji su implicirali kako religijsko stanovište, tako i stav Crkve (ovdje Katoličke), možda i prečesto s moralističkih pozicija, trivijalno, banalno moralističkih spram ljepote i umjetnosti uopće, a navlastito s obzirom na umjetnost pisane riječi. Ipak, Bauer prvi u Hrvatskoj eksplicira estetičku tematiku ne kao nešto prigodno ili ad hoc, nego teorijski, sustavno unutar oficijalne (neo)skolastičke *doktrine*. Kržan je u tom smislu legitimni preteča, dok Ante Petrić, koliko god ga morali pribrajati fenomenima neoskolastike odnosno neotomizma, sa svim svojim »inovativnim« aspektima, ipak pripada, kako bi rekao

¹⁴ Uz navedene podatke potrebne su dvije tri napomene. Premda Hugo Badalić sastavlja *Hrvatsku antologiju* kojoj »pjesnici našeg zorolikog doba ilirskoga sačinjavaju ... središte« dakle još pod opterećenjem jedne povijesne zablude, koje se ni nakon niza naših osobnih historiografsko-teorijskih interpretacija, da o Krležinim literarno-esejističkim i ne govorimo, ponavljaju do na prag dvadeset i prvog stoljeća, to je Badalić ipak uspješno sastavio *prvu* modernu *hrvatsku antologiju hrvatskog pjesništva*, koja nije ni sadržajno ni nominalno reducirana predradom o »hrvatsko-srpskoj« ili »jugoslavenskoj« (»ilirskoj«) književnosti odnosno poeziji. Badalić je pri tome bio svjestan da zbog niza jezikoslovnih nasilja kojekakvih filologa, komisija, institucija i »pravopizdžija« (kako bi rekao prof. dr. Vladimir Filipović) »mnogi biser, koji bi u povijesti pjesništva hrvatskoga bio prelijepe ukras, trebalo je da otpadne iz ove knjige, jer bi radi davne starine u jeziku i obliku našem naraštaju bio teško razumljiv« – U pogledu *Gospodarske izložbe* uz konzultiranje publikacije kojoj je autor enciklopedist dr. Igor GOSTL (1996) komentare vidjeti unutar uvodnog poglavlja knjige Zlatko POSAVAC, *Gjuro Arnold kao estetičar u kontekstu kontroverza hrvatske Moderne*, Zagreb 1996, a posebno još za likovne umjetnosti Zlatko POSAVAC, *Teorijsko-historiografska problematizacija hrvatske likovne umjetnosti na razmeđu 19. i 20. stoljeća*, Peristil, Zagreb, XXXII/1988, broj 31–32 str. 45–50. – Citat S. S. Kranjčevića, na koji se autor ove rasprave pozivao uzaludno već više puta, naveden je prema PSHK, knjiga 60, Zagreb, 1964. Pjesmom u izvornoj ortografiji autor trenutno ne raspolaže, no za smisao izrečene misli ona nije presudna u citiranom stihu). – Generalno, sasvim je nejasno zašto sve, ama baš sve historiografije hrvatske književnosti, a onda i ostalih umjetnosti tvrdoglavo stupidno ponavljaju periodizacijske zablude za hrvatsku Modernu sa značenjem *Jahrhundertwende* stavljajući kao »početne« kompromitantno besmislene »političke« datume kao što je 1895. ili deplasirano zakašnjele 1898. godine, kad početak za razdoblje hrvatske Moderne nastupa evidentno »oko 1890« ili, kako je već davno Aleksandar Flaker argumentirano nastojao pomaknuti *barem* u 1892. godinu što je zapravo identično s onim »oko 1890«.

Nietzsche, tipu »antikvarne« skolastičke tradicije. Koliko, međutim, Bauerova »neotomistička« neoskolastika estetički može »izdržati« tenziju epohe, tj. pokazati održivost vlastitih teza, u sklopu drugih filozofijskih, pa i stilskih »izama« epohe Moderne, drugo je pitanje, kojim se ni sam Bauer zapravo nije bavio. Upitnost ovu valja međutim popratiti s historiografskom konstatacijom, koja ne smije biti prešućena: okolnost da u Bauerovim tekstovima nema referencija na konkretne (aktualne) oblike umjetnosti sama sobom još ne znači da je pri napuštanju tog aspekta estetičke sfere u horizontu spekulacije i teorije Bauer na nju »zaboravio« (što se mnogima događalo); nije ju napustio, a ni zanemario, ne tek u goloj njenoj (neki bi možda htjeli bukvalnoj) primjeni, nego baš ne ni u njenoj povijesnoj zbilji suvremenog mu svijeta, mjesta i vremena vlastitog mu života i djelovanja.

Doktrinarno, a institucionalno legitimno, (neo)skolastičke teze početkom hrvatske Moderne preko Bauerovih »priručnika« ulaze, iskazane hrvatskim jezikom, u aktualni estetički dijalog s hrvatskom (estetičkom) kulturom toga doba, što do tada nije bio slučaj. Treba, naime, samo vidjeti odnosno čuti, te u punoj mjeri osvijestiti kako u tom pogledu šuplje i neargumentirano kada je riječ o estetičkoj i umjetničkoj sferi, zvuče govori o njoj mecene »hrvatske« (?) umjetnosti J. J. Strossmayera, te kako zbunjujuće zvuči prešućivana činjenica da u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti sve do Bauerovog nadbiskupskog pokroviteljstva nije postojao, niti je osnovan odjel (razred) za umjetnost; a sasvim zastrašujuće zvuči, što dokazuje korespondencija Rački-Strossmayer, da upravo u godini kada je Bauer svoje *Naravno bogoslovje* »dužan hrvatskim jezikom tumačiti«, dakle 1892, Rački piše Strossmayeru kako bi ga upozorio na *opasnost* (!!!) da Khuen u Saboru namjerava predložiti pretvaranje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u kraljevsku *Hrvatsku akademiju*, čemu se, kaže Rački, treba pružiti maksimalni otpor¹⁵. Iz oertavanja na takvoj pozadini – nakon što je Strossmayer već ranije izjavljivao da je barokni inventar zagrebačke katedrale (zajedno s danas zadržanom propovjedaonicom) i njenim oltarima inače visokog umjetničkog ranga (Francesco Robba) ružan – zasigurno je cjelokupnu aktivnost, koju započinju Kržan, Stadler i Bauer *nužno vidjeti kao novum* i to na višoj kulturološkoj razini. Novum je tako doktrinarno teorijski sustavno utemeljen, te na taj način stoji uz bok onog što su dotad već odavno učinili primjerice Iso Kršnjavi, Franjo pl. Marković i Gjuro Arnold, ako se ostane samo kod tih najmarkantnijih tradicionalista, ne spominjući razlikâ poput onih kod Ante Starčevića ili Franza Selaka. Naime, tek od takve znatno kompleksnije teorijske situacije, o kojoj hrvatska historiografija ni jedne grane umjetnosti ne polaže inače ama baš ni-

¹⁵ Podatak o pismu Franje RAČKOG indirektno zahvaljujući tekstu *Akademija*, kojem je autor Augustin STIPČEVIĆ, inače po fakultetskoj spremi arheolog, ali po specijalizaciji bibliotekar i leksikograf; Večernji list, Zagreb XXX/1986, broj 8, 152, str. 29 od 7. ožujka 1986.

kakvog računa, tek je bilo moguće uopće započeti neke važne suvremene i moderne umjetničko-estetičke dijaloge.

Historiografski u Hrvatskoj se, dakako, propušta (»zaboravlja«) navesti jednu sinkretički sinkronu skupinu podataka, iz koje se, upravo koncentriranih na samoj crti razmeđa stoljeća, fokusiranih u 1900. godinu, kada hrvatska Moderna formalno kulminira svojim najreprezentativnijim časopisom *Život* paralelno s člancima Branimira Livadića, mogu i moraju izvesti neki dosad još neizvedeni zaključci. Vidimo kako se baš tada 1899–1900. pojavljuje važan rektorski govor Gjüre Arnolda *Filozofija, prirodne nauke i sociologije* s podnaslovom *Riječ u prilog metafizici*, upravo nakon što je Bauer završio svoje kritičke meditacije o tada suvremenoj filozofiji W. Wundta (Rad 1896, 1897 i 1900), da bi u isto vrijeme paralelno s Arnoldom, Bauer objavio baš 1900. svoju inače u njegovim »bibliografijama« ispuštanu raspravu *Religija i znanost*, u kojoj kao sveučilišni profesor filozofije na bogosloviji, prije nego je postao rektor magnificus, postavlja ne baš dopustivo previdivu tvrdnju: »da znanosti mogu uspjeti u svom nastojanju, da nas mogu voditi sve bliže vječnoj i beskonačnoj istini, potrebna im je prije svega sloboda: zato je sloboda istraživanja njihovo neotuđivo pravo... (jer) ... nema objavljene ni fizike, ni kemije ni fiziologije, ni medicine, ni astronomije...«¹⁶. Običava se, samo usput govoriti ili zabilježiti Bauerov rektorski govor iz 1906, koji obrađuje isti problem i sličnog je sadržaja kao Bauerov članak iz 1900, no možda manje pregnatnog iskaza, ali koji zato sadrži onaj, kako već rekosmo, za nas važan usklik *vivat, crescat, floreat, croatica alma mater nostra* kada, poslije Khuena, čijoj »politici mađarizacije« (sic!) Bauer bijaše protivnik, službene publikacije rektorskih govora u naslovnici odnosno impresumu *više nemaju* onu oznaku »kraljevsko hrvatsko sveučilište«. Ni kao skraćenicu, ni najsitnijim tiskarskim slogom. Te iste godine objavljen je i važan Arnoldov govor u Matici hrvatskoj *Umjetnost prema znanosti* (1906), koji ni historiografija hrvatske kulture, ni filozofije, a još manje historiografije svih grana umjetnosti do danas ne čitaju valjano i s razumijevanjem, a uglavnom »unisono« prešućuju.

Ne treba upravo u sprezi sa znanošću zaboraviti da je u doba Moderne, u cijeloj Europi, pa tako i u Hrvatskoj središnja estetička lozinka epohe *sloboda umjetnosti*, jer će i na Bečkom paviljonu secesije, pisati ne bez odjeka u Zagrebu *Der Zeit ihre Kunst, der Kunst ihre Freiheit*. Pa ukoliko je »na dnevnom redu« bila toliko aktualna sloboda umjetnosti, zar je manje važno i aktu-

¹⁶ BAUER, Ante, *Religija i znanost* u knjizi *Spomen-Cvijeće iz Hrvatskih i Slovenskih dubrava*, izdanje Matice hrvatske u Zagrebu, posvećeno »narodnom dobrotvoru biskupu Josipu Jurju Strossmayeru u spomen pedesetogodišnjice njegova biskupovanja«. Strossmayer je još živ, pa Bauer kao motto svojoj raspravi citira »vladiku« Strossmayera iz *Besjede prigodom otvaranja galerije slika*: »Obje su, vjera i znanost, božji porod, te na međusobnu ljubav, slogu i potporu bićem i izvorom svojim upućene«; str. 482. Bauerove teze nalaze se na str. 484 i 485.

alno, ako jedan svećenik, doduše u to vrijeme pravaš i starčevićanac, otvoreno i energično zastupa *slobodu znanosti*, koliko god mi naknadno mogli biti kritični post festum spram modaliteta moguće interpretacije. Ma i šamo asocijativno, premda o tome Bauer nije govorio, nameće se, analogijom, povodom *slobode znanosti*, kao signum temporis *sloboda umjetnosti*. Ako netko želi, možda bi mogućim bio i obratan smjer povijesno sinkronijskih, pa i dijakronijskih »asocijacija«.

c

Nakon razmatranja u prethodnom poglavlju postaje itekako zanimljivo na koji će način Bauer, naravno u duhu tradicije i suvremenih crkvenih sugestija, iskazati poimanje ljepote i umjetnosti. Za uvodne napomene, ovdje već citirane (nu ne treba ih izgubiti s vida!), kako će Bauer kao autor slijediti »sv. Tomu Akvinskog i ponajbolje tumače njegove« s obzirom na uvažavanje »poslanice slavnoga Leona XIII *Aeterni Patris*« suptilnijem će čitatelju odmah u pristupu određivanja ljepote, koja je u *Naravnom bogoslovju* »prodiskutirana« u drugom dijelu glave druge, članak sedmi, pod naslovom *Transcendentalna svojstva bitka božjega*, biti uočljivo kako taj »tomistički« navještaj, iako je vjerodostojan i Bauer ga se pridržava, ipak ne smije biti shvaćen doslovce.

Uvođenje u problematiku, dakle prvom rečenicom, Bauer će provesti od slova do slova sljedećim načinom: »Rekli mi s Platonom da je ljepota *s p l e n d o r v e r i*, ili sa sv. Augustinom, da je *s p l e n d o r o r d i n i s*, ili sa sv. Tomom: *P u l c h r a d i c u n t u r, q u a e v i s a p l a c e n t*, možemo iz svake ove oznake izvesti bitne elemente ljepote«¹⁷. I to će Bauer učiniti doista, uz našu napomenu kako ipak svoje izlaganje nije počeo s Tomom, nego s Platonom! Nije dakle započeo s epohom kršćanstva, nego je posegnuo u antiknu grčku filozofiju. U drugoj pak instanciji ne počinje sa skolastikom (!), nego priziva s Augustinom patristiku, što će i opet sugerirati platonističku tradiciju, tako da će se oslonac na skolastiku pojaviti tek u trećoj instanci, koja kao pozadinu ima, što je slučaj i s Tomom, te najvećim dijelom skolastike, zapravo različite verzije Aristotela. Da bi u doba renesanse (pa čak i u vrijeme baroka), takva rečenica kako ju je formulirao Bauer, imala dalekosežne posljedice, za poznavatelje povijesti filozofije i estetike izvan svake je sumnje. Ona u doba Moderne, na prijelazu 19. u 20. stoljeće zasigurno nije bila pre-

¹⁷ BAUER, dr Ante, kr. sveučilišni profesor, *Naravno bogoslovje (s podnaslovom) ili koliko može čovjek samim razumom spoznati Boga*, Zagreb, 1892; Drugi dio: *Bitak božji*, Glava druga, *Savršenosti ili svojstva bitka božjega*, članak sedmi, *Transcendentalna svojstva bitka božjega*, pod 4. *Bog je absolutna ljepota*, str. 86. Spacioniranjem istaknuti dijelovi citata vjerno preuzeti prema Bauerovoj knjizi.

sudna, no svakako nije zanemariva i ne smije ostati previdenom, jer, bez obzira na sve »poteškoće« valja imati na umu da je ovo »prva ovakova knjiga na hrvatskom jeziku«¹⁸. Ne treba ni trenutka sumnjati u to kako je Bauer sigurno držao u rukama prvi (Pavićev) prijevod Aristotelove *Poetike* na hrvatski jezik u desetljećima druge polovice 19. stoljeća, zajedno s raspravom i komentarima o tom u estetici nezaobilaznom tekstu – povijesno i problemat-ski. Ali s obzirom na problem lijepoga, nisu ga njegove asocijacije vodile Aristotelu – ne tek *Poetici*, nego ni *Metafizici*, a ni *Etici* (Nikomahovoj), nego Platonu – pa stoga smatramo tu činjenicu barem zanimljivim detaljem.

Interpolacije u aristotelovsko-tomistički način mišljenja Bauer će pro-vesti sljedećim rečenicama: »Liepo radja u nama njeku ljubav i nasladu, što su čini volje. Liepo se dakle odnosi na volju, a jer je pravi predmet volje do-bro, mora liepo biti i dobro. Liepo se ipak razlikuje od dobra. Volja teži za samim predmetom, koliko je dobar, a liepim se nasladjuje, koliko ga samo spoznaje. Liepo je dakle predmet spoznanja, predmet uma«¹⁹. Ono što je ovdje karakteristično u određivanju ljepote, s obzirom na to da je između ostalog identična s istinom, jest njen kontemplativni karakter. Ljepota je »predmet spoznaje«, dakle promatranja. Koliko je to uskladivo s aristote-lovsko-tomističkim distinkcijama obzirom na izvorno podrijetlo u volji koja je djelatna i potiče na djelovanje misleći na razliku tvorbe i činidbe, nije ovdje mjesto za ekspertize.

Na Tomino *pulchra sunt, quae visa placent*, vodit će, dodajući neke mo-mente, što ih jednako možemo držati platoničko-augustinskim kao i aris-totelovsko-tomističkim, sljedeće misli: »kao što nije sve liepo već zato što je dobro, tako nije samo za to, što je istinito. Liepo je samo ono, što je *savršeno*, *harmonično* i *jasno* ili *sjajno*. Savršenost i harmonija čini i dobrotu predmeta, te se prema tome liepo razlikuje od dobra j a s n o ć o m ili s j a j e m . Jas-noća je doduše bitna istini, pa ipak nije svaka jasna istina i liepa jer svaka ne djeluje na volju i ne radja u nama ljubavi i naslade, a to zato ne, jer nema har-monije, jer ne gledamo u njoj jedinstva u različnosti«²⁰. Pa premda će se Bauer u distinkciji ljepote i dobrote direktno pozvati na Tomu (S. Th. 1. 2. q. 17, a, 1 ad 3), doslovce u bilješci 1 i 2 s ekstenzivnim navodima latinskog iz-vornog Tominog teksta, zaključak će biti samo standardan: *pluchrum autem dicatur id, cuius ipsa apprehensio placet*. Zato će u Bauerovom ponovnom iskazu, zapravo uskliku, »pravo veli Platon i sv. Augustin da je ljepota *splendor veri*, *splendor ordinis*« svakom poznavatelju Platonove filozofije biti teško – makar priču o špilji uzeli samo u funkciji slikovite prispodobe, a ne kao pojmovnu de-

¹⁸ Op. cit. (Predgovor), str. III.

¹⁹ Op. cit., str. 86.

²⁰ Op. cit., str. 86–87. Pojedine pojmove u citatu istaknuo Bauer.

dukciju – u tom kontekstu suvislo shvatiti definiranje ljepote kao *splendor veri*, koliko god znali da je u *Gozbi* ljepota paradigmatički eksponirana kao ideja. *Splendor veri* kao ljepotu teško je, naime, odvojiti od kasnije, neoplatonističke komponente, koja ide mimo, ili samo dijelom dotiče (aristotelički determiniranu) skolastiku, točnije Tomu i tomizam. Međutim, uvažavajući u punom smislu takvu aporiju iz perspektive već Bauera suvremene (povijesti) filozofije, valja imati na umu kako je Bauerovo nastojanje oko distinkcija ljepote spram istine i dobrote ipak stanoviti *signum temporis*, jer dolazi u vrijeme kada će upravo ljepota, nakon što je tijekom druge polovice 19. stoljeća bila ne tek umjetnošću zanemarena, nego i odbačena, deklarativno negirana, u *fin de siècleu* i epohi *Jahrhundertwende* doživjeti opet svoju rehabilitaciju.

Ostavljajući, kako je napomenuto, teološke aspekte problema (estetičke) tematike metodološki – što mora biti shvaćeno kao nužno i razborito – nekom drugom i drugačijem kompetentnijem raspravljanju, ne smije se »preskočiti« da je Bauer unutar *Naravnog bogoslovja* također kratko progovorio i o umjetnosti, odnosno umjetničkom stvaranju, što nije od sporedne važnosti u hrvatskom *povijesnom* ondašnjem i sadašnjem *hic et nunc*. Bauer, naime, upravo iz teološke, bogoslovne perspektive kaže »Akoprem mi znademo, da je Bog najveća, neograničena ljepota, te da su u njemu najsavršenijim načinom *svi objektivni uvjeti ljepote*, mi ga ipak ne gledamo onako, kakav je on u sebi. Zato možemo više uživati – a to je riječ u prilog umjetnosti (op. Z. P.) – razmatrajući kako nam je umjetnik u kakvom remek djelu zorno predočio na pr. što god od svojstava božjih ili iz njegove providnosti, nego razmišljajući o Bogu samom«²¹.

Nije teško uočiti da se Bauer nastoji ukloniti teološkome misticizmu, olakom prizivanju epifanije, u vjerskom, no ako se strogo misli, također i u filozofijsko-estetičkom (uvijek zapravo neoplatoničkom!) pogledu. No iz naknadne perspektive (neo)skolastičkoj tradiciji on će ostati vjeran tvrdnjom: »Kada umjetnik stvori liepo djelo, stvorio ga je, kako ga je umom zamislio: a ovaj mu je od Boga, kao što je i djelo njegovo samo nekoliko savršen odsjev bezkonačne ljepote božje«²². Međutim, isto tako nije teško uočljivo, kako se unatoč okolnosti što netom navedena formulacija nije neuskладiva ni s Tomom, a isto tako i u dijelu teksta »kad umjetnik stvori liepo djelo, stvorio ga je kako ga je umom zamislio« ni s nekim novijim filozofijama ili čak tezama s kojima bi se suglasio i mnogi Bauerov »modernistički« suvremenik, to ipak valja

²¹ Op. cit., Bilješka 3, str. 88; valja nam ovdje ukazati na jedan važan moment, nezaobilazan podjednako u skolastici kao i neoskolastici: »svi objektivni uvjeti ljepote«; to je, naime, mjesto, na kojem insistira (neo)skolastika, i to ne samo u *doba Moderne*, tj. razdoblja *Jahrhundertwende*, nego i prije i kasnije. O njemu dakako, Bauer vodi brigu i kada govori o umjetnosti kao zasebnom fenomenu. Dio teksta u citatu Bauerove bilješke 3 kurzivirao Z. P.

²² Op. cit., Bilješka 2, str. 87.

podsjetiti da takve teze, pa i Bauerova, impliciraju svagda neku verziju stano-
višta *est Deus in nobis* koja ni u najdaljim odjecima ne može bez asocijacija na
neoplatonički eho. Ili je to implicitno povezano s teološkim relacijama? Ili bi
možda u verzijama nečeg novog poput njemačkog klasičnog idealizma tre-
balo, *mutatis mutandis*, čuti kako tu progovara Hegelov (Schellingov?) apso-
lutni duh?

Ipak, upravo za poziciju (neo)skolastike i neprekidne teološke implika-
cije, zajedno s osvještavanjem na mjesto i vrijeme gdje i kada se to sve nastoji
artikulirati, dobivaju jače akcente tvrdnje da mi kao ljudi u ljepotama »može-
mo više uživati razmatrajući, kako nam je umjetnik u kakvom remek djelu
zorno predočio« nešto iz beskrajnih mogućnosti ovoga života i svijeta, koji je
djelo božje, pa tako indirektno upravo baš (samo!?) preko umjetnosti može-
mo naslutiti neka od njegovih svojstava »više uživajući«, neposrednije i lakše
»nego li razmatrajući Boga samoga«! Zašto? Zato jer smo zapravo uistinu
ovozemaljska, pa indirektno rečeno i smrtna bića. Dakle, zato »što smo mi ne
samo umna, nego i sjetilna bića«²³. Ili opet, drugim riječima rečeno, čovjek,
ukoliko i jest (participativno) duhovno biće, on je isto tako i tjelesno biće:
»ne samo umno nego i sjetilno« (=éutilno). Stoga očito takva posebnost um-
jetnosti proističe iz onotološke odrednice čovjekova bića, odnosno ljudskog
bića uopće. A time je, ako i ne baš eksplicitno, i za ljepotu i za umjetnost,
uspostavljen visok dignitet, visoka vrijednosna razina, o kojoj nije baš uobi-
čajeno govoriti povodom ovdje razmatranog nam tematskog kompleksa
(neo)skolastike: ali ni u kontekstu povijesne problematike mjesta i vremena
pojavljivanja Bauerove knjige i filozofijsko-estetičkih refleksa. Bauer ga je
naznačio, odnosno, Bauer ih je naznačio.

Zaključno uz Bauerova izlaganja povodom ljepote i umjetnosti kratko
naznačenih u *Naravnom bogoslovju* ovdje provedene komentare ne bi se
smjelo shvatiti kao nekakvo nasilno natezanje s implikacijama mogućih pla-
toničko-neoplatoničkih asocijacija kojima bi se možda željelo »umekšati« po-
laznu Bauerovu jasnu izjavu da je »slijedio sv. Tomu Akvinskoga i ponajbolje
njegove tumače«. Krug asocijacija potekao je naprosto iz možda zaista samo
slučajne i formalne okolnosti stoga što je Bauer razmatranje o ljepoti za-
počeo s prizivom na Platona i verziju po kojoj ljepota nije drugo do li *splen-
dor veri*. Sve, naravno, u takvoj situaciji ovisi o tome kako valja interpretirati
Platona i kako te odrednice vidimo ili možemo vidjeti u cjelokupnoj povijesti
filozofije odnosno estetike zapadnoeuropske kulture, dakako, podrazumije-
vajući povijesni »kontinuitet« u kojem i srednji vijek ima svoje mjesto i nije,
kako neki kažu, »epoha bez estetike«.

²³ Op. cit., Bilješka 3, str. 88.

Objavljujući 1894. *Opću metafiziku ili ontologiju* – čiji bi pretisak iz mnogo razloga zajedno s reprintom *Naravnog bogoslovja* bio u Hrvatskoj za studentske svrhe više nego dragocjen i ne manje koristan nego prije jednoga stoljeća – Bauer tvrdnju *Predgovora* kako je i ovu knjigu »napisao prema nauci sv. Tome Akvinskog i ponajboljih tumača njegovih« ničim više ne želi učiniti dvojbena, barem ukoliko je o estetičkoj tematici riječ, odnosno o *ljepoti*. Naime, razmatranja o *ljepoti*, koja su primjereno *metafizici generalis*, što ih Bauer provodi u dijelu koji raspravlja o *savršenosti*, tek sada ne o *savršenostima bića božjega*, nego tematizirajući tu kategorijalnu sferu naslovom *O savršenosti bića uopće*, dakle razmatranu poglavljem nominiranog samo kategorijalno kao *Ljepota*, (dio četvrti: *O savršenostima bića*, članak četvrti: *O savršenostima, koja izvire iz odnošaja bića* ad 3. *Ljepota*), započet će, in medias res, direktno citirajući definiciju ljepote (onu najpoznatiju) sv. Tome, nastavljajući odmah s njenom analizom. To mjesto nema nikakvih dodatnih početnih asocijacija u nekom drugom smjeru.

d

Prethodno, prije nego se upustimo u prikaz i analizu Bauerova izlaganja, smatramo nužnim upozoriti strpljive čitatelje na dva nimalo nevažna momenta. Prvi se odnosi na sasvim vanjski vidljivu konstataciju da je *ljepota* razmatrana u obje knjige pod višim rodnom pojmom, tj. pod kategorijom *savršenosti* (*perfectio*), koja je, dakako, po svom karakteru (estetički) neodređena, no kojom Bauer ni u jednom trenutku nije *definirao* umjetnost ni *ljepotu*. To je važno istaknuti stoga što u povijesti estetike ima razdoblja i autora za koje *savršenost* (*perfectio*), u različitim smislenim kontekstima i na različitim razinama konstituira bilo *ljepotu* bilo *umjetnost*, ili i jedno i drugo. Kod Bauera to nije slučaj iako se determinanta *savršenosti* nalazi za njih i kod Bauera u najužoj sprezi. Za Bauera u hrvatskoj verziji ona, pozivom na Tomu, čini samo suodrednicu ljepote, ali ne i njenu bit. O tome bi možda vrijedilo jednom povesti debatu.

Drugo jedno zapažanje, koje podjednako važi za obje knjige, te se na ovome mjestu za *Metafiziku* Bauerovu spominje samo anticipando, a ne podliježe dvojbama ili »debatama«, ima daleko temeljnije i dalekosežnije značenje, koje ovdje trenutno nije moguće apsolvirati, a ni razriješiti, što možda uopće i neće biti lako, a što do sada nije zapaženo kao važno. Na prvi pogled izgleda kao terminološko pitanje, ali nama se čini da znači mnogo više. Iz prethodnih razmatranja u ovom našem traktatu o hrvatskoj neoskolastici provedenih primjerice o shvaćanjima Kržana, no isto tako anticipando i za buduća razmatranja o nizu drugih autora, svećenika i laika, u sklopu hrvatske neoskolastičke struje, nema nikakve sumnje da je *ljepota* (i *umjetnost*) naj-

neposrednije vezana uz *razum* i da je više manje počevši s Kržanom, estetika hrvatske neoskolastike, barem zaključno s prvom polovinom 20. stoljeća, što je tematika ovog istraživačkog projekta, osim što želi (mora!) biti *objektivistička*, uvijek više ili manje *racionalistička*²⁴. Ljepotu spoznaje *razum*, ljepotu čovjek identificira zato što je *razumno biće*, a estetičke prosudbe (dakle i one o umjetnosti) također zavise od prosudbe *razuma*. Kod Bauera to nije slučaj. Iako će on u *Metafizici* reći da za red i poredak (*ordo*) kao jednoj od formi savršenstva »uzrok... mora biti razumno biće«²⁵ to tako eksplicitno neće reći ni za ljepotu ni za umjetnost. Bauer će, naime, u *Metafizici*, ne jednom i ne slučajno, nego konsekventno tvrditi »Ljepotu shvatamo *umom*«²⁶. Ili: »kad *umom* gledamo liepe predmete, ljepotno je čuvstvo milje«, tj. posebna »ona vrst ugodbe, ona ljubav koja (tada) nastaje u duši našoj«²⁷ Ili: »Ljepota djeluje na volju našu koliko ju (tj. ljepotu) *umom* spoznajemo«²⁸. No, isto tako u *Naravnom bogoslovju* gdje je Bauer također neposredno i doslovno tvrdio: »Liepo je dakle predmet spoznanja, predmet *uma*«²⁹.

Je li to kod Bauera slučajnost – a sve govori o tome da nije slučajnost – ili je riječ o još možda do kraja neiskristaliziranoj terminologiji, to bi u ovom izlaganju, koje po prvi put nastoji razmotriti estetičke probleme u hrvatskoj neoskolastici, bilo i preuzetno postaviti kao zadatak na isti način kao i očekivati odnekud brzopleti odgovor. Usporedna istraživanja tekstova, npr. sv. Tome i Bauerovih citata, radi uspostave terminoloških distinkcija, također predstavlja posebnu zadaću. Zašto, naime, Bauer, pozivajući se na Tomu, uzima pojam *um* (njemački *Vernunft*) premda mu je dakako poznata i neprekidno ju koristi kao termin riječ *razum* (u njemačkom *Verstand*)? Što su latinske istoznačnice sam Bauer nije smatrao potrebnim uvrstiti u oskudni popis terminologije za *Metafiziku* na str. VIII. Moguća je usporedba s drugim izdanjem (iz 1918), ali ukoliko bi čak i dala neke rezultate, nije sigurno da

²⁴ U pogledu estetičkog »subjektivizma« i »objektivizma« informativno nije na odmet ovdje napomenuti: »*Dobro (bonum)* u Tome nije puka subjektivna datost kao u novovjekoj aksiologiji (npr. LOTZE) nego podudarnost bića s težnjom. Drugim riječima 'dobro' nije antropološkijska kategorija, 'ono što čovjek stvara', nego ontologijska, 'ono za čim sva bića teže'. Pripomenimo da Toma *ljepotu* (*pulchrum*) ne ubraja među sveobuhvatna bića (*transcendentalia*). Ona je postpredikamentalna datost.« Toma AKVINSKI, *Izabrano djelo*, izabrao i priredio Toma VEREŠ, Zagreb–Ljubljana, 1981, str. 62.

²⁵ BAUER dr Ante, sveučilišni profesor, *Opća metafizika ili ontologija*, s dopuštenjem duhovne oblasti, tiskara i litografija C. Albrechta, Zagreb, 1894, str. 191.

²⁶ Op. cit., Zagreb, 1894. Dio četvrti: *O savršenosti bića*, članak četvrti: *O savršenosti, koja izviri iz odnošaja bića*, točka 3: *Ljepota*; ad 2, str. 193. kurziv u citatu Z. P.

²⁷ Op. cit., ad 3, str. 193; kurziv u citatu Z. P.

²⁸ Op. cit., ad 3, pod c, str. 194.

²⁹ BAUER dr Ante, sveučilišni profesor, *Naravno bogoslovje ili (podnaslov) koliko može čovjek samim razumom spoznati Boga*, Zagreb, 1982, str. 86. Kurziv u citatu Z. P.

bismo ih smjeli pripisati primarnim, autorski prvotnim Bauerovim intencijama iz epohe hrvatske Moderne, vremena *Jahrhundertwende* i 90-ih godina 19. stoljeća, dakle na pragu i pripremanju 20. stoljeća. Pa iako je prema dosad poznatoj bibliografiji napisano niz testova s naslovom *Bauer kao filozof*, a još više onih koji se usput nezaobilazno dotiču filozofijskih preokupacija Bauerovih, nije nam trenutno pred očima ni jedan od prikaza o tako delikatnoj »samo« »terminološkoj« problematici. Naime, za većinu hrvatskih i u Hrvatskoj djelujućih neoskolastičara, barem kada je u pitanju estetičko područje, a i takvih tekstova je malo, u opticaju je kao središnja kategorija *razum*. Naše nedostatno poznavanje predmeta možda ovdje izaziva nepotrebnu zabunu, ali se nadamo kako bi se ipak mogao naći netko između specijalista i otkloniti nesporezum. Nama je ovdje stalo tek do upozorenja, kako se ne bi reklo da nismo uočili ovu ne baš beznačajnu razliku. Kako god stajalo s prevodilačkim problemima i latinističkim tomističkim (skolastičkim) izvornim tekstovima, za ovo je istraživanje važno istaknuti kako je u hrvatskom jeziku distinkcija između pojmova odnosno riječi *razum* (razu-um, ratio, Verstand) i *um* (Vernunft) od izuzetno velike važnosti, prvenstveno filozofijske uopće, a onda za estetičko područje posebice stoga jer u hrvatskom jeziku pripadaju istom smislenom krugu (istom korijenu i podrijetlu, istog su etimona) kao i riječi *umjetnost*, *umijeće*, *umjetnik*, *umjetnina* itd. gdje je u temelju pojma, u korijenu riječi svagda *um* (što u drugim velikim europskim jezicima nije, kao što nije ni u antickoj, ni grčkoj tradiciji).

Nužno »terminološko« upozorenje izranja jednako u pristupu Bauerovoj *Metafizici* s obzirom na njegovo (i dakako ne samo njegovo) definiranje metafizike i ontologije kao *znanosti*. Naime, Bauer nedvosmisleno jasno formulira tvrdnju da je »metafizika... znanost o nadćutnim uzrocima predmeta i pojava«³⁰ s tim da odmah na sljedećoj stranici kaže kako je »metafizika stvarna znanost (scientia entis realis) jer se ne bavi pojmovima, koliko su psihički čini, kojima duša spoznaje, već onim stvarnim predmetima, što ih duša najopćenitijim pojmovima spoznaje«³¹. Dužnost nam je to napomenuti jer ovdje termin *znanost* nije zalutao: Bauer je osim načina definiranja *Metafizike* kao *znanosti* napisao još dvije već apostrofirane rasprave s jasnom porabom termina: *Religija i znanost* 1900. i *Vjera i znanost* (nastupni rektorski govor 1906). Sve to interpretativno poslije 19. i na početku 20. stoljeća »terminološki« nije sporedna stvar, jer i nije naprosto samo »terminološki« problem.

Korektno je napomenuti da Baueru, dok je pisao *Metafiziku*, nisu bili nepoznati filozofijski nazori mislilaca poput Kanta i Hegela, pa i mnogih drugih (Bacon, Hume, Locke, Leibniz, Wolf, Descartes itd). Bauer se mjestimice

³⁰ BAUER dr Ante, *Metafizika ili ontologija*, Zagreb, 1984, *Uvod*; 1. *Što je metafizika?* ad 3, str. 2.

³¹ Op. cit., *Uvod*, *Što je metafizika?* ad 3, str. 3.

osvrće na njih i na neka njihova shvaćanja pri čemu, naravno, navlastito s obzirom na eksponirani »terminološki problem«, imamo pred očima zapravo Kanta i Hegela. Koliko su Bauerove objekcije bile povijesnofilozofijski relevantne, a koliko »rutinske«, neka nam bude dopušteno ovdje ostaviti otvorenim pitanjem. No da s Bauerovim uvidima u taj filozofijski kompleks navlastito spram Kanta nije, čini se, (neo)skolastički sve stajalo baš najbolje, dokazom je rad priređivača drugog izdanja Bauerovih knjiga Stjepana Zimmermanna: najveći dio svog opusa, gotovo trajno, Zimmermann je u ime neoskolastike »utrošio« u polemiku i »dijalog« s Kantom očito shvativši da ono što je rekao Bauer nije bilo dostatno. Utoliko više, što je to bilo vrijeme snažnog nastupa neokantovskih škola. No i to spominjemo tek zato kako se ne bi moglo reći da nam nije poznato ili da nam je ostalo nepoznato.

Istu funkciju namjenjujemo primjedbi kako nam nije nepoznato da će prema Bauerovim nazorima jednom i u pogledu ne samo gnoseoloških i metafizičkih nego i estetičkih problema, upravo stoga jer su izloženi u djelima koja imaju naslov *Metafizika* i *Teodiceja*, (definiranih kao *znanost!*), trebati voditi računa određenije i strože uzimajući u obzir tekstove Martina Heideggera sa zbirnim naslovima *Filozofija* i *teologija* ili *Što je metafizika?*, ako ni zbog čega drugog, a ono stoga što su po svojoj polemičkoj oštrini dostupni i u hrvatskom prijevodu i što Heidegger u tom kontekstu na jednom mjestu kaže kako »ne postoji tako nešto kao neka kršćanska filozofija« jer »to je 'drveno željezo' naprosto«³². Objekcija se uz načelnu problematizaciju koja za predmet svog istraživanja ima hrvatsku neoskolastičku filozofijsku struju (njenu estetičku komponentu) poziva upravo na citirano mjesto zbog otvorene dvoznačnosti u formulaciji, koju se, prestilizirano, kao papagajsku frazu već bezbroj puta ponovilo doslovce o »hrvatskoj filozofiji«, ne samo da je nema, nego da je ona, tako se naime, bez ikakve nelagode, neki (neo)marksisti, ali također i »ne-marksisti«, pozivaju na Heideggera kao krunskog svjedoka, s prešućenim izvorom inspiracije – tvrdeći da »ne postoji tako nešto kao neka 'hrvatska filozofija'« jer »to je 'drveno željezo' naprosto«. I jedna i druga varijanta teze podjednako se tiče Antuna Bauera; nu za njeno razglabanje ovdje nažalost nemamo prilike upuštati se detaljnije, kako estetičke teme ne bi opet pale u najzadnji plan kao petorazredna konverzacija u »oskudnom vremenu« kada je umjetnost, kako s pravom kaže Heidegger, još samo riječ s više ili manje uspješnim popratnim »pogonom« (Betrieb). Ali apostrofiranje je bilo nužno kako ne bi moglo biti rečeno da su nam i ti moderni problemski horizonti – nepoznati.

³² Vidjeti Martin HEIDEGGER, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja, rasprave i članci*, izbor Josip BRKIĆ, predgovor Danilo PEJOVIĆ; Naklada Brkić i sin, »Naprijed«, Zagreb, 1996, *Filozofija* i *teologija* (Philosophie und Theologie), *Fenomenologija* i *teologija*, c) *odnos teologije kao pozitivne znanosti spram filozofije*, str. 80.

e

Želeći jasno deklarirati svoj (neo)tomistički nazor u pogledu estetičkih fenomena Bauer će poglavlje *Ljepota* u svojoj *Općoj metafizici ili ontologiji* 1894. započeti najdirektnije citatom poznatog mjesta Tomine teološke *Summe* (1.a.4a.4ad 1). Stoga mu tu prva rečenica glasi: »Sv. Toma veli: *pulchra sunt, quae visa placent*«. ³³ I odmah nastavlja s tumačenjem: »Ovo znači da lijep predmet, kad ga *spoznajemo, razmatramo*, rađa u nama neko osobito *čuvstvo milja*. Kaže se 'quae visa placent' da se izrazi duševno gledanje, jer ne rađa svako spoznanje predmeta ljepotna čuvstva milja, već jasno i očito spoznanje, koje se može zvati duševno gledanje. Ni pod *čuvstvom milja* nema se razumjeti onaj obični duševni mir, koji nastaje u duši, kadgod nešto očito ili sigurno spoznajemo, već neko osobito milje, koje u nama rađa gledanje, razmatranje nekih predmeta« ³⁴.

Bauer, naravno, neće izostaviti doslovnu općeprihvaćenu doksografsku interpretaciju i prezentaciju Tomine »definicije«, što ne smije biti prešućeno ni u ovom prikazu. Međutim, neposredno Bauerovo komentiranje ima nekih nijansa, za koje bi možda bilo presmiono reći kako znače odstupanje od općih mjesta, no ipak, unatoč tome, senzibilnije uho čut će kod Bauerovih formulacija neke dodatne tonove: možda samo u izboru nazivlja, primjereno možda duhu jezika za koji se odlučio, možda u tihom, svjesnom ili nesvjesnom pomaku blagog inoviranja ili u rezonanciji epohe, vlastitom vremenu (i sredini) korespondentnom načinu iskazivanja i mišljenja?! Za takve ili neke druge, tomu slične solucije, trebat će sustavnijeg proučavanja, nu ovdje tu osobito »atmosferu« iskaza Bauerovih treba konstatirati.

Prije svega valja upozoriti na kategoriju *čuvstvo*. U sklopu Tominog načina mišljenja, no i u modalitetu srednjovjekovne latinštine, mjesta na koja se pozivao Bauer ne upućuju određenije na pojavu čuvstva, koje ne samo što je dijelom predmet psihologije (a u Bauerovo doba *psihologizma*), nego je uz rehabilitaciju pojma *ljepote*, u doba fin de sièclea, dakle Moderne i atmosfere, na koju Bauer vjerojatno nije pomišljao, no bijaše joj suvremenikom, dakle atmosfere la belle époque, zapravo *središnjom i temeljnom estetičkom kategorijom* za »Jahrhundertwende«, pa onda i dalje. Termin »čuvstvo milja« jednako je i u porabi Franje pl. Markovića, dok je sprega »ljepotno čuvstvo« oblik mišljenja kojim se, ali ne u psihologističkom smislu, uz Franju pl. Markovića navlastito koristio Bauerov kolega, vršnjak i prijatelj Gjuro Arnold. A za Kršnjavog znamo da će, napustivši herbartistički formalizam, »realizam« i

³³ BAUER dr Ante, *Opća metafizika ili ontologija*, 1894; str. 192. Citat istaknuo A. Bauer.

³⁴ Op. cit., l.c. Pojam »čuvstvo milja« u citiranom tekstu istaknuo sam A. Bauer; ostale riječi u citatu kurzivirao Z. P.

»objektivizam« u prilog, u korist Moderne reći: kao što je logika nauka o zakonima misli, tako je estetika nauka o zakonima čuvstva – ukoliko se odnose na umjetnost. Riječ je o povijesnom kontekstu, o mjestu i vremenu Bauerovog nastupa, gdje se osim tih estetičkih terminoloških varijacija za kategoriju čuvstva kod »starih« i estetičkih »tradicionalista«, kod kojih se neprekidno propušta, previđa i zaboravlja spomenuti njihove inovacije, ta ista kategorija nalazi i kod većine svih »mladih«, zajedno s onima koji se manifestno deklarirahu kao »modernisti«. (S obzirom na Bauerovo *Naravno bogoslovje* i filozofiju neoskolastičke struje važno je za manje upućene upozoriti na razlike i srodnost istodobne porabe istog naziva »modernizam« za teologe odnosno teologiju).

Osjećaj ugode što ga uzrokuje svídanje u obliku estetičkog čuvstva nije, dakako, bilo koje i svako čuvstvo, nije čuvstvo naprosto, nego »neko osobito čuvstvo milja« za koje i Gjuró Arnold i Franjo pl. Marković koriste stoga izraz »ljepotno čuvstvo«; termin koji je odavno izišao iz kolokvijalne i strukovne porabe – i utoliko više označava svoju epohu i svoje vrijeme – zamijenjen u 20. stoljeću pomalo psihologističkom i zapravo pomalo kontroverznom Dilthey-Croceovom sintagmom »doživljaj ljepote«, protiv koje će se izričito pobuniti nitko drugi doli upravo Martin Heidegger. Osobito »čuvstvo milja« o kojemu govori Bauer, naime, ono »neko osobito milje i ugodba« nije u nekom djelovanju ili korištenju, nego ga pobuđuje umjetnina i predmet »kada ga spoznajemo, razmatramo«, dakle ima *kontemplativni* karakter. I, dakako, nije tek jedino osjećaj osjetilne ugode, nije čuvstvo ćutilnog milja, nego je u sklopu razmatranja, promatranja, kontempliranja, koje svagda zapravo jest neka vrst spoznavanja, pa ga se, doslovno će Bauer, može zvati »duševno gledanje«...

Tek nakon ovih interpoliranih interpretativnih varijacija Bauer se vraća slovu i tijeku Tomine misli kad ono »*quae visa placent*« kao *pluchrum*, dakle ljepotu, dovede u »srodnost« s »*istinitošću* i *dobrotom*; jer djeluje i *na um*, koliko treba da se spozna, i *na volju*, koliko rađa osobitim miljem ili ugodbom«³⁵. To je zaista opće mjesto i kod Tome, i kod (neo)tomizma i jedva mu se ima u sklopu Bauerovog navoda išta dodati osim onog na što je već upozoreno: Kako je kod Bauera iskazana ona *vis cognitiva*, *vis cognoscendi* koja je na djelu kada je riječ o estetskim fenomenima. Riječ je o promatranju »koje se može zvati duševno gledanje«, a koje, kad je riječ o istinitosti, »djeluje i *na um*«. Ponovimo to: Bauer daje prednost formulaciji djelovanja na um, a to svakako nije *razum*, *ratio*, kao ni razne prevedenice što ih pokriva riječ *intellectus* i sl. Koliko god se i u Bauerova razmatranja uplitao razum, to je karakteristična upornost kojom ponavlja tezu »ljepota djeluje... koliko je *umom spoznajemo*«.

³⁵ Op. cit., str. 193; pojedina mjesta u citiranom tekstu istaknuo Bauer.

Možda smijemo pomišljati kako je ipak riječ o nečemu što bi moglo biti odjek njemačkog klasičnog idealizma (Schelling, Hegel). Možda nenamjeren, a možda i svjestan, budući da izbor u porabi termina i razine kontemplacije koja se neprekidno ima pred očima, nije slučajna kako god ova opservacija možda dotiče neke površne momente. Jedno je sigurno: ne može biti govora o »utjecajima« Kanta, osim eventualno polemičkih negativnih odjeka. Bauer ne dopušta mogućnost neke posebne »rasudne snage« jer se aestimativno-aksiološki, te i gnoseološko-ontološki problem rješava na volitivnom i kognitivnom planu. Baueru stoga i nije potrebna posebna *vis aestimativa*.

»Osobito milje« tj. »osobito čuvstvo milja« i »ugodba« »ljepotnog čuvstva« doduše sugerira, kao što se mislilo u 17. i 18. stoljeću, da je nužno pretpostaviti neku specifičnu moć prosudbe s obzirom na specifičnost područja doživljavanja i spoznavanja. Međutim, Bauer izrijeком otklanja takvu pomisao. »Činilo bi se, da se zahtijeva posebna moć, kojom shvatamo i uživamo ljepotu, pa se govori o estetskom ukusu«, ali »to se tako govori u metaforičkom smislu prema oćutnom okusu«³⁶. Time za Bauera ujedno automatski otpada i mogućnost estetičke aporije *de gustibus dubitandum est*, pa time i potreba neke posebne »kritike ukusa« kao kod Kanta. Dublje Bauer nije ulazio u apostrofiranu tematiku tako da bi ovo područje, da ga je i vezao uz njegovo ime »razriješio« pukim otklonom, kao i u slučaju spoznajnih kategorija u *Kritici čistog uma* (Riga, 1781) koje se reflektiraju (podjelom) na determinatorne aspekte definiranja ljepote i u *Kritiku rasudne snage* (Berlin, 1890); Baueru, naime, »Kantove kategorije za ontologiju nijesu ničemu, a i koliko označuju vrste sudova nijesu bez prigovora«³⁷. Poblžnih analiza – nema.

Međutim, koliko god taj nimalo nevažan moment izgledao usputan, površan, pa i doktrinalno dogmatski, ne može se reći da je tvrdnja koja »visi u zraku«, da je naprosto jedno više-manje moguće uobičajeno mnijenje. Tekst podrazumijeva dijalog, a otvorena je i polemika. Neizrečena, nu nazočna. Estetski ukus nije posebna moć, nego stvar o čemu se govori u metaforičkom smislu, pa je time rečeno sve. I bilo bi, kad se istodobno u europskom i hrvatskom intelektualnom, ergo filozofijsko-estetskom, pa i kritičarsko-umjetničkom obzoru ne bi našle suprotne teze. Samo što za Bauera težište i područje odluke pada na drugome mjestu. On mora, slijedeći Tomu, razriješiti odnos *istine* i *čuvstva* u razmatranju što ga po njegovoj vlastitoj artikulaciji sadrži »prva ovakva knjiga na hrvatskom jeziku«. Bauerove su to riječi, a valja ih protegnuti na oba naslova, jer se podjednako tiču i teodiceje i ontologije.

Započinjući svoj izvod o ljepoti Tominom definicijom Bauer kaže kako je ona »načinjena a posteriori, tj. ona označuje ljepotu po učinku« »što ga lijep

³⁶ Op. cit., *Ljepota*; ad 3, str. 193.

³⁷ Op. cit., dio drugi; *Kategorije bića*, str. 84.

predmet rada u duši našoj« pa »bi se pače moglo činiti, da je ljepota nešto čisto subjektivno u nama« i »da je puki tvor uma bez svake objektivne ontološke vrijednosti«³⁸. A to je tema koja je zaoštavana od prijelaza 18. u 19. stoljeće do svojih kulminativnih odluka u doba fin de sièclea, u doba hrvatske Moderne na prijelazu 19. u 20. stoljeće. Ono, međutim, do čega je tu Baueru, a prije njega cijeloj skolastici, a onda i neoskolastici posebno stalo s punom sviješću, sastoji se u naporu da estetsko ne bude subjektivizirano i subjektivno, individualistički osobno, te po tom shvaćanju subjektivistički relativizirano, nego da se i ontološko-gnoseološki (dakle u pogledu istine) i estetski (dakle u pogledu ljepote uz koju se veže »osobito čuvstvo milja«, posebice ono »ljepotno čuvstvo«) iskaže kao nešto bez dvojbe objektivno respective objektivističko. Istina i ljepota nešto su što je po svojem važenju, bitku i biti (ontološki) objektivno. Q. D. E.

Povezanost istine i ljepote, prema onim temeljnim izvodima *verum et ens convertuntur* i *pulchrum et ens convertuntur*, garantiraju njihov objektivitet, njihovu bit čiji bitak nije samo u našem umu, iako »umom naime, svojim možemo ne samo shvatiti, poimati, suditi, već i gledati, razmatrati istinu«³⁹ kao što ljepotu »umom spoznajemo« ako »djeluje na volju našu«⁴⁰; naime, »ljepotu shvatamo umom«⁴¹. I u tom kontekstu ponovno će Bauer tobože samo usput napomenuti, kako su »platonici označivali ljepotu kao *splendor veri*«, pri čemu je itekako dobro poznato da »platoncima« istina, zasigurno, ako i bijaše ideal, ideja odnosno nešto idealno, nikad nije bila nešto samo subjektivno; u argumentaciji neće se pozvati na Tomu, nego na Augustina: »*Si prius quaeram, utrum idea pulchra sint, quia delectant, an ideo delectent, quia pulchra sunt; hic mihi sine ulla dubitatione respondebitur, ideo delectare, quia pulchra sunt*« (De vera relig. c. 32).

Otkud onda razlike u pristupu ljepotama i umjetnosti, ako estetsko ima objektivni karakter? Za objašnjenje sada čujemo Tomu i Aristotela: »Može se nešto razmatrati s obzirom na oćutnu narav« (osjetilnu dakle, koja je svagda kao oćutna i ćutna dakle čuvstvena, kao što podjednako »težnji našoj može goditi« kada se naša umna »spoznajna moć bavi oko predmeta primjerena njenoj naravi«, no isto tako može nešto biti razmatrano »i s obzirom na razum, pa se tako može nešto jednom činiti lijepo prema oćutnom spoznanju (= osjetilnoj spoznaji – op. Z. P.), a što je drugi puta, za istog promatrača ili još više drugima ružno, ako se prosuđuje prema pravilima razuma«⁴². Re-

³⁸ Op. cit., poglavlje pod naslovom *Ljepota*, ad 4, str. 194.

³⁹ Op. cit., ad 3, str. 193.

⁴⁰ Op. cit., 4, ad b, str. 194.

⁴¹ Op. cit., ad 2, str. 193.

⁴² Op. cit., 4, ad a, str. 194.

lativiranje se ovdje pojavljuje ponajprije u samoj sferi osjetilnosti, a zatim u razlici stanovišta promatranja odnosno primijenjenog mjerila prosudbene instancije. Iznimno se ovdje Bauer kao na instancu prosudbe poziva na *razum* pri čemu prepoznajemo, ukoliko je o umijećima i umjetnosti riječ, Aristotelovo *tehne* »koja je istinski prema razumu« odnosno kod Tome ono »*recta ratio factibilium*«.

Kada je riječ o razini uma, tj. kad »ljepota djeluje na volju našu, koliko je umom spoznajemo, često se može dogoditi da netko nije sposoban pravo shvatiti i suditi«⁴³. Što će reći, *nije dorastao* (»nije sposoban!«) bilo poimanju bilo tvorenju lijepoga. Dakle, razlike u prosudbi leže u doraslosti... u sposobnosti umnog poimanja, razmatranja i promatranja. Različitosti u karakteru i visini estetičke ocjene zavise dakle o potencijalu, nedostacima ili čak defektu promatrača, jer su kao predmet odrednice dane objektivno jednoznačno i za ljepotu i za umjetnost.

Pojavila se iznenada u izvedenom razmatranju gotovo neopazice distinkcija odnosa um-razum, koja, kao da je ipak neki eho lektire Kanta ili uzimanje u obzir njegovih filozofijskih determinacija. Ukoliko se i uvažavaju pretkantovski momenti, teško je oteti se asocijaciji da je Kant u ovom razlikovanju, kako se to na izmaku 20. stoljeća uobičajilo frazirati, bio barem – »poticajnim«.

Najpolemičnije, a dakako i najviše osporavano mjesto s obzirom na epohu Moderne stoji kao treća mogućnost, zapravo antitetičko-doktrinalni zaključak spram prethodne (a i b) dvije varijable na estetskom planu. To je sljedeća (c) čvrsto zastupana i branjena tvrdnja: »Ima nasuprot predmeta, koji su uvijek i svakome lijepi i mili, kao i nepromjenljivih što imade pravila estetskih, što je znak da je ljepota nešto objektivno, da imade ontološki osnov u samim predmetima«⁴⁴. Ona je središnje mjesto, težište Bauerovih estetičkih izvoda i Bauer ga ne formulira nasumce. Historiografski ono se može interpretirati dvojako, premda se brzopleto i ponekad stupidno svodi samo na jednu varijantu: to je konzervativan stav, danak zaostalosti, stvar koja pripada prošlosti, puka intelektualna inercija koja je neosjetljiva za povijesne mijene i suvremenost. Međutim, valja uzeti u obzir i drugu mogućnost. U tom slučaju to je svjesno zauzeta pozicija ili bolje rečeno opozicija, polemička oporba modernom relativiziranju ljepote i umjetnosti, bilo u historičističkom, bilo u subjektivističkom aspektu, koji doista dominiraju europskom estetikom posebice tijekom dvije posljednje trećine 19. i početkom 20. stoljeća. Bauer nije jedini, a niti je neoskolastika jedina varijanta hrvatske Moderne, koja će argumentaciji protivljenja relativiziranju ljepote i umjet-

⁴³ Op. cit. 4, ad b, str. 194.

⁴⁴ Op. cit., 4, ad c, str. 194.

nosti oslonac potražiti u tradiciji. A ona i nije tako povijesno duboka i daleka. O estetičkom subjektivitetu filozofijski ozbiljno govoriti zapravo nema nikakvog smisla prije Kantovog »kopernikanskog obrata«, koji se ne tiče samo noetike i metafizike, nego i »rasudne snage« ili, rečeno našim kasnijim filozofijskim žargonom, estetike. A isto tako i o historicističkom, povijesno-dijakronijskom relativiranju (»razvitku«) ljepote i umjetnosti govoriti prije Herdera, Schellinga i Hegela, također je puka besmislica. (Iznimka, ne mnogo ranija možda je Vico). Dakako, sve to ukoliko znamo da o *relativizaciji* primjerice ne govori ni Schelling ni Hegel, nego da to, generalno uzevši, čine tek posthegelovske implikacije. Dodatni razlog svjesnom zauzimanju oporbe gore navedenog Bauerovog estetičkog »aksioma« može se vidjeti u neposredno prethodnom degradiranju ljepote tijekom 19. stoljeća, uz okolnost da se »relativiziranje« i nije zbivalo toliko samo na filozofijskoj, koliko na spekulativnoj razini, pa stoga zapravo ne jedino u estetici, nego baš u samoj umjetnosti, što se tad paralelno na estetičkom planu možda najdublje očituje kao relativizacija i samog filozofijskog elementa kad se tijekom druge polovice 19. stoljeća duboko zagazilo u »znanstvenost« pozitivizma, ergo psihologizam, sociologizam, historicizam itd.

Može interpretativno biti prilično razumljivim zašto se Bauer zalaže u okviru neoskolastičkog tomizma za navedeni estetički aksiom. Dakako, sasvim je drugo pitanje o snazi, održivosti i uvjerljivosti pozicije koju je zauzeo i branio Bauer, a s njim i kasnija (hrvatska) neoskolastika. Za razdoblje hrvatske Moderne dovoljno je podsjetiti kako sasvim drugačija pozicija Franje pl. Markovića, koju se doduše također okrivljuje radi konzervativizma i »zastarjelosti«, a koja ima uistinu mnogo novovjekih, pa i modernih crta, nastoji također zauzeti u osnovi vrlo srodan stav s Bauerovim, a da ni slučajno u njoj nema ničeg (neo)skolastičkog. Nadalje, u godini objavljivanja Bauerove *Metafizike* već se upravo estetičkim razmatranjima počeo javljati Ljudevit Dvorniković svojim *evolucionističkim psihologizmom*, da bi ni manje ni više samo desetljeće kasnije mladi Albert Bazala, konzervativni branitelj »starih«, proglasio *psihologizam* jedinom legitimno suvremenom estetičkom pozicijom, sasvim suglasno estetičkim nazorima »mladih« Moderne iz hrvatske Moderne i hrvatskih »modernista«. Razloga za teorijska, pa i polemička razglabanja estetičkog subjektivizma i relativiziranje ljepote bilo je obilno.

Bauerovi argumenti protiv subjektiviziranja i relativiziranja estetičkog u toj filozofijskoj točki postaju doslovnim neotomizmom, tj. doslovan je Bauerov priziv formulacije kakvu nudi *Summa theologiae*! Odgovarajući na pitanje »što je dakle formalni razlog ljepote u samim predmetima?« Bauer doslovce kaže kako ćemo »lako(!?) naći da ljepotu u predmetima čini ovo troje: čine ga tri momenta«: a) cjelota ili potpunost, što je zapravo *perfectio* kao *integratas* b) razmjer ili sklad česti (dijelova spram cjeline) što je zapravo *harmo-*

nija, koju Toma označava kao *proportio* i *consonantia*, te napokon c) opet... sjaj i jasnoća dakle *splendor* koji je ipak ovdje izražen ponešto drugačije terminom *claritas*. Ali generalni zaključak je stereotip: »Ljepota je razmjer i sklad česti ili jedinstvo u mnoštvu«⁴⁵.

Sve ono što pri navedenom valja nadalje apostrofirati bit će više Bauerov izvod ili prihvaćanje nekih već izvedenih poimanja, sabiranje prihvatljivih dostignuća tradicije, ne više jedino tek oslonac na doslovni tekst i komentar citata sv. Tome. Estetičko se tako u pogledu načina spoznavanja kao i njihovih predmeta razlikuje po vrstama, pa imamo ljepotu *tvarnu* ili *oćutnu*, te *netvarnu* ili *neoćutnu*, a posebice još ljepotu »*naravnu* i *umjetnu*«.

U *Metafizici* je 1894. kao i u *Naravnom bogoslovju* iz 1892. vrlo karakteristično poimanje stvarne i netvarne, oćutne i neoćutne ljepote. Korisno je, a možda čak i poučno citirati taj Bauerov tekst nešto ekstenzivnije budući da se o njemu rijetko ili nikako ne govori, a ne spominje se ni u interpretacijama, kao ni u konfrontacijama za cijelog Bauerovog života; post mortem još manje. Citiramo doslovce:

»Tvarnoj i oćutnoj ljepoti pripada prvenstvo s obzirom na spoznanje naše (naše, dakle ljudske, čovječje spoznajne dosege i moći), a neoćutnoj ili duševnoj s obzirom na savršenstvo. Budući da je narav naša i oćutna i razumna i budući da razumno naše spoznanje uvijek prati neko djelovanje mašte, djeluje na nas mnogo jače ljepota oćutna, nego čisto duševna. Zato je *pravi predmet ljepote za čovjeka*, kad se *duševna ljepota zaodjene u oćutne oblike*. Idea treba da se oćituje u razmjeru i skladu oćutnih česti, pa i sama idea mora odgovarati razumnoj i etičkoj naravi čovječjoj, da predmet bude za čovjeka zaista lijep«⁴⁶. Ne može se reći kako ovdje nije na djelu neotomistički neoskolastički estetički racionalizam, ali on ipak nije radikalni i tvrd. Tvrdnja, međutim, kako »pravom predmetu ljepote za čovjeka« »pripada prvenstvo«

⁴⁵ Op. cit. Definicija ljepote nalazi se na stranici 195, na završetku odlomka pod oznakom 5. c. Bauer ju je istaknuo spacioniranim slogom. »Formalni razlozi ljepote« izloženi su i komentirani zajedno sa zaključkom, str. 194–195. U dvije bilješke (broj 2 na str. 194 i br. 1 na str. 195) Bauer citira dva najkarakterističnija fragmenta što ih za estetičku tematiku ima *Summa theologiae*. Reproducirat ćemo ih ovdje ne samo zbog Bauera, nego i zbog ukupnog poimanja neotomizma i niza kasnijih autora, koji će se svagda iznova, ne samo historiografski pozivati na ta mjesta: »Pulchrum autem respicit vim cognoscitivam; pulchra enim dicuntur, quae visa placent; unde pulchrum un debita proportione consistit. Quia sensus delectatur in rebus debite proportionatis, sicut in sibi similibus; nam et sensus ratio quaedam est, et omnis virtus cognoscitiva« (S. th. I., q.5.a.4.ad 1). Također još: »Ad pulchritudinem, tria requiruntur. Primo quidem integritas sive perfectio; quae enim diminuta sunt, hoc ipso turpia sunt: et debita proportio sive consonantia; et iterum claritas; unde quae habent colorem nitidum, pulchra esse dicuntur« (S.th., I., q. 39.a.8).

⁴⁶ BAUER, Ante, *Opća metafizika ili ontologija*, 1894, ad 6, str. 196. Kurziv u citatu Z. P. Također i dio teksta u zagradama radi lakšeg razumijevanja teze umetnuo Z. P.

u formi »tvarne i oćutne ljepote« važna je teza koju se ni u kom slučaju ne smije zapostaviti ni kod Bauera ni u sklopu cijele hrvatske neoskolastike. Ona znači afirmaciju pojma umjetnosti, no i ljepote u sekularnom ovozemaljskom smislu. Zbog toga i jest posebno pitanje »čisto duševna, metafizička ljepota« koja »ne treba razmjera i sklada u mnoštvu stvarnih česti« jer je »neoćutan predmet« »lijep poradi sklada i sjaja, koji prevladuje u redu i jedinstvu savršenosti, što ih on sadržava virtuelno ili eminentno«. (Op. cit., I. c.). Dakako da i ona zahtijeva kritički komentar, no kako je to u doslovnom smislu »metafizička« i zapravo većim dijelom teološka tema, nju ćemo ovdje u tom aspektu zaobići iz metodoloških razloga.

Važnim i Bauerovoj suvremenosti relevantnim estetičkim nazorom njegovim jest uvažavanje razlike »naravne i umjetne« ljepote. »Naravna ljepota pripada prirodnim bićima...«, a »ljepota umjetna pripada tvorevinama čovječje umjetnosti«. Bauer nije kao Hegel porekao prirodno lijepo, nego što više tvrdi kako umjetnička ljepota i »nije stvarno različita od naravne ljepote, već se razlikuje po tvornom uzroku. Naravna je ljepota djelo prirodnih sila, a umjetna djelo razumnoga čovjeka. (Ne treba previdjeti nijansu kako Bauer ne tvrdi da je umjetnost i umjetna ljepota 'produkt razuma', nego 'razumnog čovjeka'. Op. Z. P.). Umjetna je ljepota dapače samo nasljedovanje ili oponašanje naravne ljepote oćutnim sredstvima⁴⁷. Bauer doduše ne navodi netom izrečenu tezu standardnom tradicionalnom formulacijom, ali to što kaže nije drugo nego ono svima znano *ars est imitatio naturae*. I dok je u varijacijama *splendor veri* ili *splendor ordinis* i dirmiranjem u sfere »neoćutne ljepote« nemoguće negirati trag platoničko-neoplatonički, pa u tom duhu i augustinske, te općenito stanovite srednjovjekovne komponente, u ovom *imitatio*, što nije platonički *mimesis*, valja vidjeti aristotelovsko-horacijevsku crtu, koja pored i nakon racionalističkih prizvuka može biti korespondentna 19. stoljeću i njegovom realizmu ili naturalizmu koliko god oni bili (metafizički!)

⁴⁷ Op. cit., 6, ad b, str. 196–197. – Ovdje treba naknadno još jednom upozoriti na to da je Bauer pri pisanju *Opće metafizike* (1894) već bio prihvatio Vuk-Daničićevu i Maretić-Broz-Ivekovićevu jezičnu normu s osloncem na verziju velikog *Rječnika* što ga dugi niz godina njeguje i podržavajući forsira »štrosmajerova« Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, napustivši dakle smjernice i zasade »zagrebačke filološke škole«, (o tadašnjoj »zadarskoj« Kuzmanićevoj i Šimi Starčeviću da i ne govorimo), što nije indiferentno u terminološko-leksičkom pogledu. Konkretno: za platoničko-aristotelovski pojam *imitatio* (*mimesis*) Bauer ipak ovdje koristi hrvatske lekseme *nasljedovanje* i (ili) *oponašanje*, a ne kako se tijekom 20. stoljeća (posebice u drugoj polovici) nasilno uvodilo – a čuje se i čita čak još i danas – riječ *podražavanje*. Franjo pl. Marković, u to doba koristi kao jednu vrlo prikladnu hrvatsku varijantu termin *priličba* (u duhu fraze da nešto može biti »slika i prilika« nečega); to mu daje mogućnost da za Platonovu filozofiju vrlo prikladno primijeni pojmove *palik* (pa-lik) i *patvorina*. – Za problem estetičko-filozofijske terminologije baš s obzirom na posljednje desetljeće 19. stoljeća i fenomene Moderne vidjeti dio teksta na str. 190–191 i pripadne bilješke 64 i 65 na str. 279 i 280 u knjizi Zlatko POSAVAC, *Estetika u Hrvata, istraživanja i studije*, Zagreb, 1986.

pozitivističkim i branili se od svake skolastike i »metafizike«. No u tom je Bauer ostao suzdržljiv, ne upuštajući se ni u kakve aluzije. Ili je bio neupućen?! U svakom slučaju, riječ je o sklopu teza koje još pribrajamo višem stupnju relevancije Bauerovih estetičkih nazora.

Budući da Bauer poglavljem o ljepoti zapravo završava svoju ontologiju, to estetičke kategorije uzvišenog (sublime), smiješnog i ružnog, koje ukratko deskribira nakon izlaganja o lijepom, ujedno čine završetak knjige. *Određivanje uzvišenog* nalazi se na crti Kantovih razmatranja, no nema razlike kvantitativnog i dinamički uzvišenog: »Ako lijep predmet svojom savršenošću, svojom ogromnošću, nadmašuje obične predmete, pa i naše shvatanje i poimanje, ne rađa u nama samo čuvstvo milja, već i udivljenje, poštovanje, te se zove uzvišeno«. Bauer ne citira Kanta, no navodi širi citat njemačkog teksta (pisac A. Kuhn) s ne baš sretnim primjerom katedrale u Kölnu koja je dovršena tek u 19. stoljeću. I *smiješno* po Baueru pripada estetičkoj sferi jer može pobuditi »osobito milje« s obzirom na »ono u čemu odsjeva nerazbor, nesmisao, protuslovlje« ali tako »da nije štetno drugima«. *Ružno* pak protivno je ljepoti; ono međutim »nije isto što i nelijepo, budući da ružno nije samo nedostajanje ljepote (negatio), već nedostajanje ljepote, koja bi morala biti u predmetu, te mi to nedostajanje moramo jasno spoznavati« tako da ono »rađa u nama čuvstvo nemilja«.

»Ružan« je zadnji pojam, zadnja izgovorena i napisana riječ u poglavlju o ljepoti Bauerove *Opće metafizike*, a to je ujedno i zadnja riječ u knjizi. Nema nikakvih referenci spram suvremenih bučnih debata – i prije i za vrijeme hrvatske Moderne – treba li, može li, odnosno smije li umjetnost prikazivati ružno ili baviti se ružnim stvarima. Bauerova distanca djelomice može, ali ujedno i ne mora biti neko iznenađenje. Bauer se vjerojatno nije ni želio uplitati u dnevne probleme odnosno tekuću raznolikost i konfliktnost umjetničkih, pa i estetskih, još više kritičarskih strujanja od kojih su neka bila važna, a mnoga vodila u trivijalnosti. Sve to utoliko više, jer se na Bauerovo određenje ružnog ne bi moglo nategnuti ni većinu onoga što su čak njegovi crkveni bogoslovski kolege u polemikama oko »lijepo knjige« i osobito za pojedina djela likovne umjetnosti proglašavali ružnim. Koliko se i je li s njima Bauer slagao, a koliko eventualno svjesno razlikovao, ne možemo reći na temelju ovdje razglabanih tekstova i teza. Kao čudna okolnost ipak ostaje ona posljednja riječ na svršetku i poglavlja i knjige. Čudnom, pa pomalo i zagonetnom za ontologijsko sustavno izlaganje koje sustavno zahvaća problem ljepote. Ma koliko razmatranje o lijepom bilo kratko, a o ružnom nema nikakvog zaključka, nikakve završne meditacije, nego samo ta čudna i pomalo neugodna, gotovo bismo rekli, nedovršenost. Međutim, nije moguće tvrditi nedovršenost. U drugom je izdanju Bauerove knjige 1918. godine Stjepan Zimmermann doslovce uklonio baš na samom kraju tekst preopširne bilješke

(»fusnote«) citirane iz jedne sasvim banalne knjige (Lemcke, *Populäre Aesthetik*, 1870), ali završetak je ostao isti⁴⁸. Zasad je interpretacijski do daljnijega otvorenim taj zaista neobičan momenat.

f

U nastojanju što je moguće iscrpnije i što autentičnije prikazati sve ono što je u dvije Bauerove knjige bilo – ili točnije, moglo i moralo biti – rečeno u formi eksplikacije o problemima ljepote i umjetnosti implicirana je ujedno i historiografska težnja da se ukaže na konkretno značenje i mjesto Bauerova izlaganja. Perspektiva estetičkih interesa mora pri tome interpretativno-metodološki voditi računa o tome kako Bauerove knjige ni naslovima, a još manje intencijama nisu imale pred očima preokupaciju estetičkom tematikom. Ipak, estetički problemi dotaknuti u te dvije knjige, kao i same te dvije knjige imaju svoju »težinu«, koju mnoge druge navlastito estetičke rasprave, meditacije, polemike, pa isto tako i cjelovite knjige, nemaju. Zašto?

Tijekom 19. stoljeća u Hrvatskoj, posebice u drugoj polovici stoljeća, napisan je u raznim prilikama i formama velik broj razmatranja o umjetnosti, ljepoti, pjesništvu itd. hrvatskim jezikom, dok su prije toga pisane latinski, talijanski, njemački... U oba slučaja rjeđi su primjeri jasno strukturirane sustavnosti, orijentacije i oficijalnosti, čak institucionaliziranja filozofijske (ovdje neoskolastičke) struje, ali se u pravilu tiču tekstova koji nisu pisani hrvatski.

Budući da je *Estetika* Franje pl. Markovića kao prvo sustavno djelo te vrsti, a ujedno i filozofijski sustavno pisano hrvatskim jezikom tiskom izišlo tek 1903, to je važnost Bauerovih knjiga, s obzirom na oficijelni poticaj odnosno inauguraciju i etabliranje neoskolastičke struje, dvostruk, i to ne samo stoga što se autor »imao boriti s poteškoćama« nego upravo stoga što su to bile »prve ovakove knjige na hrvatskome jeziku«. Fenomen povijesno čitavo jedno desetljeće raniji u odnosu na Franju pl. Markovića, a desetljeće i pol u odnosu na Stadlera, koji je nota bene bio Bauerov učitelj. Dvije sustavno filozofijski pisane knjige, makar i kao visokoškolski priručnici u teološkom kon-

⁴⁸ Vrlo jasno piše kako je »drugo izdanje priredio dr S. Zimmermann«, pri čemu je za »neke promjene koje su ušle u novo izdanje – kako uvodnom napomenom kaže izdavač – bilo mjerodavno ono opažanje, kojega je stekao prof. dr Fran Barac višegodišnjim predavanjima *Ontologije* na bogoslovskom fakultetu«. Uz Bauerovo pak ime više ne stoji titula »sveučilišni profesor«, nego »nadbiskup zagrebački« te »pravi član i pokrovitelj Jugoslavenske Akademije«. Pri ovako jasno iskazanim formalnim i materijalnim nadopunama zasigurno bi završetku knjige i poglavju o ljepoti bilo pridodano makar samo nekoliko rečenica ukoliko bi sva tri potencijalna redaktora, inkluzive samog autora drugog izdanja, »finale« držali nedovršenim.

tekstu, bijahu *prve* sustavno i cjelovito napisane (i tiskom objavljene!) *filozofijske* knjige hrvatskim jezikom, u kojima je, po prirodi stvari, ma kako kratko, sustavno situirana i po prirodi nužno sustavno ukomponirana estetička tematika. Uz svjetovnu institucionalizaciju sveučilišnih predavanja (realnu redovitu nastavu) iz estetike Franje pl. Markovića Bauerovi su priručnici također značili zbiljsku sveučilišnu institucionalizaciju neoskolastike filozofijski konkretno (Bujanović samo deklarativno, manifestno). Naime, koliko god metafizika poslije Kanta bila filozofijski upitna, ona (barem studentski), no i problematski, ostaje per definitionem *temeljna* filozofijska disciplina. Kao *ontologija generalis* ona u najobičnijim tradicionalnim podjelama podrazumijeva tri supripadna filozofijska područja... *specialis* ... ergo o bićima prirodnim ili *cosmologia*, o duši dušoslovje ili *psychologia* te (naravno) bogoslovje tj. *theologia* (ili teodiceja). (Bauer je napisao samo dvije od tih načelno četiri moguće knjige). Nije jasno zašto hrvatska filozofijska historiografija, pa zatim i povijest hrvatske kulture, a ne bi na odmet bilo ni filologiji, povijesti književnosti, pa ni povijestima različitih umjetnosti registrirati tu činjenicu – da je Bauer napisao i uspio tiskom objaviti (što je Crkvu potaklo da to učini tek tad?) uopće *prvu* sustavno provedenu *ontologiju* (= metafiziku) hrvatskim jezikom, u kojoj su dotaknuti, prvi puta u sklopu *sustavnog izlaganja*, pa makar i neoskolastički, također kratko, gotovo samo u naznakama, estetički problemi, problemi ljepote i umjetnosti; dostupni javno širem čitateljstvu osim sveučilišnih slušatelja, zapravo pretežno ipak slušatelja bogoslovije. Nije riječ o tome da tko treba pristati uz Bauerove teze ili neoskolastičku struju, ali valja ipak istaknuti kako su Bauerove knjige *Naravno bogoslovje* 1892. i *Opća metafizika ili ontologija* 1894. doslovce p r v e takve knjige na hrvatskom jeziku. Općenito je danas ipak već poznato, malo prije podsjetismo, kako se u Hrvatskoj pisalo i govorilo latinski, njemački, talijanski, čak i mađarski, a da je realiter na latinskom jeziku napisano na desetke, stotinjak u rukopisima sačuvanih djela poput Bauerovih, pa nije riječ o tome da se nije poznavalo probleme! Ali, ma kako bila tužna, sretna ili nesretna okolnost, valja istaknuti, upravo insistirati na činjenici kako su to doista, ponovimo još jednom i autorove, tj. Bauerove riječi, »prve ovakove knjige na hrvatskom jeziku«. Čak ako i ne diramo u osjetljivo pitanje, u osinjak, u kojoj verziji hrvatskog jezika, u čijoj »normi« i kojeg »standarda« hrvatskog jezika!? Ostaje zagonetno *zašto* ih baš *nitko*, ili gotovo nitko naglašeno ne spominje kao *prve*: da su to *prve* »ovakove knjige« na hrvatskom, iz nerazjašnjivih razloga s insistiranjem ne ističe ni Stjepan Zimmermann, ni o. f. m. Teofil Harapin, pa čak ni Kruno Krstić; ne spominje to, koliko znamo, inače uvijek nastojeći biti korektan, Branko Bošnjak, ne ističe, dakako, ni Danko Grlić, pa začudno ni Čehok, a u novoj hrestomatiji ni Franjo Zenko. Nije to istaknuto ni u Enciklopediji Jugoslavije (sv. I, 1955.), ni u Hrvatskom leksiko-

nu (sv. I, 1966.) pa svojedobno čak ni u prvoj Hrvatskoj enciklopediji, (sv. I, 1941.), gdje Lach jedino šturo kaže, kao da su prije toga poznate gomile hrvatskih knjiga s istim naslovima, da Bauer, dok je bio sveučilišni profesor, objavljuje dvije »odlične filozofske knjige«.

Insistiranje na činjenici kako je riječ o *prvim* takvim *knjigama* (to dakako nisu ni prve filozofijske ni estetičke rasprave pisane hrvatski) ima na umu dvije stvari: problem terminologije i sustavnost situiranja problemskih »rješenja« s njihovom epohalnom promocijom. Povijesno i historiografski kontekstualno to je vrijeme nastupa Moderne u kojemu bi se najmanje očekivala takva pojava. Međutim, začudno nigdje u tekstu Bauerovih knjiga u pogledu dotaknutih problema estetičke tematike nema znakova oponiranja ili polemiziranja, kao recimo kod Kržana, iako se ni za Bauera ne bi moglo reći da nije bio polemičan: polemizirao je protiv liberalizma dr. Speveca, polemizirao je s B. Šulekom pod poznatim naslovom *Područje materijalizma*, kritički je raspravljao suvremenu europsku, tada vrlo aktualnu Wundtovu filozofiju i njegovu »psihologiju bez duše«, a u svom svećeničkom krugu branio Frana Barca od napada zbog njegovog (tj. Barčevog) navodnog (teološko-apologetskog) »modernizma«.

Estetičke su teze Bauerove tradicionalne i svojim središnjim tvrdnjama bile su antitetičke spram onoga što je tada, u doba Moderne, od oko 1890. do oko 1910. godine, bio estetičko-umjetnički *main-stream* narazličitijih varijacija. Bauerova poglavlja koja tematiziraju pojam ljepote i umjetnosti pisana su kao da uopće i ne postoje takove relacije. Pa ipak, u sukob i dijalog ne ulazi Bauer ni s tezom izrečenom 1894. da »ima predmeta, koji su uvijek i svakome mili, kao i nepromjenljivih što imade pravila estetskih, što je znak da je ljepota nešto objektivno, da imade ontološki osnov u samim predmetima«. Sve, ama baš sve, u toj formulaciji stoji antitetički spram tada u Hrvatskoj aktualnih estetičkih poimanja koja se tada javljaju bilo već kao kakva-takva tradicija, bilo da nadiru i oblikuju se kao nova. Međutim, meta napada na području estetike i umjetnosti angažiranih »tradicionalista«, »konzervativaca« i »starih« nije bio Bauer, nego Franjo pl. Marković, Iso Kršnjavi, a kasnije čak i Gjuro Arnold. Arnold kao Bauerov kolega i prijatelj, deklarirani vjernik, nije napadnut jedino sa strane »mladih« i »naprednih« nego žestoko baš od dijela katoličkog svećenstva (od kruga na Krku i Rijeci oko Mahniča). Marković u prvom naletu zato jer se u svom toliko svojedobno osporavanom i (nerijetko) s nerazumijevanjem još i danas preziranom predavanju povodom Hrvatskog salona 1898. usprotivio tezi da se »pravilo i zakon... umjetničkom radu traži... samo u svojoj individualnosti, a nigdje u ničem univerzalnom« zalažući se na temelju »povijesti opće estetike i povijesti pojedinih umjetnosti« za stanovitu po mogućnosti »razmjerno najuniverzalniju raz-

mjerno najosnovaniju (estetičku) nauku« koja umjetnosti i umjetnike – kako to danas zvuči tvrdo dijagnostički – »ne potiskuje u egocentričnost, a to će reći u ekscentričnost«⁴⁹.

Bauerovo estetičko stajalište, dakako uspoređeno s tradicionalistima poput Franje pl. Markovića, uvjetno Ise Kršnjavog ili Gjure Arnolda bilo je još manje »usklađivo« s nekim radikalnijim idejama »modernista«; nije bilo za tadašnje umjetničko stvaranje plodotvorno. Bauer, naime, u estetičkim tezama nema kritički stav spram povijesno suvremene zbilje kao Marković, Arnold ili Kršnjavi. Bauer govori o lijepom *sub specie aeternitatis*, tako da ne pogada nikoga posebice, a estetički nije negatorski, ni u pojedinostima. Ne dovodi u pitanje ni umjetnost ni ljepotu. Ne obezvređuje ih i ne destruiira. Taj estetički *sub specie aeternitatis* paradoksalno u tom trenutku, nasuprot primjerice realizmu i naturalizmu ima – inovativnu crtu. Bauerova »inovativnost« dakako nije bila u traženju ili prihvaćanju novih estetičkih odnosno umjetničkih zamisli, nego se sastojala u činjenici da je sklopom jednostavnih tradicionalnih teza, između ostalog, dao impuls i sadržaj jednoj tada inicirano inovativnoj misaonoj respective filozofijskoj struji oficijalno in statu nascendi – neoskolastici; u Bauerovoj verziji, neotomizmu. Uz nastojanje uspostavljanja dijaloga s novijom i suvremenom filozofijom i – znanošću. Bauer je, kako ističe Fran Barac, osvjedočen u »nemogućnost sukoba istinske znanosti i prave vjere«. U tom se sklopu neoskolastika i na estetičkom planu javlja s naporom etabliranja.

U biti tradicionalne Bauerove teze na polju estetike nisu stjecajem okolnosti bile u neposrednom sudaru s duhom vremena. Naime, Bauer *afirmira ljepotu* što je u skladu s oživljavanjem kategorije ljepote tijekom fin de sièclea i Moderne, prem je dakako pitanje tko je što podrazumijevao pod pojmom ljepote. Bauer, vidjesmo, pravi razliku između »tvarne ili oćutne« (osjetilne!) i »netvarne ili neoćutne« (duševne, duhovne, metafizičke) ljepote postavljajući tvrdnju kako je »pravi predmet ljepote za čovjeka, kad se duševna ljepota zaodjene u oćutne oblike« što tako reći djeluje poput Hegelove (dakako s rezervom rečeno) teze da je ljepota osjetilno pojavljivanje ideje, ali ovdje modificirano aspektom *duševnosti*, čime se približava zahtjevima Moderne da umjetnost izražava *dušu* i *duševnost*; (nerve!). Stav čak ide korak dalje pa je popraćen argumentom koji kaže: »budući da je narav naša i oćutna i razumna (neoćutna, duhovna, duševna) i budući da razumno naše spoznanje uvijek prati neko djelovanje mašte, djeluje na nas jače ljepota oćutna (= osjetilna) nego čisto duševna«. Bauer dakle neočekivano na stanovit način senzualizira

⁴⁹ MARKOVIĆ, pl. Franjo, *Predavanje na izložbi »Društva Hrvatskih umjetnika« dne 12. veljače 1899.* prvi put objavljeno iste godine u »Vijencu«, ovdje citirano prema *Hrvatska književna kritika*, svezak I, *Od Vraza do Markovića*, priredio Antun BARAC, Matica hrvatska, Zagreb, 1950, str. 273.

umjetnost. Teze su to kojima, uza sav psihologizam, ne bi proturječili – modernisti.

Uvažavanje i »prirodne« i »umjetne«, zapravo umjetničke ljepote također nije proturječilo tada suvremenim shvaćanjima, premda je izrečeno vrlo škrtim, pomalo suhim i nepreciznim, ali zato lako prihvatljivim formulacijama: »Naravna ljepota je djelo prirodnih sila, a umjetna razumnoga čovjeka. Umjetna je ljepota dapače samo nasljedovanje ili oponašanje naravne ljepote oćutnim sredstvima«. U tim formulacijama valja uočiti ono što sadrže, a nije doslovno rečeno. Umjetnost i umjetna ljepota djelo su »razumnoga čovjeka«, ali Bauer ne kaže direktno da su djelo razuma jer na više drugih mjesta govori, upozorili smo, da su djelo *uma* i podložne prosudbama *uma*. »Ljepota umjetna pripada tvorevinama čovječje umjetnosti«, da, ali se ne kaže izričito da umjetnost, iako »nasljeduje naravne ljepote«, nužno i uvijek mora prikazivati samo ljepotu i lijepo. A određivanje »umjetne ljepote« i umjetnosti formulom *ars imitatio naturae est* ne proturječi realističkom trendu ni same Moderne, ni za Modernu prethodećeg razdoblja realizma. Dakako da je kontekstu Bauerovog shvaćanja dalek neki naturalizam, jer ideja ljepote ili umjetnosti »treba da se oćituje u razmjeru i skladu oćutnih česti, pa i sama ideja mora odgovarati razumnoj i etičkoj naravi čovječjoj da predmet bude za čovjeka zaista lijep«. Tako ipak indirektno izbija na vidjelo što zapravo čini bit Bauerove, a otud i neoskolastičke ili po Bauerovom poimanju tomističke orijentacije s obzirom na estetičke teme: ono što pri pojedinačnom izvlačenju nekih teza nije vidljivo generalno se svagda svodi na nerazdvojnost ili čak dedukciju ljepote iz »kategorije« *savršenosti* (*perfectio*); u ontologiji pri razmatranju *O savršenosti bića*, tj. onom »čemu ničega ne nedostaje za potpunu narav njegovu«⁵⁰, te je stoga o ljepoti riječ kao »o savršenosti, koja izvire iz odnošaja bića«, ili u teodiceji koja razmatra »transcendentalna svojstva bitka božjega«, s tezom »Bog je apsolutna ljepota«, gdje »estetsko« interferira s teološkim, ali se u ljudske, makar metafizički dane relacije vraća platoničkom tezom da je ljepota *splendor veri*, dakle sjaj istine. Pa koliko god takva teza znači posve nešto drugo od onoga što su zastupali u Hrvatskoj govoreći o istinitosti umjetničkog i ljepote Bauerovi suvremenici odnosno prethodnici tvrdeći da umjetnost prikazuje istinu (ili ju treba i mora prikazivati), to već sama srodnost u formulaciji, unatoč svim smislenim razlikama, nije izazivala konfrontacije. Donekle ih zapravo neutralizira.

Međutim, unatoč okolnosti što je Bauer govorio kako se ljepotu poima i prosuđuje umom, ipak se napokon i kod njega sve reduciralo na *razum* (*ratio*) i racionalizam, jer je u tom obzoru bilo sve što je izricalo i naravno bogoslovlje, i još više ontologija. Estetsko je postajalo razumsko, neotomistička i

⁵⁰ BAUER, Ante, *Opća metafizika ili ontologija*, 1894. Dio prvi: *O biću i bitku uopće*, članak VI. *Transcendentalna svojstva bića*, III. *Dobrota*, pod 1., ad 3., str. 75.

neoskolastička estetika ovako ili onako moguća ili ne – uvijek racionalistička. I tu ona dobiva svoju trajnu karakteristiku, ali ujedno i problematsku nevolju, a u doba Moderne, te kasnije tijekom cijelog 20. stoljeća, problematičnost svoje racionalističke orijentacije kojoj kao antiteza, kako uporno govore neoskolastičari, nije nužno morao biti »iracionalizam«, kao ni njenom objektivizmu neki problematični »subjektivizam«.

Afirmacija kategorije *ljepote* sama po sebi je ublažavala moguće disonance spram niza drugačijih suvremenih estetičkih solucija aktualnih u vrijeme pojavljivanja Bauerovih knjiga: u doba Moderne osvještavanje nezaobilazne *osjetilne komponente za estetsku sferu* i kad se interpoliraju sfere neosjetilnog (duševnog i duhovnog) također je »uklanjalo« moguće forme »tvrdih« jednostranosti. Doktrinalno-dogmatskim ostaje zapravo na ontološko-noetičku sferu prebačeno zastupanje otklona svakog subjektiviranja, što će reći bezuvjetnu afirmaciju *estetičkog objektivizma* ili filozofijskog (ne tek estetičkog) *realizma* (dakako, ne »monističkog«). Profil utemeljenja kvalifikacija cjelokupne struje neoskolastike time je ocrtan u polazištu i za ubuduće s odlučnošću da se upravo doktrinalno ne popušta bilo kakvom imanentizmu, subjektiviranom, a s neograničenim povjerenjem u razum kakav paralelno neoskolastičkoj metafizici njeguje s pozitivizmom 19. stoljeća svekolika moderna znanost: »Čovjek i čitavi narodi, pa recimo i sav ljudski rod, može pogriješiti u sudjenju kakvom, može zabluditi; ali tada uvijek zabluda imade neki posebni uzrok, a nije nipošto djelo samog razuma. Ovi se uzroci s vremenom odkriju i tada prestane zabluda«⁵¹. – Time je Bauer, uz Stadlera, očito s osloncem na Kržana, zacrtao definitivni filozofijski (gnoseološki!) karakter za cijelu hrvatsku (neo)skolastiku ne samo svršetka 19-og nego i cijele prve polovice 20-og stoljeća. Uostalom isti je karakter konstitutivan i za europsku neoskolastiku istog razdoblja. Bilo je na početku hrvatske Moderne (možda!?) još prerano da se vidi tegobne implikacije filozofijske koje će kasnije pokazati tek Heidegger za slučaj ukoliko se teologiju i metafiziku ozbiljno i uporno (postkantovski) tretira i shvaća kao znanost. Nije međutim bilo prerano da se ipak respektira spoznaja (i u Hrvatskoj) da ratio znanosti ima granice kako je to učinio Bauerov suvremenik i kolega Gjurio Arnold⁵². Ali je očito bilo prerano za bolnu i gotovo bespomoćnu dopunu Arnoldove teze da nam i uz sav ne samo promašaj ili nedovršeni projekt prosvjetiteljstva, uz sav

⁵¹ BAUER, Ante, *Naravno hogoslovje*, Zagreb, 1982, Prvi dio, Glava II, ad 7, Bilješka, str. 36.

⁵² Nije samo Nietzsche u europskoj filozofiji upozorio na granice razuma i kobne posljedice »sokratizma«; u Hrvatskoj, s drugačijih pozicija i u dijalogu s Nietzscheom, učinio je to, Gjurio Arnold. Vidjeti komentar te spoznaje u knjizi Zlatko POSAVAC, *Gjurio Arnold kao estetičar*, Biblioteka Filozofska istraživanja, knjiga 102, Zagreb, 1996; navlastito poglavlje *Umjetnost prema znanosti*. – Za Heideggera vidjeti u hrvatskom prijevodu knjigu *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Zagreb, 1996, navlastito rasprave *Filozofija i teologija iz 1927. te Što je metafizika iz 1929.*

modernizam, uz sveopću racionalizaciju modernoga svijeta i svega što jest, upravo uz punu svijest o insuficijencijama razuma ne preostaje ništaumnije nego razum za eventualno umno razumijevanje svega onog što možemo i što ne možemo dohvatiti razumom.

Historiografski je moguće očekivati prigovor kako Bauerove teze o lijepom i umjetnosti u doba hrvatske Moderne nisu ni po čemu moderne, pa je prema tome nepotrebna i njihova interpretativna deskripcija jer ni njihova povijesna nazočnost nema, niti je imala neke osobite važnosti. Što takav prigovor nije određenije formuliran, ima svoj razlog u pukom neznanju da je Bauer uopće izložio nekakva estetička shvaćanja. Ostalo čini klišeizirano interpretiranje razdoblja *Jahrhundertwende*, tj. razdoblja Moderne kao »generacijskog« sukoba »starih« s »mladima«, koje nikakvi novi adekvatniji pristupi, nikakve hermeneutičke temeljite analize ne uspješe promijeniti do danas. U vrijeme objavljivanja ontologije Bauera je trideset osam godina. Pripada li »starima« ili »mladima«? Dakako da »mladi« aktiviraju inovacije, ali da u tezama starih (kao konzervativnih) nije bilo ničega vrijednog i da oni tobože nisu znali nositi povijesnu razinu (a nose je uistinu oni), te da nisu i oni znali čak otvarati nove horizonte naknadno, i danas, pripada stiješnjenom intelektualnom obzoru i neobrazovanosti, čije podržavanje više nikome intelektualno, ali čak ni etički ne može »služiti na čast«. U hrvatskom kulturološkom povijesnom prostoru (i vremenu) riječ je u prvom redu o ljudima poput I. Kršnjavog, Gj. Arnolda, A. Bazale, Lj. Dvornikovića, pa i F. pl. Markovića.

Bauerov zahvat u estetičku sferu s osloncem na tradicionalna poimanja u »tradicionalnom« nominiranju strujanja iz epohe pluralizma hrvatske Moderne svrstava ga bez dvojbe među »stare«, ali to ni u kom slučaju iz perspektive cijelog jednog stoljeća ne može voditi argumentiranom zaključku da su Bauerovi estetički stavovi u svemu, baš u svim njegovim estetičkim tezama, neodrživi. Nonsens! Debatu o potrebnom razlučivanju ovdje nije moguće provoditi od teze do teze jer ona se svodi načelno na generalnu raspravu s jedne strane o adekvatnijem interpretiranju razdoblja hrvatske Moderne u svim njenim aspektima za sva područja svih umjetnosti te načelnom tretmanu neoskolastike odnosno estetičke tematike ukoliko se pojavljuje u neoskolastičkom kontekstu ili u kompleksu neoskolastičkih intencija.

S obzirom na ovaj drugi netom spomenuti moment, koji je ovdje predmet razmatranja, potrebno je historiografski konstatirati važnost i pozitivan kvalifikat Bauerova doprinosa estetičkoj komponenti hrvatske neoskolastike. Može biti zanimljivim, a u mnogome i potrebnim, raspraviti prihvatljivost ili održivost ovih ili onih pojedinačnih estetičkih teza Bauerovih, ali je najvažnije konstatirati da je Bauer uložio napor aktivno afirmativno unijeti pa razrađeno etablirati estetiku, odnosno unijeti estetičku tematiku i estetičke probleme u neoskolastički pokret, u neoskolastičku filozofiju. On je to učinio kao i prije

njega Kržan, s tim da u Bauerovu slučaju, s pozivom na encikliku *Aeterni patris*, nakana postaje prihvaćenom. Institucionalizira se neoskolastika, no institucionalnim postaju i njene zadaće. Bauer nije »ispustio« ili »zaobišao« estetičku tematiku i problematiku kao eventualno sekundarnu ili sporednu.

Činjenica uvažavanja estetičkog fenomena u sklopu neoskolastike važna je kod Bauera još i zbog momenta u kojem velika i duga skolastička tradicija iz latiniteta prelazi u hrvatski jezik, gdje Bauer za jednu od sada, od tog epohalnog momenta ubuduće, pretežno laičku sferu, ali ne manje upravo i za »nelaičke« pisce i čitatelje, pokazuje barem neku od mogućnosti, no i nužnost da se o estetičkim fenomenima raspravlja kao relevantnim. U tome je smislu Bauerov potez, ma kako se oslanjao na tradiciju, bio inovativnim, a u sklopu Moderne, po samoj činjenici *filozofijske afirmacije estetičkog* – dakako uvjetno rečeno – modernim. Važnost Bauerova uvođenja estetičkih razmatranja u neoskolastičku hrvatsku misaonu struju, koja se služi hrvatskim jezikom, sastoji se posebno i u tome što se upušta kako zna i umije u svladavanje prepreka (o nekim »instrukcijama« dosad ne znamo ništa), koje neoskolastika sama sobom donosi svojim uspostavljanjem i teškoća što ih ima s inkorporiranjem estetike u svoj svjetonazor, koji treba korespondirati ne samo sa suvremenom znanostu nego i – suvremenom umjetnošću. Da problem nije nimalo jednostavan, jednim od upozorenja je i okolnost kako velika većina hrvatskih neoskolastičara uopće nema što reći o tom problematskom, svršetkom 19. i tijekom 20. stoljeća izuzetno aktualiziranom problematskom kompleksu. Uz cijelu biblioteku neoskolastičkih tekstova, pa i onih koji su iz kojekakvih razloga i poslije Kržana, Bauera i Stadlera pisani opet latinski, talijanski, pa čak i francuski, osvrta na estetičku tematiku su rijetki; autori su malobrojni, s neujednačenošću dometa i relativno skromnog opsega. Bauer je hrvatskim jezikom za hrvatsku neoskolastiku demonstrirao potrebu estetičkih razmatranja. Afirmirao je postulat teorijskog uvida u estetsko. Međutim, Bauer je osim u teoriji afirmirao tu brigu također i svojim djelovanjem. Ni u tom djelovanju nije s Bauerove strane bilo forsiranih inovacija no djelovanje mu nije bilo ni stagnantno, nije čuvanje pukog status quo, ali nije bilo ni retrogradno. Ostaje da se o Baueru progovori kritički. Ali o Bauerovoj brizi za estetsko nije dosad progovorila hrvatska filozofijska historiografija ni pozitivno ni negativno. Ne govore o njemu sustavnije kritički ni historiografije hrvatskih umjetnosti. Nije to učinila ni hrvatska neoskolastika.

g

Uz konstataciju da nema refleksije o Bauerovom uklapanju estetičke sfere u neoskolastičku filozofiju (a jedva je zamisliva o hrvatskoj neoskolastičkoj estetici uopće) treba izričito naglasiti kako Bauer ni kao nadbiskup ni

kao političar, pa ni kao filozofijski pisac nije zanemaren niti prešućen. Ipak, izostavljaju se uporno neke biografske pojedinosti. No nema leksikona, priručnika, pregleda, nema enciklopedije gdje nije spomenut. Na različite načine, ali pretežno pozitivno. Selektirane generalije, već prema karakteru publikacije, svagdje su pristupačne. Međutim, vrlo su nepouzđani »sažeti« prikazi Bauerove političke djelatnosti, a to nije indiferentno ni u estetičkom, ni u filozofijskom smislu. Riječ je o aspektima svjetonazora. Najinformativniji je u tom pogledu prikaz što ga je napisao Dragutin Hrvoj, odvjetnik iz Klanjca, pod naslovom *Dr Ante Bauer kao političar* u tjedniku Hrvatski Zagorac, 1937–1938 (br. 167–189, vidjeti ovdje bilješku 5). Šimrakov je u Hrvatskoj straži 1931. zapravo dezinformativan (Ali taj isti broj novina ima niz drugih važnih osobnih podataka o Baueru.) Što se pak Bauerovih političkih pozicija tiče, počeo je kao »štrosmajerovac« i »obzoraš«, da bi se nakon kraće pravaške faze – očito u vrijeme pokušaja »pomirbe« tad već posve starih, trajnih političkih protivnika, Starčevića i Strossmayera – brzo (možda čak prebrzo i suviše lako!) pridružio hrvatsko-srpskoj koaliciji s kojom je još u doba k. u. k. Monarhije još brže politički propao na izborima.

U »Festschriftu« pod naslovom *Zagrebački nadbiskup Dr Antun Bauer u životu i djelu* što su ga »o njegovom zlatnom svećeničkom jubileju priredili 1929. Janko Barlé i Svetozar Ritig napisao je Stjepan Zimmermann članak *Nadbiskup kao filozofski pisac*. Bauer je tu ocijenjen u pogledu filozofije još za života od strane, kako bi sam Zimmermann rekao, predstavnika »svećeničkog staleža«, dok je još bio u punoj funkciji biskupovanja, što će reći »iubilarno« i ne baš »objektivistički«. Nema ni jednog teksta o Baueru koji ne bi spominjao njegovu filozofijsku djelatnost, nu nepristranog filozofijsko-kritičkog prikaza nemamo do danas. Međutim, unatoč niza članakâ, pa i monografije, tj. knjige gde Zore Križanić, potpuni, stvarni *kritički* uvid u cjelokupnu zamašitost Bauerova djelovanja, ne samo filozofijskog (što je za nas ovdje ipak najvažnije), nego ekstenzivno uporabljiva bibliografija Bauerova i o Baueru – ostaju optativ, desiderat. Stoga manjkaju i odmjerene prosudbe. Štovatelji njegovi, skloni pohvalama, zasigurno pretjeruju kad poput dobronamjernog dr. Josipa Lacha kažu kako se raspravama o Wundtu »očituje sva veličina filozofskog genija dra Bauera«⁵³, kao što se zasigurno zanemaruje pravu Bauerovu vrijednost ukoliko ga tek nominalno spomenu kao filozofskog pisca ili samo navedu njegove dvije knjige, odnosno nabroje još neke rasprave, pa od zgrade do zgrade spomenu eventualno i polemike; baš zato pri adiranju zasluga zatrpavanjem pojedinih komponenti ne treba ni u kojoj prigodi propustiti naglašavati konstataciju – a ona se najčešće izostavlja (što

⁵³ LACH, dr Josip, *Dr Ante Bauer kao filozof*, Kršćanska škola, Zagreb, 1937, tečaj 41, rujan-listopad, broj 7–8, str. 89–92. Citirano mjesto str. 92.

nije na odmet uzeti ad notam!) – da je Bauer autor *prve* hrvatskim jezikom pisane *Teodiceje*, te što je još važnije *prve* sustavne knjige hrvatskim jezikom s naslovom *Opća metafizika ili ontologija*, bez obzira na činjenicu da je riječ »tek« o visokoškolskim priručnicima.

Zanimljivo je, a čini nam se i važnim upozoriti, kako je izvan svećeničkih krugova visoku ocjenu Bauerove djelatnosti u cjelini s posebnim upozorenjem na Bauerovu djelotvornost u estetičkom pravcu dao među prvima i gotovo osamljenički dr. Albert Bazala. Na komemorativnoj sjednici Akademije, dne 10. prosinca 1937. u 12^h tadašnji njen predsjednik dr. Albert Bazala rekao je između ostalog: »a što u životnom djelu dra Antuna Bauera pored unutrašnje vrijednosti daje naročitu važnost to je širina interesa, kojim je obuhvatio sve strane ljudskog života – oko središta, koje je stavio u zvanje službenika Gospodnjega i naučnog predstavnika kršćanske misli, on je s radošću kulturnog duha i patriotskom željom pratio i pomagao duhovni i gospodarski napredak, razvitak socijalnih i političkih prilika hrvatskoga naroda i upućivao na ciljeve prosvjetljenja u znaku *istine*, poboljšanja u cijeni *dobra*, usklađenja na mjeri pravde, poljepšanja u vidu *ljepota*, što u idealnom jedinstvu pretstavlja savršenstvo bića ljudskoga i posvećenje u božanskom utočištu«⁵⁴.

Bazala nije slučajno u svoju rečenicu interpolirao filozofijsku kategorijalnu trijadu istine, dobrote i ljepote, koja Baueru, kako je pokazano, bijaše ponajprije teorijski svjetonazorno, nu također, barem načelno, ako je i koliko je bilo moguće, i zbiljskom životnom orijentacijom djelovanja. Osim što je bio niz godina sveučilišnim profesorom, Bauer se aktivno bavio politikom, (bio je »narodnjak«, »štrosmajerovac«, »obzoraš« – »slavoserb« i »koalirac«, a ne – ili samo kratko pravaš po uvjerenju i član stranke prava što je u zreloj dobi postao i ostao vrhbosanski nadbiskup Stadler); kao nadbiskup je postao pokrovitelj Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za čijeg ga dopisnog člana 1896, a za pravog 1898. predlaže i preporuča, neće biti opet slučajno, na temelju rasprave o Wundtu, nitko drugi doli Franjo pl. Marković. Naime, u Bauerovim knjigama pročitat ćemo njegova teorijska uvjerenja, koja za njega osobno ne bijahu kao kod mnogih drugih, samo apstraktno-teorijska, dakle naprosto apstrakcijom, nego i doista realna, zbiljska, životno-djelatna. Zato Bazala upozorava na to da je Baueru »Akademija zajedno sa sveučilištem organ narodne autognozije; po njima će narod upoznati svoje tijelo i dušu, svoju prošlost, jezik, običaje, društveni sustav, svoju zemlju i njezin položaj u svijetu, iz njih ima da se uvidavnost, 'inteligencija' u smislu

⁵⁴ BAZALA dr Albert, *Spomen-slovo* (održano na »žalobnoj skupnoj sjednici« u Akademiji 10. prosinca 1937), *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1936/37*, svezak 50, Zagreb, 1938, str. IV–V. – Riječi u tekstu istaknuo kurzivom Z. P.

umne zrelosti unese u narodno biće, da ga na sve strane oživi i na tako postignutoj samosvijesti osnuje nezavisnost od tuđinske ruke i duha i uredi samostalan i samosvojan život na korist sebi i čast ljudsku«.

Bazala očito u aktivnostima Bauerovim vezanim uz najviše nacionalne znanstvene institucije uspostavlja uvid u relacije između teorijskog i praktičkog, pa tako upravo Bazala, što nije nevažno, kao tek malobrojni u Hrvatskoj uopće, a ovdje egzemplarno za Bauera, konstatira estetičke interese kao neophodne i u sferi koja nije i ne može biti samo teorijska, premda je idealno teorijski zadana. Stoga je Bazala, govoreći o Baueru, uz stanovitu dozu političkog ekvilibriranja, prosljedio: »Idealno utilitaristički motiv poslužiti narodu, da se u slobodi razvije, opravdavao je izgradnju potpunoga prosvjetno-obrazovnog sustava do najviših ustanova«, motiv, koji je »od Bauera kao pokrovitelja istaknut: naučni rad naš ima da bude u prvom redu domoljuban imajući u vidu napredak i dobro naroda u čijem se krilu njeguje, a po tom tek da bude prinos i opće-ljudskom napretku. Tako određena namjena stavlja Akademiju (kao i sveučilište) u najužu vezu s nacionalnim životom hrvatskim, upućuje ju na razvijanje svojskih sila i obrazovanje osobite, individualne ličnosti narodne. Oblikovanje života iz samosvjesna duha tražilo je međutim ne samo intelektualnu dozrelost i emancipaciju nego i *estetski izražaj* izveden iz narodne duše. Kulturna ideja pored prosvjetne misli sadržava i *umjetnički program*« tako da je pod Bauerovim »pokroviteljstvom i s njegovom potporom uz narodne prinose sastav Akademije dovršen ostvarenjem *umjetničkog razreda*, dok je darežljivom rukom omogućio *preuređenje galerije slika* i ukazujući na nju... upozoravao na veliko i duboko *značenje umjetnosti u životu naroda*«⁵⁵.

Na samom sprovodu, pri sahrani Ante Bauera, 13. prosinca 1937. pred ulazom u Akademijinu palaču, Bazala će ponoviti gotovo identičnu formulaciju, ali ovaj put direktno napominjući kako je dr. Ante Bauer »rekao, da razvitak naučne misli ima u prvom redu da bude domoljuban, na unapređenje vlastitoga naroda upravljeno, a potom i u službi općeg ljudskog napretka. Kulturna ideja pored toga traži da se tako *misaono* osvjetljen život oplemeni *umjetnošću* isto tako iz narodne duše izvedenom. Zato je Antun Bauer pomogao *osnutak umjetničkog razreda* ... podupire razvitak *galerije slika*, koju je smatrao *školom umjetničkoga duha*, u kojoj bi on učio na svoje oči gledati i iz rođenoga bivstva iznijeti *lijepu* čovječanske vizije«⁵⁶. Idealitet svrha »najviših

⁵⁵ Op. cit., str. VII–VIII. – kurzivi u tekstu Z. P.

⁵⁶ Op. cit., str. IX. – kurzivi u tekstu Z. P. – Ovdje citirane Bazaline riječi na Bauerovom sprovodu objavljene su i u časopisu *Alma Mater Croatica* »glasnik Društva za Strossmayerovo sveučilište«, Zagreb 1/1938, broj 5, str. 155–157. Glavni i odgovorni urednik bio je tada dr. Vladimir Bazala. (Albert Bazala ovdje za »razvitak naučne misli« ne pravi potrebnu terminološku distinkciju: nauk = doctrina i znanost = scientia. Op. Z. P.)

ustanova« hrvatskih što ga na umu ima Bazala videći ga i kod Bauera nije baš svagda ni približno bio povijesni realitet niti u svemu težio postati povijesna zbilja, no unatoč toga što su te ideje vodilje, ideje idealiteta prakticirane tek parcijalno i povremeno, izuzetno je važno konstatirati da su one bile oblikovane i formulirane, izrečene filozofijski. U opticaju makar samo kao idealitet, no što je već bitno, kao idealitet zbiljske. Prepoznate...

Nekoliko mjeseci poslije Bazale povodom Strossmayerovog dana nauke i umjetnosti 4. veljače 1938. govorit će Stjepan Zimmermann o temi *Bauer kao filozof*. Zimmermann konstatira kako se »u Bauerovu filozofskom radu odražuju utjecaji onih strujanja koja su općenito dominirala na prijelazu u 20. vijek« i ne poriče da filozofija ima »svoje značenje i za narodni život«, ali će insistirati na tome da su Bauerovi filozofski nazori »odraz općenite situacije u filozofskom svijetu« tek »sa naročitim primjenom na naše prilike«. Zimmermann će doduše reći da »kulturno zbivanje jednog naroda nije iscrpeno u njegovu nastojanju oko pravde i slobode nego zahvata područja znanosti, umjetnosti, etike i religije«, ali neće poput Bazale govoriti o Bauerovim interesima za estetičko i umjetnost⁵⁷.

Iako nigdje izrijekom nisu spomenuta imena u netom citiranim izlaganjima dvaju filozofa, njihove su riječi, koje poznajemo kao tiskom objavljene dokumente i tekstove, zapravo »tihe« polemike. Polemika između Bazale i Zimmermanna! Zimmermann povodom Strossmayerovog dana koristi priliku govoriti o Bauerovom (neo)skolastičkom univerzalizmu, (na pragu dvadesetprvog stoljeća i trećeg milenija govorio bi po svoj prilici o »sveopćosti«, »globalizmu« katoličko-kršćanske filozofije), dok je Bazala u nekrozima isticao Bauerovo zalaganje za hrvatsku (nacionalnu) kulturu, s povremenim prizivom ili usporedbom spram Strossmayera, uz kojeg, dakako, ni na pragu dvadesetprvog stoljeća i trećeg milenija nije moguće izbjeći asocijacijama jugoslavenstva. Nije uputno zaboraviti na njih! Međutim, upravo govoreći o Baueru Bazala tada, tom prilikom, u tadašnjem povijesnom času, *expressis verbis* govori o »hrvatskom narodu«, dok će o hrvatskoj državnosti Zimmermann progovoriti tek 1943, što će ga 1945. godine »koštati« katedre i značiti

⁵⁷ Vidjeti Stjepan ZIMMERMANN, *Bauer kao filozof*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1937/38, Zagreb, 1939, svezak 51, ovdje citirana mjesta str. 109, 110 i 111. – Zimmermannov tekst svakako je osim prikaza Bauerove filozofije općenito zanimljiv za temu *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* pa ga u istoimenom zborniku ne bez razloga, uz citiranje, kao važan podatak navodi dr. Ljerka SCHIFFLER uvodnim člankom *Povijest filozofije kao povijest pitanja*; vidjeti spomenuti zbornik (glav. urednik Pavo BARIŠIĆ), Zagreb, 2000, str. 14–15. – Međutim, Zimmermannovo zaobilaznje da govori o Bauerovim estetičkim nazorima i eventualno poticajima ima svoj korijen u strukturi filozofijskog horizonta. Vidjeti o tome Zlatko POSAVAC, *Kultura, estetika i estetički fenomeni u filozofiji S. Zimmermanna*; priopćeno na simpoziju HAZU i Bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 5. XII. 2000. (zbornik u pripremi).

za njega prestanak javnog djelovanja. Razbistravanju odnosa Bazale i Zimmermanna nije ovdje mjesto, ali fiksiranje razlika u filozofijskim i estetičkim nazorima valja konstatirati jer nisu bez refleksa na razumijevanje Bauerovog životnog djela. Baš zato bi propust bio ne napomenuti neke momente teorijskih i praktičnih estetičkih relacija Bauerovog djelovanja o kojima je načelno govorio Bazala.

Osim osnivanja umjetničkog razreda (odjela) u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti te brige za galeriju slika, Bauer je za svog biskupovanja početkom 20. stoljeća djelovao kao mecena financirajući i brinući se za nekoliko zamašnjih gradnji u Zagrebu, koje nisu bili estetički promašaji, čemu smo inače u za nas neposredno minulih pola stoljeća, u proteklim desetljećima, nažalost sve češće i sve bolnije bili svjedoci. Možda je u tome najmarkantniji vjerojatno svima poznat stambeni blok znan pod imenom »Vatikan« (Nadbiskupska nadarbina) u Martićevoj s prolazima do Vlaške. Arhitekt je Hugo Ehrlich (1879–1936). Osim što je kompleks dao karakter i mjeru Martićevoj ulici (prije nevolje s Iblerovim »drvenjakom«, koji sobom vuče sve kasnije loše poteze zaključno do predimenzioniranog Importanea) za svaku je pohvalu kulturološki povijesno-umjetnički senzibilitet da unutar kompleksa na sjevernoj strani (Vlaška 70–72) nije srušena vrtna vila i danas, iako zapuštena, atraktivna i lijepa, što ju je 1790. za Maksimilijana Vrhovca sagradio bečki graditelj Josip Reymund († 1795). »Vrtna kućica«, naime, i danas na Vlaškoj strani »vatikanskog« kompleksa govori o svom vremenu i kultiviranom estetičkom senzibilitetu onih koji su je sačuvali, ne smatrajući da »staru« zgradu treba srušiti zbog nove zgrade. Delikatnost naručitelja povećava teški Ehrlichov projektantski urbanistički promašaj i brutalan građevni ispad što ga čini Slavenskom bankom u Vlaškoj kod Schlosserovih stuba. Drugi je pozitivan primjer veliki kompleks Dječaćkog sjemeništa i nadbiskupske gimnazije u Voćarskoj, upravo kao paradigma razborito artikulirane prilagodbe arhitekture gradu i terenu gradilišta: gradnja započeta 1927 (završena 1930!), arhitekt je Juraj Neihardt (1901–1979), učenik slavnog Petera Behrensa, uz savjete također slavnog Slovenca Plečnika. Treći primjer vezan je uz financijsko-gospodarsku djelatnost Bauerovu, jer je bio utemeljiteljem Hrvatske poljodjelske banke još 1901. godine, koja dobiva vlastitu zgradu, također u Martićevoj ulici; projektant je Dionis Sunko (1879–1935) i malo tko zna da vanjski ures čine dvije skulpture Roberta Frangeša Mihanovića (danas u polustoljetnoj prepuštenosti propadanju nažalost jedva još prepoznatljive kao umjetnički »dekorativni« simboli).

Digresija ova s arhitekturom nekoga bi mogla navesti na prigovor kako je sve to nabranje nepotrebno, jer nije valjda nadbiskup Antun Bauer bio projektant, niti su spomenute građevine produkt njegovih, pa ni općenito nekakvih neoskolastičkih estetičkih načela! Sasvim bi apsurdnom bila ma i najudaljenija indirektna sugestija te vrste – ali podsjećanje na te gradnje nije

ipak besmisao. Bauer je »naručitelj« tih građevinskih podviga, on upravlja kapitalom biskupije, on i ljudi oko njega prihvaćaju ili otklanjaju projekte. Riječ je o krugu izabраниh suradnika i savjetnika, konzultanata i mogućih projektanata koje Bauer okuplja uvažavajući odnosno ne uvažavajući njihova mišljenja. Riječ je o atmosferi koja je iz relevantnosti živih kulturoloških premisa, pa dakako i stanovitih ma koliko apstraktnih i neodređenih tradicionalnih estetičkih normi, bila takva da nije vodila estetički negativnim rezultatima.⁵⁸ U sklopu divergentnih estetičkih estetičko-umjetničkih strujanja,

⁵⁸ U svu tri građevinska zahvata riječ je o reprezentativnim arhitektima. Ilustracije radi za širu javnost možda je najefektnijom argumentacija, čak i za stručne krugove jedva znana i općenito navodno »manje važna« zgrada *Hrvatske poljodjelske banke*, kojoj se graditelj u neslužbenim krugovima vjerojatno smatra »anonimnim«. Međutim, Sunko je projektant *Hotela Esplanade* i *Hotela Milinov* (*Hotel Dubrovnik* – sadašnja »starija« zgrada), zatim *Hrvatske banke* u Margaretskoj ulici; i u Sarajevu je projektirao reprezentativnu zgradu *Zadruga Napredak* također sa skulpturom Roberta Frangeša-Mihanovića. U svrhu pobliže informacije o graditeljskoj djelatnosti preporučljivo je uzeti u ruke bogato i efektno ilustriranu dvojezičnu kratku monografiju (na njemačkom i engleskom) Josef von VANCAŠ, *Dionis Sunko*, Verlag »Meister der Baukunst«, Genf (Genève), 1930. – Za kompleks *Nadarbine* (»Vatikan«) vidjeti monografiju Žarko DOMLJAN, *Hugo Ehrlich*, Zagreb, 1979. Podatke o »vrtnoj kućici« i njenom graditelju Josipu Reymoundu vidjeti u knjizi Lelja DOBRONIĆ, *Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba*, Zagreb, 1971, str. 39–44. O Jurju Neidhardt i nadbiskupskom sjemeništu na Šalati (Voćarska), vidjeti Tomislav PREMERL, *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata*; (podnaslov) *Nova tradicija*, Nakladni zavod Matice hrvatske Zagreb, 1989, str. 56–57 i str. 94. Bauer je očito imao međunarodne kontakte i barem informativne uvide u domete svjetske arhitekture na temelju kojih je birao domaće graditelje (sva tri arhitekta učenici su ili suradnici najslavnijih imena svoga vremena: Wagnera, Loosa i Petera Behrensa). Utjecaj je i određeni položaj Bauer morao imati također u financijskim, no i političkim krugovima. Dokaz: tri ordena kralja Aleksandra Karađorđevića. Podatak navode novine zagrebačkog Kaptola Hrvatska straža, Zagreb, III/1931, br. 23 od 29. siječnja 1931.

Bauerova investicijska poduzetnost ne bi mogla biti uspješna mimo njegovog »snalaženja« u komplicirano-nepovoljnim političko-gospodarskim uvjetima kada su poslije 1918 (nakon propasti Austro-Ugarske monarhije) definitivno materijalno i društveno uništeni prohrvatski aktivniji ostatci hrvatske aristokracije (plemstva), u Bosni, Hercegovini i Sandžaku agrarnom reformom upropašteni su muslimanski viši slojevi (begovi), dok je apetit na tako reći još feudalno veliko bogatstvo Katoličke crkve, navlastito zagrebačke nadbiskupije od strane Beograda bio više nego vidljiv. Bauer spašava što se spasiti moglo nama očito nepoznatim angažiranjem i u to isto vrijeme dobiva 1920. Orden Sv. Save I. stepena s lentom, 1930. Red Beloga orla I. stepena i u Zagrebu 28. I. 1931. osobno iz ruke kralja Aleksandra u nadbiskupskim dvorima dobiva Karađorđevu zvezdu I. stepena s lentom (odlikovanje utemeljeno 1904) uz kraljeve popratne riječi: »Preuzvišeni, predajem Vam najviše odlikovanje što ga imam«. (Gradnja na Jordanovcu završena je 1930.). – Ne treba zaboraviti da se to sve događa u povijesno vrlo turbulentnim, uzbuđenim i samo prividno mirnim vremenima: 1929. je proglašena »šestojanuarska diktatura«, na pragu svjetske gospodarske krize (1929. slom američke burze); u Hrvatskoj tek započela 1928. izlaženjem reprezentativna *Hrvatska revija*, u čijem prvom broju izlazi remek-djelo hrvatske književnosti, Krlježina drama *U agoniji*, 1930. Ante Pavelić u emigraciji osnovao ustaški pokret, 1933. Adolf Hitler i njegova NSDAP *legalno* dolaze na vlast, kralj Aleksandar bit će ubijen već 1934. u istoj godini kada izlazi prvo izdanje knjige Ljube Babića *Umjetnost kod Hrvata*; još za života Bauerova 1936. objavljena je važna spomen-knjiga *Obzor 1860–1935*, gdje će Bazala publicirati raspravu *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvata – od apsolutizma na ovamo*, da se u go-

(ideoloških također), ali u vrijeme intenzivnih stvaralačkih napora, navedene objekcije nisu nikakva aluzija o nekoj mogućoj »produktivnosti« neoskolastičkog estetiziranja. Ali to još nije bio stav ni gledanje »s visoka« na estetsko i na estetičke zasade koje će se ubuduće držati sve više i više »pukim filozofiranjem« s pejorativnim značenjem za »filozofijski« uvid. U vremenima i životnim sredinama gdje se ne vodi briga o filozofijskoj razini poimanja ljepote i umjetnosti, svejedno koje orijentacije, nije moguće očekivati pozitivne rezultate bilo tradicionalno, bilo moderno; tada naime nije moguće biti neutralno pošteđen od brutalnog, agresivnog protuestetskog terora. Zato valja imati sluha, treba čuti što su za graditeljsku i urbanu praksu mogle značiti konzervativne i tradicionalne estetičke kategorije poput Bauerovih, čak ne ni originalnih, (pa i onda, kada su naručitelji u estetičkom aspektu bili »prekratki«): harmonija, jasnoća, razmjer, sklad dijelova, red, splendor ordinis...

U Bauerovim zrelim godinama 1900. održan je Prvi hrvatski katolički sastanak na kojemu se, između ostaloga, govorilo i o umjetnosti, o lijepoj knjizi etc. I pored svih kritičkih objekcija vezanih uz taj skup, koje ni povijesnoaktualno, a ni u historiografskoj perspektivi nisu ostale nepoznate, valja ipak priznati da će se tada kada mnoge od modernih estetičkih insuficijencija već povijesno bijahu na pomolu, još barem o tome razmišljati; pokušalo se razmisliti. Već se na razmeđu stoljeća uz plodne umjetničke i estetičke povijesne pomake isto tako razabiralo kako se ulazi u stoljeće krize umjetnosti zajedno s krizom filozofije umjetnosti; u reverzibilnoj, uzajamnoj uvjetovanosti. Na djelu su bila dva međusobno razilazeća trenda: modernizam i konzervativizam. Ne bi trebalo šutjeti ni o traženju srednjega puta. Umjetnost međutim vezana uz vjerski katolički svjetonazor propadala je u konzervativnu atmosferu, a u eventualno antitetičkim tendencijama brzo se našla u lažnoj inovativnosti odnosno pseudomodernizaciji. Pa dok se u Hrvatskoj historiografiji za estetičku stranputicu i konzervativizam u doba fin de sièclea, Jahrhundertwende i Moderne uspješno svaljivalo i još uvijek svaljuje krivicu na Isu Kršnjavog, Franju pl. Markovića i Gjuru Arnolda, »zaboravlja« se i prešućuje kao nevažno što je za umjetnost počelo »zapinjati« upravo u (katoličkim) vjerskim krugovima i estetičkim intervencijama vezanim uz (neo)skolastiku. Povodom Hrvatskog salona 1898. izbjegava se ozbiljno komentirati da realno, »najutjecajnijom« i najglasnijom bijaše »kritička« rasprava o »nuditima« čiji prizemni moralizam ne može uspostaviti nikakvu etiku i estetiku zaklinjući se u estetički »autoritet« Strossmayera koji o umjetnosti nije znao zapravo ništa osim fraziranja. No dakako stvari nisu »zastale« samo kod Hrvatskog salona ni Prvog hrvatskog katoličkog sastanka, pa stvari više nisu

dini Bauerove smrti, samo pola desetljeća poslije Krležinog *Povratka Filipa Latinovicza* pojavi 1937. klasično, egzistencijalistički utemeljeno djelo moderne hrvatske proze *Sam čovjek* Ive Kozarčanina.

bile ni svećenički ni laički plodne, o čemu bi trebalo jednom ipak posebno raspraviti dublje, oštro i razborito.

Bauer je zapazio da je Prvi hrvatski katolički sastanak propustio respektirati znanost pa je odmah reagirao u dva navrata (1900. i 1906) u dobroj tradiciji Kržana. Ali s obzirom na relaciju umjetnosti spram znanosti reagirao je samo Arnold. Bauer je dakle mogao biti poticaj, ne oslonac. Bilo je nekih (neo)skolastičkih estetičkih pokušaja koji, po svemu sudeći, nisu prošli mimo Bauera, a i Stadlerove su knjige već početkom stoljeća bile dostupne javnosti. Uz razaberivu srodnost i – razlike. Još u doba razmeđa stoljeća javit će se osim Bauera i Stadlera u okrilju neoskolastike niz drugih autora, tako da treba posebno interpretirati njihove preokupacije i pozicije. U vrijeme pak Bauerovog mecenstva i graditeljskih napora neoskolastika je već u punom zamahu, no zasad znamo samo malobrojne nove autore za estetiku, što također mora postati predmet daljnjih historiografskih koraka. U tom kontekstu valja imati jasan stav prema onom što je načelno i kronološki primarna zasluga Bauera i Stadlera: umjetnost i ljepota za njih i u okviru neoskolastike bijahu nešto čemu valja posvetiti pažnju vodeći brigu o teorijskim temeljima. I reverzibilno: o umjetnostima i ljepoti vodi se briga jer postoje teorijski odnosno filozofijski, što će konkretno značiti čak ontološki, ergo metafizički temelji. U prvoj, a navlastito drugoj polovici 20. stoljeća, koliko znamo (koliko dopire u javnost) u Zagrebu i Hrvatskoj ti temelji kao da su iščezli u (neo)skolastičkim krugovima. U procesu »osuvremenjivanja« i »modernizacije« jedva da je sagrađeno išta od crkvene arhitekture ili neke druge gradnje gdje je crkva bila investitor, a da bi se moglo govoriti o nečemu bez promašaja.

h

Ali vratimo se uže teorijskim početnim intencijama – filozofijskim. I dakako estetičkim. Na kraju treba ipak dati odgovor ili barem nužni komentar uz formulaciju naslova jednog davnog članka Petra Grgeca koji glasi *Položaj filozofa dra Ante Bauera među hrvatskim neoskolasticima*, članka iz još davne 1936. godine. Petar Grgec, naime, postavlja pitanje koje se ne tiče samo smjera neoskolastike, nego unutar tog smjera treba dobiti kvalificirano interpretativno važenje za povijest novije hrvatske filozofije uopće. Inkludirajući estetiku, odnosno ne izostavljajući ju kako je u Hrvatskoj postalo generalno uobičajeno čak i među malobrojnim istraživačima povijesti hrvatske filozofije.

Zanimljivo je da Grgec postavlja to pitanje još za života Bauerovog, kada je Bauerovo »povijesno mjesto« moglo izgledati neupitno, jer još nisu bile izrečene razlike između Bazalinog i Zimmermannovog (Baueru in memo-

riam, posthumnog) načina prosudbe, a nije još započela niti poprimila velike razmjere ni franjevačko-dominikanska kontroverza, tj. polemika Karlo Balić-Hijacint Bošković. Moglo se, naime, pretpostavljati kao važeće sve prosudbe u Barlé-Ritigovoj Spomenknjizi (1929) ili još više prema tadašnjoj Zimmermannovoj tvrdnji da Bauerove knjige iz 1892. i 1894. »znače za skolastičku filozofiju u Hrvatskoj prvi početak suvremenog i kritički samostalnog rada«⁵⁹. Međutim, ne može se previdjeti objecka da Zimmermann ne upozorava na okolnost koju ističe Grgec, kako naime »određujući položaj filozofa i teologa dra Ante Bauera među hrvatskim neoskolasticima moramo odrediti poglavito njegov odnos prema njegovim učiteljima, njegovim vršnjacima i njegovim učenicima«⁶⁰. Grgecovo nastojanje »sređivanja« relacija u sve tri vremenske odnosno historiografske dimenzije čini se da je bilo potaknuto stanovitim elektriziranim nabojima što su se već morali osjećati »u zraku«, a kojima će objavljivanje prijevoda knjige Jacquesa Maritainea *Andeoski Naučitelj* s predgovorom Hijacinta Boškovića biti vjerojatno samo definitivni povod aktiviranja nagomilane munjine. Sam Grgec pojednostavljuje stvar time što pouzdano navodi Stadlera kao Bauerovog učitelja, dok »vršnjake« reducira na Mahniča (ne spominjući Mahničev antagonizam spram Zageba) i učenike na Zimmermanna.

Za naknadnu historiografsku interpretaciju dragocjena je Grgecova potvrda kako je Bauer osobno izjavljivao »da vrlo mnogo duguje svojemu profesoru dru Josipu Stadleru«⁶¹, premda, dodaje Grgec, »Stadlerov učenik dr Ante Bauer polazi mnogo dalje i mnogo dublje«, stav koji će, kasnije (1938) ponoviti Karlo Balić. (Ne spominje nitko eventualne političke premise takve prosudbe). No i Bauer i Stadler pripadaju svojim glavnim neoskolastičkim objavljenim djelima istom povijesnom razdoblju prijelaza 19. u 20. stoljeće, razdoblju hrvatske Moderne, kojemu tad Grgec, faktografski odnosno kronološki sasvim točno kao djelatnog »u isto doba« pribraja i Antuna Mahniča. Uočavajući razliku, između Bauera i Mahniča, ali bez pravog uvida pri procjeni, (a možda i zbog pokušaja da umanji disonantne diferentnosti, no možda, još više neke neugodne, gotovo totalne podudarnosti), Grgec smatra kako su se »oni međusobno popunjali i onda kada se činilo, da se potpuno razilaze«⁶².

⁵⁹ ZIMMERMANN, dr Stjepan, *Historijski razvitak filozofije u Hrvatskoj; Filozofija u Hrvatskoj zastupana po svećeničkom staležu – kroz tisuću godina*, Hrvatska bogoslovska akademija, svezak I, Zagreb, 1929, str. 22.

⁶⁰ -p-c., (razriješeno kao Petar GRGEC), *Položaj dra Antuna Bauera među hrvatskim neoskolasticima*, Hrvatska straža, Zagreb VIII/1936, broj 39, str. 9, stupac I.

⁶¹ GRGEC, Petar, op. cit., l.c., stupac I. Grgec doslovce navodi kako je o tome Bauer govorio »javno i na proslavi pedesete godišnjice Travničke gimnazije u srcu Bosne, u samom gradu Travniku«.

⁶² Op. cit., stupac IV.

Relacioniranje spram Antona Mahniča ima posebno značenje. Razmatranje tih relacija upućuje na povijesno izvorno događanje u doba hrvatske Moderne relevantno za estetičko područje; u sklopu neoskolastike, no i ne samo unutar njene struje, i to utoliko više što taj kompleks fenomena hrvatska historiografija, filozofijska, kulturološka, književnoumjetnička, (te dakako i svih ostalih umjetnosti), no i politička pa dijelom i teološka, dotiče rijetko, samo usput ili nikako. Kao da se izbjegava komentar, pa i sama konstatacija činjenica. Mahnič, koji u Hrvatsku dolazi nakon što je svoje djelovanje već profilirao u Sloveniji, aktivno je angažiran između ostalog posebno na području estetike i književne kritike, što nije bio slučaj ni sa Stadlerom ni sa Bauerom. Mahnič pokreće izvan Zagreba (Krk–Rijeka) časopis pod nazivom *Hrvatska straža* kojim se u formi zastupanja vjersko-katoličkih pozicija agresivno interveniralo u hrvatske kulturne prilike, navlastito književnost, ali također unutar neoskolastičkog zamaha i na području estetike i, dakako, filozofije uopće. Tako se pod kritičkim povećalom našao i sam Bauer optužen zbog »modernizma« jer je stupio u obranu Frana Barca. Možda i ne kao sumišljenik u teorijskom, filozofijskom i teološkom, već, za razliku svih njih trojice spram Stadlera, *horribile dictu* – političkom pogledu. No to je tema posebnog razmatranja.⁶³

Razaberive su koordinate u kojima treba vidjeti teorijsko mjesto Bauerovih neoskolastičkih pozicija uopće, pa prema tome i estetskih. Sama mogućnost da ga se pokuša optužiti kao branitelja »modernizma« (ovdje u teološkom neoskolastičkom smislu) govori sama za sebe iako Bauer uistinu i nije bio »modernist«. Zato je samo djelimice točna Zimmermannova tvrdnja iz 1939. godine da se u Bauerovom »filozofskom radu odrazuju utjecaji onih strujanja, koja su općenito dominirala na prijelazu u 20. vijek«, a tako reći gotovo posve netočna ukoliko se tiče područja estetike, bilo u pogledu filozofijskom, bilo s obzirom na fenomene kritike i umjetnosti. Kad se, naime, vidi u tom svjetlu, tada to samo pokazuje Zimmermannovo nepoznavanje problema estetike i umjetnosti više nego što govori o Baueru. Jer Bauer se očito orijentirao barem parcijalno na neke tada dominantne struje, dok ostale ili nije poznao ili se za njih nije ni brinuo. Međutim, to Bauera kao ni Stadlera ne isključuje kao neaktualnog u pogledu estetičke teorije svoga doba, tj. epohe hrvatske Moderne. Pokazat će se to još plastičnijim kad se – ako nam

⁶³ Za ovdje razmatrani kompleks problema s obzirom na osobe u zbivanjima i relacijama toga vremena vidjeti temi pripadna poglavlja u knjizi Jure KRIŠTO, *Prešućena povijest, Katolička Crkva u hrvatskoj politici 1850–1918*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994. Zanimljiva je i oštra polemika koju je povodom te knjige s Krištom vodila Mirjana GROSS, koja dotiče niz neuralgičnih točaka. No nije u ovom kontekstu ovdje mjesto za izricanje pravorijeka u sporu. Za nas primarno dolazi u obzir ono što je tematski relevantno i čega drugi autori nemaju; činjenice i osobe o kojima se teško nalaze temeljne informacije. Dakako da nismo indiferentni spram načina interpretiranja.

pođe za rukom ili to učini netko drugi – u cjelini demonstrira uz probleme vjere i neoskolastiku vezane aktualne poglede na umjetnost i estetiku.

Bauerovi estetički nazori ukratko izloženi u sklopu *Ontologije i Naravnog bogoslovja* potječu iz europske tradicije, starije i novije, tradicionalni su i čine zaokruženi sklop i moderni *revival* klasičnih (parcijalno klasicističkih odnosno parcijalno neoklasicističkih) estetičkih teza i kao takvi su legitimna komponenta Moderne. Neke vrsti završna točka estetičkog historizma 19. stoljeća, no zapravo autentičan moment pluralizma »izama« koji navlastito čini posve definiranu i periodizacijski diferenciranu epohalnu strukturu hrvatske Moderne na prijelazu 19. u 20. stoljeće, a koja će se različitim inovacijama i permutacijama uz »progresivno« umnožavanje nastaviti do totalnih dezintegracija i dezorijentacija tijekom 20. stoljeća⁶⁴. Bez uspostave tradicionalnih koordinata, dakle i Bauerovih neoskolastičkih i parcijalno neoklasicističkih teza koje kao tradicionalne *nisu* značile intelektualnu insuficijenciju, kad su i ako su bile konzervativne, što sličnim načinom vrijedi primjerice za »herbartizam« i »formalizam« Franje pl. Markovića, kontrasti modernizma zajedno s inovacijama ne bi bili ni vidljivi ni mogući, jer ne bi prema čemu imali biti inovativni, a ni »modernistički«. Pitanje intelektualnih insuficijencija kako nekih starih tako i brojnih mladih drugo je pitanje.

Zaključno, na temelju svega dosad rečenoga, proizlazi da je prikazivanju Bauerova opusa, navlastito u pogledu estetičkom, ne tek moguće, nego upravo i potrebno pristupiti interpretativno i historiografski na nov način. Plodnije i šire nego je uobičajeno. Podjednako unutar neoskolastike, koju Stadler i Bauer definitivno utemeljuju kao hrvatsku struju i »zagrebačku školu«, kao i u sklopu historiografije novije hrvatske filozofije u cjelini. S vrlo jasnom konstatacijom da Bauerov estetički tradicionalizam nije inkongruentan s kul-

⁶⁴ O problemu pluralizma »izama« kao specifične strukture hrvatske Moderne po kojoj se ona povijesno i historiografski (periodizacijski) diferencira, te vremenski razgraničuje u razberiv interval dvaju desetljeća od oko 1890. do oko 1910, ali ne i dalje, (što je bila izvorna teza doktorske disertacije pisca ovih redaka) autor je raspravljao u više navrata; prvi puta u tiskom objavljenom formi vidjeti Zlatko POSAVAC, (*Hrvatska Moderna kao interpretativna tema; Problem pluralizma »izama«*, Republika, Zagreb XXXVI/1980, broj 6, str. 540–556 – »Izmi« u navedenom članku tiču se umjetničkih struja odnosno pravaca i uvjetno njihovih stilskih adekvata. Iz aspekta povijesti filozofije ili povijesti estetike »izmi« se tiču teorijskih, filozofijskih pravaca (npr. psihologizam, sociologizam, esteticizam, intuicionizam itd.) koji ne korespondiraju u jednoznačnoj povezanosti s »izmima« stilskih odrednica ili umjetničkih pravaca. No da postoje određene, utvrđive i prepoznatljive raznolike specifične korelacije, izvan svake je sumnje. Hrvatska historiografija svih grana umjetnosti nažalost nikako da »izade na kraj« u pogledu razdoblja Moderne interpretativno tapkajući na mjestu već tri četvrti stoljeća s istim otrcanim sad već smiješnim tezama, (i »razgraničenjima«!) što danas ne znači drugo do li teorijsku nedoradost, pa stoga evidentnu stagnaciju ili, ponekad se čini, kao danak različitim ideološkim oportunistima, koji tako idu čak do mistifikacija, što je zapravo postalo već kulturološki vrlo štetno, postajući falsifikatorski sve štetnije!

turološkom i estetskom oznakom razdoblja hrvatske Moderne, kao što Kržan u svojim estetičkim nazorima nije inkongruentan epohi realizma. A u ime argumentacije kako Baueru za razliku spram niza njegovih još konzervativnijih i još tradicionalističnijih suvremenika suvremena umjetnost hrvatske Moderne nije bila nešto strano, moguće je navesti, ma koliko zvučalo bizarnim, činjenicu da se, očito već kao potentat, dao portretirati – ostavljajući po strani diskusije o uspjelosti portreta – slikaru Menci Clementu Crnčiću⁶⁵. Ma što god se i danas moglo čuti kod povjesničara hrvatske likovne umjetnosti o razdoblju Moderne, već samo nakon i na temelju reinterpetacije njegovog remek-djela *Bonazza*, nitko više ne bi ozbiljno ubuduće mogao i smio tvrditi da Menci Clement Crnčić ne pripada ne tek životom, nego upravo u pogledu svojih estetičkih nazora i svoje umjetnosti razdoblju hrvatske Moderne. (Portretira Bauera također i Lina Virant Crnčić, grafika i ulje). Kada se pak daje 1918. portretirati Bukovcu, tad je to evidentno manje sklonost umjetnosti, a više odanost i revival »štrosmajerizma«.

I napokon, makar se izložili neugodnosti da budemo okrivljeni kako se služimo sofizmom, treba podsjetiti uvijek iznova, jer se propušta u naznaci, da je Bauer napisao prvu *Teodiceju* i *Ontologiju generalis* hrvatskim jezikom. Za ono pak što se događa prvi put, onome kome se i gdje se događa povijesno prvi put, to je novost i u tom su smislu Bauerove knjige doista u Hrvatskoj bile novost. A moderno je, tako reći, per definitionem ono što je novo.

Naravno da se spram Bauerovih tradicionalističkih estetičkih teza i u historiografskoj perspektivi svejednako valja, može i mora odnositi kritički. Bit će stoga potrebno jednom opširnije interpretativno pokazati što je zapravo po svom pojmovnom i kategorijalnom inventaru i filozofijskom sklopu Bauerov klasično-tradicionalan estetički nazor. Opširnija kritička monografija bit će dužna poduhvatiti se tog posla tako da »pohvata« i slijedi sve povijesne dovezne točke demonstrirajući opširnije genezu, smisao i značenje teza poput onih kao što su *splendor veri, perfectio* itd, pokazujući koliko je doista Bauer kao neoskolastičar, kao što sam kaže, slijedio Tomu i tomizam, a koliko je nazočna komponenta platonizma ili recimo augustinizma!? I koliko duguje klasicizmu odnosno neoklasicizmu.

⁶⁵ Vidjeti Zlatko POSAVAC, *Teorijsko-historiografska problematizacija hrvatske likovne umjetnosti na razmeđu 19. i 20. stoljeća*, izlaganje na znanstvenom skupu (5. kongres Saveza društava povjesničara umjetnosti SFRJ), Zbornik radova za povijest umjetnosti »Peristil«, Zagreb, XXXII/1988–1989, broj 31–32, str. 45–50. – Također Zlatko POSAVAC, *Crnčić – slikar hrvatske Moderne*, prikaz ima oduži publicistički podnaslov »povodom velike retrospektive izložbe slikara Menci Klementa Crnčića, koji je, kako reče Vladislav Kušan, 'prvi u nas svoj kist posvetio ljepotama hrvatske domovine'«; Glasnik HDZ, Zagreb, 28. 12. 1990. do 25. 01. 1991, brojevi 35–38 (četiri nastavka). – Za portrete Bauerove kojima je autor Lina Virant-Crnčić vidjeti katalog velike izložbe *Sveti trag* u »Klovićevim dvorima«, Zagreb, 1995: podatak o portretu Bauerovom Vlahe Bukovca iz knjige *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995. (Reprodukcija u boji na koricama jubilarnog zbornika *Obzor 1860–1935* u velikom A-3 formatu).

Ostaje i pored tako postavljenog zahtjeva produblivanja istraživačke zadaće još niz momenata koje će kod Bauera biti potrebno interpretativno i hermeneutički osvijetliti, a koji ovdje u ovoj raspravi nisu dani ni u citatima, ni u eksplikaciji. Vjerojatno će se još dodatno pojaviti pojedinačna mjesta ili dijelovi teksta koje će nakon ekstenzivnog prolaženja kroz cjelokupnu (Bauerovu) bibliografiju trebati priključiti okosnici sada evidentnih estetičkih nazora iz njegovih knjiga. Navedimo stoga samo radi primjera jednu formulu koja, barem za nas, estetički nije samorazumljiva, kad Bauer kaže kako postoje slučajevi u kojima se »neistiniti ili krivi« zovu »oni predmeti koji ne odgovaraju pravilima umjetnosti«⁶⁶. Tvrdnja, jer nema komentara, nama je izuzetno zanimljiva, koliko i zagonetna (premda vjerojatno »terminološki« razrješiva). Ili kad u bilješci, nakon što je citirao Tomu i Augustinovu *splendor ordinis*, kaže da »imade i drugih definicija ljepote kao npr... 'idea formis externis expressa'«, ne navodeći autora⁶⁷. Ali to su već stvari koje zaista treba ostaviti za opširnija, detaljnija monografska istraživanja odnosno istraživanjima, komentarima i studijama specijalista za neoskolastiku ili skolastiku.

⁶⁶ BAUER dr Ante, sveučilišni profesor, *Opća metafizika ili ontologija*, Zagreb, 1894, Dio prvi: *O biću i bitku uopće* članak VI. *Transcendentalna svojstva bića*, II. *Istinitost*, str. 71 – Nije na odmet napomenuti kako definiranje istine nije kod Bauera (neo)skolastički neobično, pa da iz toga eventualno proizlazi bizarnost citiranoga mjesta. Naprotiv! Bauer kaže: »Istinitost je skladnost ili podudaranje između predmeta i spoznanja, te prema tome stoji istinitost do isporođivanja predmeta i spoznanja. Kod ovoga isporođivanja može se uzeti kao mjera ili predmet ili um« (str. 69). Zatim: »Istina u ontološkom smislu zove se i jest predmet, biće, ukoliko se podudara ili se može podudarati s pravim svojim pojmom, onim naime, koji predočuje predmet, kakav jest. Tu odlučuje dvoje: sam bitak predmeta, koji se podudara i pojam s kojim se podudara i ovo podudaranje čini istinu – fundamentalno u predmetu, formalno u umu« (str. 70). K tome radi razumijevanja u članku III. *Biće kao bit* pod 1. *Pojam biti* kaže: »Sve što god shvatamo najopćenitijim pojmom bića, imade svoju određenu bit. S obzirom, dakle, na opseg, ili na predmete što ih spoznajemo pojmovima *bit* i *biće*, oba su pojma jednaka, ili sve, što je biće, jest i bit...« Ali pojam bit »ne daje se radi jednostavnosti i općenitosti njegove u pravom smislu definovati« pa stoga »u pravom smislu kažemo da je bit ono, što upravo čini, da je svako biće ono što jest...« itd. S napomenom ad 4. da »bit zovu također *quidditas*...« (op. cit., str. 36–37), što baš i nije strogo tomistički oblikovan pojam.

⁶⁷ Op. cit., pod poglavljem *Ljepota* na str. 195, bilješka 1. – Korisno je ovdje na kraju dodati podatak: »Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu upriličio je 17. listopada 1998. znanstveni kolokvij o filozofskom djelu znamenitog filozofa i teologa, redovnog člana JAZU i narodnog zastupnika u Hrvatskom saboru Antuna Bauera (1856–1937). Pokrovitelji kolokvija bili su Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske, Poglavarstvo grada Varaždina, te HSM Informatika iz Zagreba.« (*Riječ urednika*, p. Ivan ŠESTAK, S. J., str. 145). Izlaganja sa simpozija objavio je naime časopis »Obnovljeni život«, Zagreb, LIV/1999, broj 2. (Na podatak o znanstvenom skupu i objavljenim tekstovima kolegijalno je upozorila pisca ove rasprave dr. Ljerka Schiffler). – Uvidom u objavljene naslove moguće je naknadno samo konstatirati da na simpoziju nije ni dotaknuta estetička tematika Bauerovih knjiga.

UMJETNOST I POJAM LJEPOTE U HRVATSKOJ NEOSKOLASTICI

4.

Ante Bauer

prva 'Theodicea' i 'Metaphysica generalis' pisana hrvatskim jezikom

Sažetak

Nakon anticipativnih pojava neoskolastike poput Antuna Kržana u Zagrebu i Ante Petrića (talijanskim jezikom) na jadranskoj obali Papina enciklika *Aeterni Patris* 1879, koja neoskolastičke tendencije čini u Katoličkoj crkvi oficijalnim, bit će odmah objavljena i na hrvatskom jeziku, a s pozitivnim će se zauzimanjem za potrebu bavljenja filozofijom u duhu neotomizma odmah javiti Cvjetko Gruber (1843–1914). Međutim, filozofijsko institucionaliziranje na visokoškolskoj razini bit će vezano tek uz imena i knjige Josipa Stadlera (1843–1918) i Ante Bauera (1856–1937). Po životnoj dobi izgleda kao da se u tom smislu prvi trebao javiti Stadler, koji je čak bio profesorom filozofije Baueru na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu, međutim s objavljivanjem studijskih priručnika prvi se pojavio Ante Bauer kojemu je 1892. tiskom izišlo najprije *Naravno bogoslovje* (Theodiceja) i 1894. *Opća metafizika ili ontologija*, što su bile ujedno – poslije niza stoljeća hrvatske skolastičke tradicije latinskim jezikom – prve knjige te vrste pisane hrvatski. (Prva knjiga objavljena je u verziji tradicije »zagrebačke filološke škole« 19. stoljeća, druga s priklonom tzv. »hrvatskim vukovcima« i orijentacijom Daničić–Maretić–Boranić–Broz–Iveković). Stadlerovih šest knjiga, koje za razliku spram Bauerove samo dvije, čine cijeli *sustav neoskolastike*, pojavit će se tek između 1904. i 1915. godine, pa o toj historiografskoj, no i povijesnozbijskoj *inverziji* valja interpretativno-problematski povesti ozbiljnog računa.

Bauer nije pisao estetičkih rasprava, no temu ljepote i umjetnosti artikulirao je u sustavnom izvodu svoje *Opće metafizike* (*Metaphysica generalis*) zasebnim kratkim poglavljem, što je dijelom učinio i u *Naravnom bogoslovju*. Zastupao je više-manje standardne (neo)tomističke nazore uz blagi refleks platoničko-augustinske komponente, s mjestimičnim terminološkim kolebanjem uporabe pojma um i razum.

Posebno zavređuje historiografsko-interpretativnu pažnju činjenica što se Bauerovi, u biti tradicionalistički, a ujedno i konzervativni estetički nazori pojavljuju za vrijeme tzv. »hrvatske Moderne« (fin de siècle, la belle époque i *Jahrhundertwende*, odnosno događaja srednjoeuropskih secesijâ) spram kojih stoje dijametralno suprotno kulminirajući kod toga teozom »ima nasuprot predmeta, koji su uvijek i svakome lijepi i mili, kao i nepromjenljivih što imade pravila estetičkih, što je znak, da je ljepota nešto objektivno, da imade ontološki osnov u samim predmetima«. Gotovo je bizarna okolnost da takovo (estetičko) shvaćanje Bauerovo ni s obzirom na njegove nazore, ni na njega osobno nije postalo predmetom nekih žešćih polemikâ, prem u to doba još nije obnašao nadbiskupsku čast, a i rector magnificus postaje tek 1906, tako da se suzdržavanje od konfliktnih situacija u doba Moderne ne može vezati uz autoritet funkcija što ih je Bauer obnašao naknadno.

Budući da je Bauer kasnije djelovao kao mecena s velikim investicijskim ulaganjima, dok je u mladosti bio politički aktivan, to su njegovi tradicionalistički estetički nazori, što ih je izložio kratkim poglavljima svojih knjiga, u naznakama razmotreni s obzirom na moguće implikacije šire od samo teorijskih ili jedino katedarskih. Međutim, neovisno tome, u okviru historiografske faktografije Bauerove knjige iz 1892. i 1894. valja u *prvoj etapi* povijesnog *formiranja filozofijske struje hrvatske neoskolastike* smatrati povijesnim datumima njene realne oficijalne (sveučilišne) *institucionalizacije*.

DER SCHÖNHEITS- UND KUNSTBEGRIFF IN DER KROATISCHEN NEUSCHOLASTIK

4.

Ante Bauer

Die erste 'Theodizee' und 'Metaphysica generalis' in kroatischer Sprache

Zusammenfassung

Nach antizipierenden Erscheinungen der Neuscholastik, wie Antun Kržan in Zagreb und Ante Petrić (der auf Italienisch publizierte) an der Adriaküste, erscheint die päpstliche Enzyklika *Aeterni Patris*, durch die neuscholastische Tendenzen in der katholischen Kirche offiziell werden, im Jahre 1879 sogleich auch in kroatischer Sprache; überdies wird mit positivem Engagement für die Beschäftigung mit Philosophie unverzüglich Cvjetko Gruber (1843–1914) auf den Plan treten. Eine Institutionalisierung der Philosophie im Rahmen des Hochschulunterrichts wird jedoch erst mit den Namen und Schriften von Josip Stadler (1843–1918) und Ante Bauer (1856–1937) in Verbindung gebracht. Dem Alter nach scheint es, dass Stadler in diesem Sinne Vorrang hat, da er an der Zagreber Theologischen Fakultät Philosophie lehrte und Bauer in seiner Studentenzeit dessen Vorlesungen besuchte. Es war jedoch Ante Bauer, der die ersten Studienhandbücher herausgab: 1892 erschien *Naravno bogoslovje (Theodiceja) /Natürliche Theologie (Theodizee)/* und 1894 *Opća metafizika ili ontologija /Allgemeine Metaphysik oder Ontologie/* – die ersten Bücher dieser Art in kroatischer Sprache nach mehreren Jahrhunderten kroatischer scholastischer Tradition, die ausschließlich lateinisch verfasste Schriften kannte. (Das erste Buch war in der Tradition der »Zagreber philologischen Schule« des 19. Jahrhunderts geschrieben, das zweite lehnte sich an die Lehren der sogenannten 'hrvatski vukovci', wörtlich: der kroatischen Wolfianer' an. Diese verkörperten eigentlich eine serbische Variante der kroatischen Philologie, da sie die Lehren des serbischen Philologen Vuk (= dt. Wolf) Stefanović Karadžić befolgten; zu ihnen gehörten die 'kroatischen Sprachreformisten' Daničić, Maretić, Boranić, Broz und Iveković.) Stadlers Schriften in sechs Bänden, die im Unterschied zu den zwei Büchern von Bauer ein ganzes *neuscholastisches System* darstellen, werden erst zwischen 1904 und 1915 erscheinen, was sowohl historiographisch als auch hinsichtlich der geschichtlichen Realität eine *Inversion* darstellt, der es in interpretativ-problematizierendem Sinne ernsthaft Rechnung zu tragen gilt.

Bauer schrieb keinerlei ästhetische Abhandlungen, doch artikulierte er im Rahmen seiner systematischen Ausführungen in *Metaphysica generalis* das Thema Schönheit und Kunst, dem er ein gesondertes kurzes Kapitel widmete, wie er das zu einem Teil bereits in der *Natürlichen Theologie* getan hatte. Er vertrat mehr oder weniger standardmäßige (neu-)scholastische Ansichten, die einen leichten Einschlag platonisch-augustinischer Provenienz erkennen lassen und sich stellenweise unschlüssig zwischen dem Begriff Vernunft und Verstand hin und her bewegen.

Besondere Aufmerksamkeit in historiographisch-interpretativem Sinne gilt der Tatsache, dass Bauers im Grunde traditionalistische, zugleich aber auch konservative ästhetische Ansichten in die Zeit der sog. »kroatischen Moderne« fallen (Fin de siècle, la Belle époque, Jahrhundertwende bzw. die Zeit der mitteleuropäischen Sezessionen). In Bezug darauf sind Bauers Standpunkte diametral gegensätzlich, vertritt der kroatische Philosoph doch folgende These: »...es gibt hingegen Gegenstände, die jederzeit und von jedermann für schön und wertvoll befunden werden, ebenso unveränderliche – eine Erscheinung, der ästhetische Regeln zugrunde liegen; ein Zeichen, dass Schönheit etwas Objektives ist, das in den Gegenständen selbst seine ontologische Grundlage ist.« Es ist geradezu bizarr, dass eine solche (ästhetische) Auffassung weder hinsichtlich der Standpunkte Bauers noch in Bezug auf seine eigene Person schärfere Polemiken hervorgerufen hat, obwohl sein Amtsantritt als Zagreber Erzbischof in spätere Jahre fiel und er erst 1906 zum Rector magnificus gewählt wurde. Das heißt, dass das Ausbleiben von Konflikten nicht in Bezug zu bringen ist mit der Autorität, die Bauer dank seiner hohen Würden in späteren Jahren innehatte.

Da Bauer später als Mäzen auftrat und große Summen investierte – während er in jungen Jahren politisch aktiv gewesen war –, werden seine traditionalistischen ästhetischen Ansichten, die er in seinen Büchern in kurzen Kapiteln darlegte, ansatzweise geprüft auf mögliche Implikationen, die hinausgehen über rein theoretische oder ausschließlich solche, die mit seiner Tätigkeit als Inhaber des Lehrstuhls für Philosophie an der Theologischen Fakultät zu tun haben. Jedoch müssen unabhängig davon Bauers Bücher aus den Jahren 1892 und 1894 im Rahmen der historiographischen Faktographie als historische Daten gewertet werden, da sie die erste Etappe in der Entwicklung der philosophischen Strömung innerhalb der kroatischen Scholastik markierten und deren reale, offizielle Insitutionalisierung (auf Hochschulebene) einläuteten.